

स्वपरबलमविचार्योद्यमशीलानां आपदुपासकत्वम्

[1]परेषामात्मनश्चैव योऽविचार्य बलाबलम् ।
[2]कार्यायोत्तिष्ठते मोहात् [3]आपदस्तमुपासते ॥

[4]स तु [5]चन्द्रः [6]चन्द्रसरोरक्षणे शशकान् प्रेषितवान् । [7]तत्र तेनैतदुक्तम्—[8]रक्षणीयाश्शशका [9]अस्मदीया [10]मच्छरीरप्रायाः, अस्माकं प्रेमभाजनम् । अत [11]एव मे शशाङ्क इति प्रसिद्धिः [illegible] ।

---

(1). (1): परेषामात्मनां चैव (क, ट). (2). कार्यमुत्तिष्ठते (अ). (3): आपदस्स समीहते (ध), व्यापदस्स समीहते (ट). (4). स तु चन्द्रसरोरक्षणे प्रेषितवान् (ध), स त्वं चन्द्रसरः (ट). (5). चन्द्रस्तव समक्षं प्रेषितवान् (च). (6). चन्द्रस्य सरो रक्षितुं मां प्रेषितवान् (ट), चन्द्रसरोरक्षणे प्रेषितवान् (ध). (7). तद्-नेनोक्तम्— (क, प), अनेनैतदुक्तम्- (च), तेनैतदुक्तम्- (ट), अनेनैवमुक्तम्- (त). (8). रक्षणीयाश्शशाः अस्म- (च, त, प), रक्षणीयाश्शशकास्ते अस्म- (ट). (9). अस्मच्छरीरात् [illegible] आविष्टाः अस्मा- (क). (10). मच्छरीरप्रियाः। ~~[illegible]~~ (ट), मच्छरीरप्रियाः। अत (त), मच्छरीरप्रियाः। अतो वयं शशका इति प्रसिद्धाः। एवं वदति (ध). (11). एव शशका इतः प्रस्थिताः। एवं वदति (अ), ~~अ~~ एव वयं शशका इति प्रसिद्धाः। एवं वदति (क, प), एवाहं शशाङ्क इति प्रसिद्धः। एवं वदति (च), एव वयं शशाङ्क इति प्रसिद्धाः। एवं वदति (त).

'परेषामात्मनश्चैव' इति पद्यभागानन्तरं 'शशाका अस्मदीया' इत्यारम्भपर्यन्तं 'अ' पुस्तके ग्रन्थपातः।

अथ च परेषां इत्येतत्पद्यमारभ्य 'रावं वदति' इति वाक्यारम्भपर्यन्तं 'व' पुस्तके नास्ति।

"स तु चन्द्रः" इति 'त' पुस्तके ग्रन्थपातः।

+ 'चन्द्रसर' इत्यनन्तरं 'ध्वनितवान्' इति वाक्यारम्भपर्यन्तं 'त' पुस्तके ग्रन्थपातः।

'चन्द्रसरः' इत्यारभ्य 'रावं वदति' इति वाक्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

'चन्द्रसरः' इत्यनन्तरं 'रावं वदति' इति वाक्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

'मंचकशरीरप्रायाः'- इत्यनन्तरं 'स द्विपन्द्रस्सभयमाह' इत्यारम्भपर्यन्तं 'ट' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

'अस्माकं प्रेमभूमयः' इति 'क' पुस्तकमात्रपाठः।

+[1]एवं [2]वदति दूते [3]हस्तिराजः [4]सभय-माह— ⊕क्वासौ Fचन्द्रः ? दूतः— अस्मिन् एव सरसि क्रीडन् आस्ते । तत्र गत्वा स्वयमेव चन्द्रं राजानं विज्ञाप्य गम्यताम् ।→[5]स आह— एव-मस्तु [6]इति । [7]ततो गजः [8]सरसि [9]चन्द्रप्रतिबिम्बं [10]दृष्ट्वाब्रवीत्— देव ! अज्ञानात् ⊢मया कृतं [11]क्षम्यताम् ;

---

(1). एवमुक्तो- (ट), एवमुक्तवति दूते (ब). (2). वदति शशके स द्विपे-न्द्रस्सभय- (क). (3). यूथपतिस्सभय (ट), हस्तिराजस्सहर्षमाह- (प); गज आह- अथ क्व वर्तते भगवान् स्वामी चन्द्रः (स), यूथ-पतिर्भयादिदमाह- इदमज्ञानतः कृतम् (व). (4). सभयमाह—इद-मज्ञानात् (क). (5). दूत आह (त) (6) इति दूतेन तु निशि नीत्वा चन्द्र- (अ). (7). ततो दूतो रात्रौ गजः (त). (8). सरसि गत्वा चन्द्र- (त). (9). चन्द्रमसं सरसि दर्शयित्वा पादपातः कारितः । सोऽपि यूथपोऽब्रवीत् (अ). (10). दृष्ट्वा पादयोः पतितः अब्रवीत्—(त). (11). क्षम्यताम् इत्युक्त्वा पुनः- (अ, ट, त), क्षम्यताम्- इत्युक्त्वा गतः। अतोऽहं (ब).

+ 'एवं वदति' इत्यारभ्य 'हस्तिराजः' इत्यारम्भपर्यन्तं 'ट' पुस्तके नास्ति । अथ च— 'एवं वदति' इत्यारभ्य— 'पुनरत्र नागमिष्यामि' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तके, 'अतोऽहं ब्रवीमि' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तके, हस्तिराज इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तके चान्या रीतिः।

⊕— 'क्वासौ' इत्यारभ्य 'स आह' इत्यारम्भपर्यन्तं 'अ' पुस्तकमात्रपाठः।

F 'चन्द्र' इत्यनन्तरं 'अतोऽहं ब्रवीमि' इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

→ 'स आह' इत्यारभ्य 'देव' इत्यन्तं 'अ', 'त' पुस्तकयोः पाठः।

⊢ 'मया' इति 'अ', 'क' पुस्तकयोः पाठः॥

[1]पुनरत्र ⊕[2]नागमिष्यामि +[3]इत्युक्त्वा चन्द्राय [4]प्रणम्य स्वयूथेन सह अन्यत्र पलायितः । अतोऽहं ब्रवीमि- [5]व्यपदेशेन इति । ⊢[6]अतोऽयं व्यपदेश्यः [7]क्षुद्रात्मा नालं प्रजाः [8]पालयितुम् । अपि च—

---

(1). पुनर्गच्छामीति प्रणम्य गतः । अतोऽहं (अ), पुनर्न गच्छामि; इतःपरं न गच्छामि- इत्युक्त्वा (त), पुनर्न गच्छामी-त्युक्त्वा (प), न चाहं पुनरिह आगमिष्यामि इति (ब), पुनर्न गमि-ष्यामि (व). (2). न गच्छामीत्युक्त्वा (क), नागच्छामि-चन्द्राय प्रणम्य (ट). (3). इत्युक्त्वा प्रणम्य (क, न, प). (4). प्रणम्य चन्द्राय सहसा स्व- (क), प्रणम्य सहसा स्व- (ट), प्रणम्य गतः । अतोऽहं (त, प). (5). व्यपदेशेन महतां इति (य, ल), व्यप-देशेन सिद्धिस्स्यादिति (ट), व्यपदेशेऽपि सिद्धिस्स्यादिति (ब). (6). अतोऽयमव्यपदेश्यः प्रजाः (अ), अतोऽयमव्यपदेशक्षुद्रात्मा न प्रजाः (क), अतोऽयमद्य अव्यपदेश्यः क्षुद्रमनाः अलं प्रजाः (च), अतोऽयमव्यपदेशः क्षुद्रात्मा न प्रजाः (ट), अतोऽयं व्यप-देश्यः क्षुद्रात्मा न प्रजाः (त), अतोऽयमपि अव्यपदेशः क्षुद्रात्मा प्रजाः (प). (7). क्षुद्रोऽयं दुरात्मा पापबुद्धिः अशक्तः इत्र प्रजाः (स), क्षुद्रोऽयं दुरात्मा न शक्तः प्रजाः (ब), (8). पालयितुम् । किं स-क्षुद्र- (अ), पालयितुम् । क्षुद्र- (क, ट, य), पालयितुम् । अपि च- (च, त, र), पालयितुमसमर्थः । क्षुद्र- (ल).

⊕ 'नागमिष्यामि' इत्यनन्तरं 'अतोऽहं' इत्यारम्भपर्यन्तं 'व' पुस्तकेऽन्या रीतिः ।

+ 'इत्युक्त्वा' इत्यत्र-'इति' इत्यनन्तरं-'अतोऽहं' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तकेऽन्या रीतिः ।

⊢ अतोऽयं इत्यारभ्य 'क्षुद्रात्मा' इत्यन्तं 'य' 'र', पुस्तकयोः, 'क्षुद्रमर्थपति' इति यद्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तके च अन्या रीतिः ।

क्षुद्राशय जन्यं-दुष्फलम्

*क्षुद्रमर्थपतिं [1]प्राप्य [2]कथं [3]विवदतोस्सुखम् ।
उभावपि [4]क्षयं [5]प्राप्तौ यथा शशकपिञ्जलौ ॥

[6]विहगा [7]ऊचुः । तात ! [8]कथमेतत् ?

वायस [9]आह –

---

(1). प्राप्य तन्मध्ये वदतः सुखम् (प), प्राप्य न्यायान्वेषण-तत्परौ । उभा- (ल). (2). कस्मात् विव- (अ, क, ट, त), कुतो विव- (ख), कदा विव- (ट). (3). विवदतः सुखम् । (क), विवदतां सुखम् । (ख). (4). क्षयं यातौ (क, ट, प, ख), क्षयं नीतौ (त). (5) प्राप्तौ मार्जारात् शशतित्तिरी ॥ पक्षिण ऊचुः – (ट). (6). विहङ्गमाः कथ- (क), ते आहुः – कथ-(ट), ते प्रोचुः – कथ- (ल). (7). ऊचतुः – कथ- (अ), ऊचुः – तात ! कथ- (ज), ऊचुः – कथ- (ट, त, प). (8). कथमेतत् ? स आह –(अ), कथमेतत् ? काक आह – (क), कथमेतत् ? वायसोऽब्रवीत् – अहं (ख), कथमेतत् ? काकः – पुरा (ट), कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् – अहं (त, प), कथय; कथमेतत् ? वायस आह – अस्ति । कस्मि- (ख), कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् । अस्ति । अहं (ट), कथमेतत् ? स आह – कस्मि- (ल). (9). आह – कस्मि- (ल).

---

*

क्षुद्रस्वामित्वे चटकशशककथा-५

[1]अहं [2]पुरा [3]कस्मिंश्चित् [4]वृक्षैक-देशे न्यवसम्। [5]तत्राधः + कोटरस्थेन ⊕-[6]कपिञ्जल-नाम्ना [7]विहगेन सह स्नेहेन [8]स्थितः। [9]अथ [10]कदाचित् ⊢[11]कपिञ्जलः [12]सायंसमये F नायातः।

---

(1). अहं कस्मिं- (र). (2). पुरा वृक्षै- (अ, च, त, प), पुरा वृक्षे कस्मिं- (क). (3). कस्मिंश्चित् न्यव- (क). (4). वृक्षे तदधः (ट), वृक्षे पुरा स्वयमहमवसम्। अथ तस्यैव वृक्षस्याधस्तात् (ल), वृक्षे प्रतिवसामि। तत्रैवाधस्तात् कपिञ्जलः (र), वृक्षे पुराहमवसम्। तत्राधस्तात्कोटरे कपिञ्जलः (ल). (5). तस्याधस्थ-कपिञ्जल- (अ), तत्र कोटरस्थेन (च), तदधः (ट), तत्र कोटर (प). (6). कपिञ्जलेनात्मविभेदेन सस्नेहेन (क), कपिञ्जलेन विहगेन (त), कपिञ्जलेनात्मविभेदेन सस्नेहेन (प). (7). विहङ्गेन सस्नेहेन (ट), विहगेन सस्नेहेन (त), ~~[illegible]~~ (8). स्थितोऽस्मि। अथ (क), स्थितः। स कदाचित् (च). (9). अथ जातु कपिञ्जलः (अ). (10). कदाचिदालापवेलायां कपिञ्जलः (र). (11). कपिञ्जलं सायं (त), कपिञ्जलः नायाति (र). (12). सायंसमये विपिनात् न समागतः (च), सायंसमये वनान्ते न्यवसत्समागतः (प).

+ 'तत्राधः कोटरस्थेन' इत्यनन्तरं- 'मूढ! उपस्थानो ~~पैशो~~ यासि' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊕- 'कपिञ्जल नाम्ना' इत्यनन्तरं 'अथ कदाचित्'- ~~[illegible]~~ इत्यारम्भपर्यन्तं 'र, ल' पुस्तकयोरन्या रीतिः।

⊢ 'कपिञ्जलः' इत्यनन्तरं 'बहिर्निर्गत्यान्यत्रोपसर्पतु' इत्यत्र 'उपसर्पतु' इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

F 'नायातः' इत्यनन्तरं 'दीर्घकर्णो नाम शशक' इत्यारम्भ-पर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

[1]ततोऽहं ⊕[2]उद्विग्नमनाः [3]सर्वाः दिशः अपश्यम्। अनन्तरं [4]तस्यावासकोटरे दीर्घकर्णो नाम [5]शशकः मया [6]निषिद्ध्यमानोऽप्यागत्य [F7]प्रविष्टः। अथ [8]स तत्र कियन्तं [9]कालं [10]यावत् तिष्ठति [11]तावत् स [12]कपिञ्जलः [13]समायातः। [14]तेनोक्तम् – इदं मदीयं [15]स्थानम्। भवान् [16]बहिर्निर्गत्यान्यत्रोपसर्पतु – [17]इति। [18]दीर्घकर्ण आह – [E19]मूढ! [S-20]उपस्थानोपभोग्यानि योग्यानि [21]आवसथादीनि भवन्ति। तथा हि –

---

(1). ततोऽहं समुद्विग्नः सर्वदिशः (त). (2). उद्विग्नः सर्वदिशः पश्यन् तिष्ठामि – तस्य (अ), उद्विग्नमानसवान् दिशः (च), उद्विग्नः सर्वदिशः (ट). (3). सर्वदिशः (क), सर्वदिशः पश्यन् तिष्ठामि। अनन्तरं (त), सर्वा दिशः पश्यामि। अनन्तरं (प). (4). तस्यावसथकोटरे दीर्घ- (क, ट, प), तस्यावस्थानकोटरे दीर्घ- (च), तस्यावासकोटरे दीर्घ- (त). (5). शश आगतः (ट). (6). निषिध्यमानः प्रविष्टः। (अ, क, ट), निषिध्यमानोऽप्यागम्य प्रविष्टः (प). (7). प्रविष्टः। कियत्कालं यावत् (अ), प्रविष्टः। अथागत्य कपिञ्जलः (क). (8). स यावत् कियत्कालं तिष्ठति स कपिञ्जलः (ट). (9). कालं स्थितं यावत् (प). (10). यावत् न तिष्ठति (अ), यावत् न गच्छति तावत् (प). (11). तावत् कपिञ्जलः (अ, च, त, प). (12). कपिञ्जलः कोटरं प्रविशन् बहिः (क). (13). समायातः। शशः कपिञ्जलेनोक्तः – मदीयमिदं स्थानम् (च). (14). तेनोक्तम् – ममेदं स्थानम्। (अ), तेनोक्तम् – मदीयं स्थानं (त). (15). स्थानम्। तदुपसरतु। स आह – (अ), स्थानम् – अपसर्पताम्। मूढ! (च), स्थानं समर्प्यताम्। स आह – (त), स्थानं उपसर्प इति (प). (16). बहिर्निर्गच्छताम् – इति (क), अपगम्यतां मदीयनिकेतनात् इति (ट), तच्छीघ्रं निष्क्रम्यताम्। शशक आह – (ल). (17). इति शशकमाह (क),

स आह (व). (18). दीर्घकर्णः – मूढ! (ट). (19). मूढ सम्रुद्धयानि आवसथानि। वापी- (क), मूढ! त्वद्वस्थानयोग्यानि (ज), मूढ! उप- (ह), मूढ! मम उप- (त), मूढात्मन्! अस्मद्वस्थानोपभोग्यानि (ग), मूर्ख! (य). (20). उपस्थानयोग्यानि (अ, ट, न), उपस्थानमात्रभोग्य एव आवासः (व), उपस्थानयोग्य एव आवासः (र). (21). आवसथस्थानानि — वापी- (अ), आवासस्थानानि — वापी- (ज), आवसथानि — वापी- (ह), आवसथादिस्थानानि — वापी- (त), आवसथादीनि स्थानानि भवन्ति (प).

+ 'ततः' इति 'क, ट, व' पुस्तकमात्रपाठः।

⊕– 'उद्विग्नमनाः' इति त्रुटितताडे लुप्तः – पाठः – 'व' पुस्तके।

⊢ 'मया' इति 'अ, क, ट पुस्तकमात्रपाठः।

F 'प्रविष्टः' इत्यनन्तरं 'बहिर्निर्गत्य' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

E 'मूढ' इत्यनन्तरं "उपस्थानोव"– इत्यस्मात् पूर्वं 'य, र' पुस्तकयोरन्या रीतिः।

'मूढ' इत्यारभ्य 'वापीकूप' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

S– उपस्थानोपभोगयोग्यानि इत्यनन्तरं 'वापीकूप' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'य, र' पुस्तकयोरन्या रीतिः।

वाप्यादिस्थानस्वाम्यनियामिका नीतिः

[1]वापीकूपतटाकानां [2]गृहस्यावसथस्य च।
[3]उत्सर्गात्परतः स्वाम्यमपि कर्तुं न शक्यते॥

[4]तथाहि – [5]व्यावहारिकान् पृच्छावः – [6]इत्युक्ते [7]तथैव तौ चलितौ। [8]अहमपि [9]कुतूहलादेव तौ [10]अन्वगमम्। [11]ततो [12]नातिदूरं गते [13]कपिञ्जलेनोक्तम् – कः पुनः [14]आवयोः [5]न्यायदर्शी भविष्यति इति।

---

(1). वापीकूपतडागानां (ल). (2). गृहस्योपवनस्य (...) च (य), देवालयकुजन्मनाम्। उत्सर्गात्परतः (ल). (3). नामाद्यप्रत्ययासिद्धिरित्येवं मनुरब्रवीत् – तथैव व्याव (अ), सामीप्यात् न्यायशास्त्रसिद्धिरित्येवं मनुरब्रवीत् (क, च, ट, त), सामीप्यात् न्यायशास्त्रसिद्धिः इत्येव मनुरब्रवीत् (ग). साभन्तप्रत्ययासिद्धिरित्येवं मनुरब्रवीत् (व, र). (4). तथैव व्याव- (अ), आवां व्याव- (क), तथा च व्याव- (च, त, प, य, र). (5). व्यावहारिकाश्च पृच्छन्नामित्युक्ता तौ (अ), व्यावहारिकाः प्रष्टव्याः इत्युक्ते (ट), व्यावहारिकान् पृच्छ इत्युक्ते (प), स्मार्तान् पृच्छावः (य). (6). इत्युक्ते तौ (ट). (7). तथैव चलितयोः पश्चात् अहमपि (च), तथैव चलितौ (प). (8). अहं च पदवीं अकौतुकात् तावत् अनुगतः। ततो (अ), अहमपि कौतूहलादेव तयोरनुगतः। गच्छन्नेव कपिञ्ज- (त), अहमपि कौतुकात्तयोरेव पृष्ठतो लग्नः (य), ततः कौतुकादहमपि तावदनुप्रस्थितः (ल). (9). कुतूहलादेव तयोरनुगतः। गच्छन्नेव कपिञ्जलः शशकमाह – कः पुनः- (क), कुतूहलादेव चलितेऽनुगतः च नातिदूरं गत्वा कपिञ्जलेन (च), कुतूहलादेव तयोः अनुगतः। ततो (प). (10). अन्वगमं दूरं (ल). (11). अथ नातिदूरं गत्वा (य). (12). नातिदूरं

गत्वा कपिञ्जल- (अ, र). (13). कपिञ्जलेनोक्तम् - कोऽपि पुन रावयोः (थ), कपिञ्जलः शशमाह - क आवयोः (र). (14). आवयोर्व्यवहारदर्शी ? शशक आह - (अ), आवयोः न्यायं × × × × × इति (क), आवयोः व्यवहारं द्रक्ष्यति (थ, र).

+ 'तथाहि,' इत्यनन्तरं 'व्यावहारिकान्' इत्यस्मात्पूर्वं 'य' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

अथ च - "तथाहि" इत्यनन्तरं - "ततो नातिदूरं" - इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तके, "अहमपि कुतूहलात्" इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तके चान्या रीतिः।

⊕ 'प्रच्छावः' - इत्यनन्तरं "अहमपि कुतूहलात्" - इत्यारम्भपर्यन्तं 'थ' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊢ 'अन्वगमम्' इत्यनन्तरं "ततः" इत्यस्मात् पूर्वं 'य' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

F 'ततः' इत्यारभ्य 'न्यायदर्शी भविष्यति' इत्यन्तं 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

E 'गते' इत्यनन्तरं 'क पुनः' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तके अन्या रीतिः।

S- 'न्यायदर्शी' इत्यत्र - 'न्याय' इत्यनन्तरं 'इति' इत्यारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तके नाऽस्य त्रुटितत्वात्पाठो लुप्तः।

Ð "भविष्यति इति" - इति 'प, य, र, ल' - पुस्तकेषु न दृश्यते॥

[1]शशक [+][2]आह— अस्ति [3]कश्चित् [⊕][4]यमुनातीरावसथे दधिकर्णो [⊢][5]नाम [F][6]वृद्धमार्जारः। स [7]चान्द्रायणादितपश्चरन् वसति। सोऽस्माकं [8]न्यायदर्शी भविष्यति— [E]इति। कपिञ्जलः— स कथमावयोः [9]विश्वसनीयः?। [10]क्षुद्रा हि [11]मार्जारजातिः?

---

(1). शशकः— यमुना- (क,त), शशः— यमुना- (ट), सोऽब्रवीत्— (ज), अथावब्रवीत् (र). (2). आह— यमुना- (अ,प). (3). कश्चित् तमालारण्ये यमुना (ज). (4). यमुनातीरस्थो दधि-(अ), यमुनातीरावसथे वृद्ध-(क). यमुनारण्यतीरे दधि- (च), यमुनातीरवासी दधि- (ट,त), यमुनातीरं आवसथः वृद्ध- (प), गङ्गायाः पुलिने (य), नदीपुलिनगतस्तपस्संश्रितः उदधिकर्णो (र). (5). नाम मार्जारः सः चान्द्रा- (त). (6). वृद्धमार्जारः सदा चान्द्रा- (अ), वृद्धमार्जारः। दधिकर्णो नाम सः चान्द्रा- (क), वृद्धवनमार्जारः अत्र वसतीति जगति ब्रुवन्ति। किं न श्रूयते सः चान्द्रा- (च), वृद्धमार्जारः चान्द्रा- (ट,प), मार्जारः (र). (7). चान्द्रायणादितपश्चरः वसति (अ), चान्द्रायणतपश्चरन् (प). (8). न्यायदर्शी कपिञ्जलः (अ), न्यायान् विधिष्यति। कपिञ्जलः (त). (9). विश्वास- (अ,च,ट,न,प). (10). क्षुद्रमार्जारः। दीर्घकर्ण आह (प). (11). मार्जाराः। शशकः— किं इह भ × × × ? सि कपि- (क), मार्जारजातिः। दीर्घकर्णः— किमवसन्नोऽपि कपि-(ट), मार्जारजातिः। दीर्घकर्ण आह— (त).

+ 'आह' इत्यनन्तरं 'यमुना' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'य,र' पुस्तकयोः, 'वृद्धत्वात् कथमुदरपूर्तिः' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'त' पुस्तके चान्या रीतिः।

⊕ यमुनातीरावसथे इत्यनन्तरं 'दधिकर्णो' इत्यस्मात् प्राक् 'य' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊢ 'नाम' इत्यनन्तरं 'वृद्धमार्जारः' इत्यस्मात् प्राक् 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

F 'वृद्धमार्जारः' इत्यनन्तरं 'दूरात् न शृणोमि' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'य' पुस्तके, 'बहिः किञ्चिन्निर्गत्याब्रवीत्' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'र' पुस्तके चान्या रीतिः।

E 'इति' इति 'प' पुस्तकमात्रपाठः।

स [1]आह– [2]किमासन्नोऽसौ करिष्यति ? पुनश्च स मार्जार एवाति विश्वसनीयः। [3]कपिञ्जलः– [4]उभयोरपि समो [5]दोषः [6]नीतिमाने इति। अथ [7]चलितौ तौ च वृक्षकोटरं निकटीभूय– "उभावपि दधिकर्णं व्यवहारार्थं त्वत्समीपमुपागतौ" इति ऊचतुः। स [8]श्रुत्वा विधिनोपपादितमिति मत्वा बहिः किञ्चिन्निर्गत्याब्रवीत्– पुरा बाल्ये बहवो हिंसिताः। अतस्तपश्चरामि। वृद्धत्वात् कथमुदरपूर्तिरिति चेत्–

---

(1). आह– पुनश्च (स), आह– किमवसन्नो करिष्यति ? कपिञ्जलः– (त), आह– किमासन्नोऽसि ? उभयोरपि (प). (2). किमसौ करिष्यति कपिञ्जलः (अ). (3). कपिञ्जलः– आवयोर्वा समो (अ). (4). उभयोरपि दोषः (क, ट), उभयोरपि समदोषः इत्युक्त्वा गतौ वृक्षकोटरं (स), समदोषः इत्युक्त्वा तौ गत्वा च दधिकर्णेन कथितम्। वृद्धोऽस्मि क्षायिण्या दूरे न शृणोमि (त), उभयोरपि नीतिमाने (प). (5). दोष इत्युक्त्वा तौ चलितौ (अ), दोषः सम इत्युक्त्वा गत्वा च ताभ्यां दधिकर्णो कथितम्– विपदास्पदम्– वृद्धोऽस्मि– इन्द्रियवैकल्यात् (क), दोषः समः इत्युक्त्वा तौ गत्वा दधिकर्णनामानं प्रणम्य कथितम्– वृद्धोऽस्मि – इन्द्रियवैकल्यात् (ट). (6). नीतिमाने इत्युक्त्वा गतौ। दधिकर्णेन कथितम्– वृद्धोऽस्मि वैकल्यात् दूरे न शृणोमि (प). (7). चलितौ गत्वा च विदितसकलवेदपुराणतत्त्वार्थः दधिकर्णः आवयोस्संवादं श्रुत्वा (अ). (8). श्रुत्वा धर्मो नीयताम्। दधिकर्णेन कथितम्– अहं वृद्धोऽस्मि। इन्द्रियवैकल्यात् (अ).

+ "किमासन्नोसौ करिष्यति" इत्यत्र 'करिष्यति' इत्यस्मिन् स्थले 'क' पुस्तकेताळस्य त्रुटितत्वात् पाठलोपः।

→ "पुनश्च स मार्जार रावातिविश्वसनीयः" — इति 'च' पुस्तकमात्रपाठः।

→ 'वृक्षकोटरं' इत्यारभ्य 'किं नाम वनजातेन' इत्येतत् श्लोकानन्तरस्थ-'इति' इति शब्दान्तं 'च' पुस्तकपाठः।

⊢ अत्र च— वृद्धोऽस्मीति 'च' पुस्तकपाठस्य स्थाने 'वृद्धत्वात्' इति 'ख' पुस्तकपाठः आदृतः।

उदरभरणे लौल्यस्यायुक्तता

किं नाम वनजातेन शाकेनापि न पूर्यते ।
अस्य दग्धोदरस्यार्थे कः कुर्यादसमञ्जसम् ॥ [illegible]॥

वार्धक्येन [1]इन्द्रियवैकल्यात् [2]दूरात् न [3]शृणोमि +शब्दम् इति । ततस्तौ [8]स्तोकं [4]निकटीभूय [5]कथयतः । [6]अथ [7]पुनःपुनः [8]तयोस्सन्निधानार्थं [9]विश्वासमुपपादयन् दधिकर्णः [10]धर्मशास्त्रश्लोकान् [11]अवोचत्—

---

(१). इतेन्द्रियत्वाच्च नातिस्पष्टतरं शृणोऽस्म्यहम् (ट). (२). दूरे न (अ, क, च, ट, त, प), दूरात् श्रुवयोर्भावान्तरं न सम्यक् शृणोमि (थ), दूरात् श्रुवयोः भावान्तरं सम्यक् न शृणोमि (ल). (३). शृणोति न दृश्यते दृष्टिरपि गतिर्गलितश्च । ततो भवन्तौ निकटीभूय (ज). (४). निकटीभूय भूयोभूयः कथ- (ट), निकटे भूयः कथ- (प). (५). कथयतः पुनः- (अ), कथयेते । तथापि सन्निधा- (प). (६). अथ तयो- (क, ट), अथ तथापि तत्सन्निधानार्थं धर्मशास्त्र- (च), अथ शशकसन्नि[illegible] (त). (७). पुनःपुनः सन्नि- (अ). (८). तयोर्विश्वासार्थं धर्मशास्त्र- (क, ट). (९). विश्वासमुपनयन् (अ), विश्वासमुपपादयता धर्मशास्त्र- (त, प). (११). धर्मशास्त्रं पठति— धर्म राव (अ), धर्मशास्त्रं दधिकर्णेन पठितम्— धर्म राव (च), धर्मशास्त्रं पठितम्— धर्म राव (त), धर्मशास्त्रं दीर्घकर्णेन पठितम्— धर्म राव (प), धर्मशास्त्रसंबद्धं अवोचत्— (ट). (११). अपाठयत्— धर्म राव (क, ट).

+ 'शब्दं' इति 'क' पुस्तकमात्रपाठः । एवं शब्दं इत्यारभ्य [illegible] श्लोकार्धेन इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तके 'धर्मशास्त्रश्लोकान्' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'ट' पुस्तके चान्या रीतिः

धर्मरक्षणस्य आवश्यकता

धर्म एव हतो हन्ति धर्मो रक्षति रक्षितः।
तस्माद्धर्मो न [1] हन्तव्यः लोकद्वयहितैषिणा ॥

सुहृद्धर्मस्य नित्यता परमार्थता च

+एक [2] एव सुहृद्धर्मः निधनेऽप्यनुयाति [3] यः।
शरीरेण [4] समं नाशं [5] सर्वमन्यद्धि गच्छति ॥

अहिंसाधर्मस्य उत्कृष्टता

⊢अन्धे [6] तमसि [7] वर्तेयं यदि मिथ्या वदाम्यहम्।
[8] अहिंसायाः परो धर्मो न भूतो न भविष्यति ॥

परोपकारपीडनयोः फलम्

→श्लोकार्धेन प्रवक्ष्यामि यदुक्तं ग्रन्थकोटिभिः।
परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥

---

(1). हन्तव्यः मा स्म धर्मो हतोऽवधीत्। एक एव (अ), हन्तव्यः मा सुखं मानमिच्छता ॥ एक एव (क), हन्तव्यः मा सुधर्मं विना विधिः ॥ एक एव (ट), मा स्म धर्मं विना विधिः ॥ एक एव (त), मा सुखं मानमिच्छता ॥ एक एव (प). (2). एव सतां धर्मः (प). (3). यः ॥ पुनश्शरीरेण (अ). (4). समं नूनमतैव गच्छति (अ). (5). सर्वमन्यत्न गच्छति (क, च, ट, प), सर्वमतैव (त). (6). तमसि दुष्पूरे यदि [illegible] (च), तमसि दुष्पारे यदि (त). (7). वर्तेयं न करे नित्यं यदि यदि मिथ्या (ब). (8). अहिंसा परमो (क, च).

+ इदं च – 'एक एव' इति पद्यं 'ब' पुस्तके ४१ (मार्जारगृध्रकथायां) नं पद्यमस्ति।
⊢ 'अन्धे तमसि' इति 'प' पुस्तके न दृश्यते
→ अस्य – 'श्लोकार्धेन' इति पद्यस्य पूर्वार्धपाठान्तरं यथा 'य' पुस्तके –
"संक्षेपात्कथ्यते धर्मः जनाः किं विस्तरेण वः ॥"

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

सतां नीतयः

[1]मातृवत् परदाराणि परद्रव्याणि लोष्ठवत् ।
[2]आत्मवत्सर्वभूतानि यः पश्यति स [3]पश्यति ॥

सत्यं माता पिता ज्ञानं धर्मो भ्राता दया सखा ।
शान्तिः पत्नी क्षमा पुत्रः षडेते मम बान्धवाः ॥

[4]एवमनेकदृष्टान्तदर्शनात् [5]दधिकर्णेन शशकपिञ्जलौ [6]विश्वासितौ [7]निकटमागतौ । [8]तत्क्षणेन तेनापि [9]सकृदेव [10]गृहीतौ हतौ भक्षितौ च । अतोऽहं ब्रवीमि — [11]क्षुद्रमर्थपतिं [12]प्राप्य इति । [13]तत्सर्वथा [14]नायं [15]उलूकः [16]राज्यभरणे योग्य [17]इति ॥

---

(1). मातृवत्परदारांश्च परद्रव्याणि (क, च, ट), मातृवत्परदारांस्तु परद्रव्याणि (ट), मातृवत्परदारेषु पर- (ब). (2). आत्मवत्सर्वभूतानि वीक्षन्ते धर्मबुद्धयः (ल), आत्मवत्सर्वभूतेषु यः (ब). (3). पश्यति ॥ तत्किं बहुना — तौ छद्मना विश्वा- (ए), पश्यति ॥ किं बहुना — तेन क्षुद्रेण तौ छद्मना नूनं विश्वा- (ल). (4). एवं विश्वा- (अ, त), एवमुक्ते दधि- (च), एवं वदति विश्वा- (ट), एवमुक्त्वा अतीव विश्वा- (प). (5). दधिकर्णेन आत्मनो निकटीकृत्य विश्वा- (क), दधिकर्णे शशकपिञ्जलौ विश्वा- (च). (6). विश्वासात् अतिनिकटं गत्वा एकदैव तौ गृहीतौ व्यापादितौ च (अ), विश्वासात् शृण्वन्तौ तौ चरणैः मुखेन सकृदेव (क), विश्वासात् निकटीभूतौ तत्क्षणेन (च), विश्वासमुपगतौ निकटीभूतौ एकदैव तेन गृहीतौ (ट), विश्वासान्निकटीभूतौ एकदैव तेन गृहीतौ (त), विश्वासं नीतौ निकटमागतौ स एकदैव तेन गृहीतौ (प), विश्वासं नीतौ येनाङ्कमुपागतौ हतौ चेति अतोऽहं (ए), विश्वासितौ यथा तस्योत्सङ्गवर्तिनौ सञ्जातौ । ततश्च तेनापि समकालमेवैकः पादान्तेनाक्रान्तः

अन्यो दंष्ट्राक्रकचेन। ततो गतप्राणौ भक्षितौ इति। अन्तोऽयं (ल). (7). तदन्तिकमुपागतौ (य). (8). तत्क्षणेन शशकस्य कर्णं गृहीत्वा कपिञ्जलं पाणिना गृहीत्वा भक्षितश्च (य). ततश्च समकालमेकः पादेनाक्रान्तः द्वितीयो दंष्ट्राक्रकचेन। एवं द्वावपि गतप्राणौ भक्षितौ (य). (9). सकृदेव दृढं गृहीत्वा तेन हतौ भक्षितौ (क). (10). गृहीतौ गतौ भक्षितौ (य). (11). क्षुद्र-मर्थपतिं इति (अ, त), क्षुद्रं इति (ट, प). (12). प्राप्य इत्यादि (य). (13). तत्सर्वथैव राज्य- (त), तत्सर्वथा नाशयणीयगुणोपेतोऽयं तत्किमनेन इति (ट). (14). नायं राज्ये इति। तत् श्रुत्वा (अ), नायं राज्ययोग्य उलूकः। तत् श्रुत्वा (ट), नायं राज्य- (प). (15). उलूकः पट्टयोग्य इति (च). (16). राज्यभरणे न योज्यः इति (क), राज्ययोग्यौ। उलूकः — एतत् श्रुत्वा (त), राज्ययोग्यः उलूकः इति (प). (17). इति। तच्छ्रुत्वा (अ), इति तद्वाक्-भावं ज्ञात्वा विहङ्गैरालोचितम्। सर्वे च भद्र एवायं (क), इति तद्वाक्यं श्रुत्वा (च, प), इति तस्य (ट).

→ 'मातृवत्' इति पद्यमारभ्य 'विश्वासितौ' इत्यन्तं 'य' पुस्तके अन्या रीतिः। इदं च 'मातृवत्' इति पद्यं 'ल' पुस्तके आषाढ-भूति कथायां ४३४ तमं पद्यं भवति ; 'व' पुस्तके च सान्धितन्त्रे २३२ तमं पद्यमस्ति।

→ 'सत्यं' इतीदं पद्यं 'अ' पुस्तकमात्रे दृश्यते।

+ 'निकटमागतौ' इत्यनन्तरं 'तत्क्षणेन' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊕ 'तत्सर्वथा' इत्यारभ्य 'अथ तस्य' इत्यारम्भ-पर्यन्तं 'य, ल' पुस्तकयोरन्या रीतिः।

अथ [1]तस्य तद्वचनं [2]श्रुत्वा– "वृद्ध रावायं [3]वायसः; अनेनोक्तमेव [4]साधु; आस्तां तावदभिषेकक्रिया;"– [5]इति [6]निश्चित्य [7]यथायथं [8]सर्वे [9]विहगाः [10]पलायिताः। [11]अथामर्षात् [12]उलूकः [13]वायसमाह,– [D]भो! दुरात्मन्! [14]किं तवापकृतं मया? [15]येन [16]राज्यं [17]समुत्पन्नं सार्वभौमं हृतं [F]त्वया!– [C]इति।

---

(1). तस्य वचनमाकर्ण्य (अ), तस्य तु तद्वचनमङ्गीकृत्य (ट), तस्य तद्वचनमाकर्ण्य (ल). (2). श्रुत्वा आह– विहगैः सर्वैश्च वृद्ध (अ), श्रुत्वा विहगैः आलोचितम्– सर्वैः वृद्ध- (अ), विहगैरालोचितम्– उक्तम् च– सर्वे भद्र रावायं (ट), विहगैः आलोचितम्– सर्वैः- कृतं च– वृद्ध- (त), विहङ्गकैः आलोचितं च– सर्वैः वृद्ध- (प). (3). वायसो निश्चित्य (अ), वायस इति तदास्तां (क), वायसः– तदास्तां (ल). (4). साधु तदास्तां (ट, प). (5). इति यथा (क, च, ट, त प), इति ब्रुवाणाः सर्वपक्षिणो यथा- (अ), इत्युक्त्वा यथा- (ट), इत्युक्त्वा (ल). (6). निश्चित्य सर्वे यथा (अ). (7). यथायथं गता विहगाः (अ, ट, त), यथा यथा सर्वे (क, च, प). (8). सर्वे गताः विहगाः (क), सर्वे पलायिताः (अ), सर्वे गताः। अथोलूकः (प). (9). विहगाः– दग्धं दावानलेनापि वाक्-क्षतं न प्ररोहति। ततः पापोपकृतं (अ), विहगाः। अथ सामर्षमुलूकः (क), विहगाः– अथा- (च, त), विहगाः– अथोलूकः (ट). (10). पलायिताः विहगाः। अथा- (ल). (11). अथामर्षात् वायसमुलूकः (अ), अथामर्षात् वायसं (त). (12). उलूक आह (च). उलूकः आह– भो! (अ), (उलूको) वायसवचनेनादीपितमनाः तमाह– (ट), उलूको वायसमाह– भो! (ल). (13). वायसं प्रत्याह- (ट, त, प). (14). किं तेऽपकृतम्? येन (अ), किं मयापकृतं भवतः? येन (ट), किं मया तेऽपकृतं यद्राज्याभिषेको मे विघ्नितः (ल). (15). येन राज्याभिषेको विघ्नितस्त्वया (अ), येन अभिषेकव्याघातः कृत इति (ट). (16). राज्यमुत्पन्नं हृतं (अ, क, ट, त). (17). समुत्पन्नं हृतं (प).

+ 'श्रुत्वा' इत्यनन्तरं 'इति निश्चित्य यथार्थं इत्यारम्भ-पर्यन्तं 'य, र, ल' पुस्तकेषु अन्या रीतिः।

⊕ 'इति' इत्यनन्तरं 'यथार्थं' इत्यस्मात् प्राक् 'ल' पुस्तके अन्या रीतिः।

→ 'पलायिताः' इत्यनन्तरं 'उलूको वायसमाह' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य, र, ल' पुस्तकेषु अन्या रीतिः।

D→ भो! दुष्टात्मन्! इति 'य ल' पुस्तकयोः पाठः।

F त्वया इत्यनन्तरं संक्षोद्धति इत्यस्मात् पश्चात् प्राक् 'य ल' पुस्तकयोरन्या रीतिः।

C. 'इति' इति 'र' पुस्तकमात्र पाठः।

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

वाक्-क्षतस्य दुर्विपाक

+[1]संरोहतीषुणा [2]विद्धं [3]वनं परशुना [4]हतम्।
[5]दग्धं दावानलेनापि वाक्-क्षतं [6]न प्ररोहति॥

⊕अतोऽयं +[7]तदाप्रभृति काकोलूकयोः [8]वैरानुबन्धः C[अभूत्]। [9]मेघवर्ण [10]आह,—E[11]तात! [12]इदानीं [13]शीघ्रमेवात्र त्वया [14]उपायः [15]चिन्त्यतां [16]यावन्नाभ्येति

---

(1). रोहति सायकविद्धं (य), रोहति सायकैर्विद्धं (ल). (2). विद्धो वृक्षः परशु- (क), विद्धं छिन्नं रोहति चासिना। वाचा दुरुक्तं बीभत्सं न (ल). (3). वनं परशु- (प). (4). हतम्। दग्धं (क), हतम्। वाचा दुरुक्तं बीभत्सं न (य, र). (5). दग्धो दावानलैः वृक्षः वाक्- (प). (6). न प्ररोहति वाक्-क्षतम्। (य, ल), न संरोहति वाक्-कृतम्॥(र). (7). तदाप्रभृति उलूककाकयोः (अ). (8). वैरमुत्पन्नम्। मेघ- (ज). (9). मेघवर्णः— इदानीं (क), मेघवर्णः— तात! (ट, त, प). (10). आह—अवगतं मयेदं तात! (र). (11). तातः इदानीं (प), तात! सम्प्रधार्यताम्—येनेह नागच्छन्ति तावत् उपायः (र). (12). इदानीं तात! शीघ्र- (क), इदानीमेवात्र उपायः (ज), इदानीं मे कोऽभ्युपायः (ट), इदानीं राकोपायः (त), इदानीमेव कोऽभ्युपायः (प). (13). शीघ्रमेवोपायः (क), (14). उपायः उद्दिश्यताम् (क). (15). चिन्त्यताम्— असावाह (र). (16). यावन्नायाति (अ).

+ संरोहति इति पद्यमारभ्य 'तदाप्रभृति' इत्यारम्भपर्यन्तं 'अ' पुस्तके नास्ति। एवं 'संरोहति' इति पद्यानन्तरं—'मेघवर्ण आह' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' 'व' पुस्तके, 'काकोलूकयो' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तके, 'तदा प्रभृति' इत्या- 'ल' पुस्तके चान्या रीतिः।

⊕ 'अतोऽयं' इति 'त' 'प' पुस्तकयोः पाठः।

⊢ 'तदाप्रभृति' इत्यनन्तरं 'मेघवर्ण आह इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

C 'अभूत्' इति 'क' पुस्तकमात्र पाठः।

E 'तात' इत्यनन्तरं 'बहवो' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'य' 'ल' [illegible] पुस्तकयोरन्या रीतिः।

[1]रजनी । [2]चिरजीव्याह — +[3]स्वामिन् ! ⊢[4]सन्धिविग्रहौ[11] [5]तावदुभावपि [6]निराकृतौ । अधुना [7]तावत् [8]यानासनद्वैधीभावसमाश्रयाः →विचार्यन्ताम् । [9]तत्र आसनं [10]बलीयसि [11]विद्वेषिणि निषिद्धम् । यानं [12]स्थानस्य [13]आत्मनः विनाशाय द्वैधीभावश्च

---

(1). रजनी । स आह (अ), रजनी । असावाह (च). (2). चिरञ्जीवी (क, ट, त, च). (3). स्वामिन् इति सन्धि- (च). (4). सन्धिविग्रहौ निराकृतौ यानासन- (त), सन्धिविग्रहावुभावपि अनिराकृतौ । यानासन- (प). (5). तावत् निराकृतौ (अ), तावन्निराकृतौ । यानासन- (च), तावत् निराकृतौ । यानं स्थानस्य आत्मनश्च परित्यागाय । तत्र (ट). (6). निराकृतौ तावदासन (अ), निराकृतौ आसन्नं बली- (क). (7). तावदासन यान द्वैधीभाव समाश्रयाः विचार्यन्ताम् (अ), (8). यानासनद्वैधीभावसमाश्रयाः चिन्त्यताम् । एकत्र स्थानं च परिकल्प्यते तत्र (क), यानासनद्वैधीभावसमाश्रयाः चिन्त्यताम् । तत्र कल्प्यते तत्र (त), यानासनद्वैधीभावसमाश्रयाः विचिन्त्यताम् (प). (9). तत्र दानं बलीयसि (अ). (10). बलीयसी न विद्वे- (क). (11). विद्वेषिणि । स्थानस्य (अ), विद्विषि । स्थानस्य (क), विद्विषि निषिद्धम् (च), विद्विषि निषिद्धम् द्वैधीभावश्च (ट), विद्विषि । यानं स्थानस्य (त). (12). स्थानात् आत्म- (च). (13). आत्मविनाशाय यानं च त्यागाय बली- (अ), आत्मविनाशाय यानद्वैधीभावश्च बली- (क), आत्मविनाशः यानं च परिधावनं बली (च), आत्मनः विनाशाय यानं च परित्यागाय कल्प्यते बली- (त).

+ 'स्वामिन्' 'सन्धिविग्रहौ' इत्यनयोर्मध्ये 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः ।

⊢ 'सन्धिविग्रहौ' इत्यनन्तरं 'अधुना तावत्' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः ।

→ 'विचार्यन्तां' इत्यनन्तरं 'स तु शरीरव्ययेनापि * मया' इत्यारम्भपर्यन्तं 'प' पुस्तके नास्ति ।

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

[1]बलीयसि प्रवृद्धेन [2]प्रत्यासन्नेन रिपुणा सह [3]कार्यः कालमपेक्षते । अत एव संश्रयः [4]चिन्त्यताम् । [5]स तु [6]शरीरव्ययेनापि [7]मया [8]प्रयत्नेन [9]अनुष्ठेयः । उक्तञ्च—

छलोपायाश्रयात् कार्यसिद्धिः

[10]बहवो बलवन्तश्च कृतवैराश्च [11]शत्रवः ।
[12]बुद्ध्या [13]वञ्चयितुं [14]शक्या [15]ब्राह्मणं [16]छागलादिव ॥

[17]मेघवर्ण आह— [18]कथमेतत् ? [19]चिरजीवी अब्रवीत्—

---

(1). बलीयसा प्रत्या- (अ, त), बलीयान् प्रत्या- (क), बलीयसा प्रवृद्धेन आसन्नेन सह (च), बलीयसि प्रत्या- (ट). (2) प्रत्यासन्नेन सह (अ, त), प्रत्यासन्नेन रिपुणा सह (क), प्रत्यासन्नविधेयः रिपुणा अतः समाश्रयः (ट). (3). कार्यः । अत्र संश्रयः (अ), कार्या । अथ संश्रयः (क), कालमपेक्षते । अत एव समाश्रयः (च), कालमुपेक्षते । अतः समाश्रयः (त). (4). चिन्त्यताम्— शरीरव्ययेनापि मया (ज). (5). स च शरीर- (ट), (6). शरीरव्ययेनापि सर्वथा प्रयासप्रयत्नेन (अ). (7). मया सर्वथा अनु- (क). (8). प्रयत्नात् अनु- (ट, त), प्रयत्नेनापि अनु- (प). (9). अनुष्ठातव्यः— उक्तञ्च (क, त), अनुष्ठातव्यम् । बहवो (च), अनुष्ठेयः । बहवो (प). (10) बहुबुद्धिसमायुक्ताः सुविज्ञाताः बलोत्कटाः । शक्या वञ्च- (य), बहुबुद्धिसमायुक्ताः सुविज्ञाता बलोत्कटान् । शक्या वञ्च- (ल). (11). शत्रवः शक्या वञ्च- (ट, त), तत्र तावन्निश्चयितुं बुद्ध्या ब्रा- (प). (12). बुद्ध्या सञ्चयशीलस्य ब्रा- (अ). (13). वञ्चयितुं बुद्ध्या ब्रा- (त), वञ्चयितुं धूर्ताः छागकब्राह्मणं यथा । मेघ- (य), वञ्चयितुं प्राज्ञ ब्रा- (र), वञ्चयितुं धूर्तो ब्रा- (ल). (14). शक्या ब्रा- (क, च). (15). ब्राह्मणगलादिव ॥ राजा— सोऽब्रवीत् (त), ब्राह्मणं छाग- (र, ल). (16). छागलादिव ॥ स आह— कथ- (अ), छागया इव ॥ मेघ- (च), छागका इव ॥ मेघ- (ट), छागकादिव ॥ मेघ- (प), छागलादिव ॥ सोऽब्रवीत्— कथ- (र). (17). मेघवर्ण- कथ- (क, च, ट, प). (18). कथमेतत् ? आस्ति (अ), कथमेतदिति ? चिर- (च) कथमेतत् ? चिर- (ट, प), कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्— कस्मि- (य, ल), कथमेतत् ? चिर- (र). (19). चिरञ्जीवी— आस्ति (क, ट), चिर- कस्मि- (च), चिरञ्जीवी आह— आस्ति (प, र).

छलेत्रयाणां धूर्तानां ब्राह्मणस्य च कथा-६

अस्ति [1]कस्मिंश्चित् नगरे मित्र-शर्मा [2]नाम +[3]ब्राह्मणः। [4]इयक्षुः सः [5]छागमादाय [6]गच्छन् [7]मध्येमार्गं कैश्चित् धूर्तैः दृष्टः। [8]तैः चिन्तितम्— '[9]अयमस्माभिः ब्राह्मणः छागतः त्याजयितव्य[10]' इति। [11]तत्र [12]एकेन [13]कथितम्— "[14]अहो ⊢दुश्चरितं ब्राह्मणस्य! ⊕कथमुत्तम-जातिः कुक्कुरं वहति"— [15]इति।

---

(1). काश्चित् ब्रा- (अ, ट, त, र), कस्मिंश्चित् ब्रा- (क, प, ल), कस्मिंश्चित् त्रिदशानगरे ज्वलनो नाम (च), कस्मिंश्चिदधिष्ठाने मित्र-(ल). (2). नाम विप्रः इयक्षुः (च). (3). ब्राह्मणः। यज्ञार्थी छाग- (अ), ब्राह्मणश्च यागार्थं छाग-(ट), ब्राह्मणः यागार्थी छाग-(त), ब्राह्मणः। स च यागार्थी छाग (प). (4). इयक्षुः सः छाग-(क), इयक्षुः छाग (ख). (5). छागमादाय मध्ये (त). (6). गच्छन् धूर्तैः (अ), गच्छन् पथि दुष्टैः धूर्तैः (क), गच्छन् कैश्चित् धूर्तैः (च). (7). मध्येमार्गं धूर्तैः (ट, त, प). (8). चिन्तितम्— ब्रा-(अ, च), चिन्तितं च— ब्रा-(ट, त, प). (9). ब्राह्मणः छागः त्यज्यतां इति (अ), ब्राह्मणः छलेन छागं त्याजयितव्यम्— इति (क), ब्राह्मणस्य छागं गृहीनुमालोच्य तत्र (ज), ब्राह्मणो छागः त्याजयितव्यः (ट), ब्राह्मणः अयं छागतः *** त्वमनादृत्यागच्छत्— किञ्चिदुपेत्यापरेणागत्य पृष्टः— विप्र! किमयं छागो गृहीतः। तमप्यवमत्य व्रजति (त), ब्राह्मणस्तु छागः त्यज्यताम्— इति (प). (10). इति संमन्त्र्य तत्र (ट, प). (11). तत्र च एकेन (च). (12). एकेनागत्याभिहितम्— इदमहो (अ), एकेनागत्य कथितम् (क, ट), एकेन पुरत आगत्य तस्मिन्नुक्तम्— विप्र किमिदं छागमिति सारमेयः उह्यते इति (च), एकेनागत्यास्मिन्नुक्तम्— ब्राह्मणः किमभूत्? स्कन्धे नोह्यते। ततस्त-(ल). (13). कथितम्— ब्राह्मण किम *** कर्णेन उह्यते। ततस्त-(ट). (14). अहो! अद्भुतम्। कथमुत्तम-(अ). (15). इत्युक्त्वा गते तद्वचनमनादृत्य विप्रो गतवान् (अ).

+ 'ब्राह्मणः' इत्यनन्तरं 'अतोऽहं ब्रवीमि— बहवो' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य, र, ल' पुस्तके-ध्वन्यावीति।

⊢ 'दुश्चरितं ब्राह्मणस्य' इति 'क' पुस्तकमात्रपाठः।

⊕ 'कथमुत्तमजातिः कुक्कुरं वहति" इति 'अ' पुस्तकमात्रपाठः।

+[1] ततस्तमनादृत्यासौ[11] विप्रो [2]गतवान् ।
[3]किञ्चिद्दूरमतीत्य [4]अपरेण कथितम् - कथमुत्तम-
जातिः स्कन्धे कुक्कुरं [5]वहति ? इति । ततो ब्राह्मणः
तमप्यनादृत्य [6]व्रजति । ततः [7]पुनरन्येनाभिहितम् -
[8]कथमयं ⊢[9]उत्तमजातिरपि क्रूरवृत्तिं करोति ; कुक्कुरं
वहति ; इति ।

---

(1). ततस्तमप्यनादृत्यासावगच्छत् - अपरेण (च), ततस्तमना-
दृत्यासावगच्छत् - किञ्चिद्दूर- (ट, प). (2). गतवान् । पश्चात् अन्यैरागत्योक्तम् - कथं भोः स्कन्धे (अ). (3). किञ्चिद्दूरमुपेत्य (ट). (4). अन्येनागत्य
पुनः कथितम् - ब्राह्मणः सद्योग्यस्सन् किमेवं ननु कष्टम् । ततोऽ-
परेणाभिहितम् (क), अपरेणागत्योक्तम् - द्विज । किमपि श्वानं
गृहीत्वागच्छते छागमिति । इति तमप्यवगत्य गच्छति । ततः पुनः
(च), अपरेण पृष्टः - विप्र ! किमर्थं श्वानं गृहीतवान् ? तमनादृत्य
व्रजति (ट), अपरेणागत्यास्मिन् उक्तम् - ब्राह्मण किमर्थं श्वानं गृहीतः
ततस्तमप्यनादृत्य (प). (5). वहति । अतो ब्राह्मणः शशङ्के ! सर्वैरेव-
मुक्तम् । प्रायेण (अ). (6). व्रजति सति तस्मिन् पुनः (ट, प), व्रजति
पुनः (त) (7). पुरन्येनागत्य भाषितम् - अहो ! चरितं ब्राह्मणस्य !
कथमयं (च), पुनरन्यैरागत्य भाषितम् - अहो ! चरितं ब्राह्मणस्य
कथमयं (ट), पुनरन्यैश्चागत्य भाषितम् - कथमुत्तमजातिः कुक्कुरं
वहति । तत आत्मनः (त), पुनरन्यैश्चागत्य भाषितम् - अहो ! चरितं
ब्राह्मणस्य ! कथमयं (प). (8). कथमुत्तमजातीयोऽयं राकं कुक्कुटं हरति ।
ब्राह्मणः (क), कथमयमुत्तमजातिरपि कुक्कुरं वहति (ट). (9). उत्तम-
जातिः कुक्कुरं (प).

+ 'ततस्तं' इत्यस्य पदस्य पूर्वस्थितात् 'इति' इत्यस्मादारभ्य "अन्येनाभि-
हितम्" - इत्यारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तके नास्ति ।

⊢ 'उत्तमजातिरपि क्रूरवृत्तिं करोति ; अस्पृष्टं श्वानं वहति,'
इति 'च' पुस्तकपाठात् 'उत्तमजातिरपि क्रूरवृत्तिं करोति,' इति
भाग उद्धृत्य मन्थेऽस्मिन् संयोजितः ।

ततो [1]ब्राह्मणः [2]चिन्तयामास–
[3]आत्मनः [4]प्रायेण [5]इन्द्रियाणि [6]विकलानि ;
+अन्यथा →सर्वेषां वाक्यं अनृतं न स्यात्–

[यतः]–

---

(1). ब्राह्मणः अचिन्तयत्– आत्मनः (प). (2). चिन्तयामास। प्रायेण (क), चिन्तयामास प्रियाणि विकलानि (च). (3). आत्मनः इन्द्रि- (ट, त). (4). प्रायेण मम इन्द्रि- (क). (5). इन्द्रियाणि जानि विकलानि वा इति नास्ति सर्वेषामेषां बुद्धिरन्यथा (क). (6). विकलानि सर्वेषां सदा यत्र ये स्यात्तत्र न बाध इत्याशङ्क्य, सर्वेषां (अ), विकलानि मम मतिभ्रष्टोऽहं इत्यालोच्य (च).

+ "अन्यथा न अत रातं द्रक्ष्यामि" ~~सर्वेषां~~ इति 'सर्वेषां' इत्येतत्पदप्राग्वर्तिपाठात् 'अन्यथा' ~~इति~~ इति भाग उद्धृत्य शुद्धपाठे सङ्कलितः।
→ 'सर्वेषां वाक्यमनृतं न स्यात्' इति 'अ' पुस्तकमात्रपाठः।

लोकाभिप्रायस्य विचारणीयता

सर्वेषां सर्वदा यस्य [1]धीस्स्यादेकैव यत्र तु ।
[2]विचारणीया विद्वद्भिः नैव नित्यानुवर्तिभिः ॥

इत्यालोच्य छागं [3]त्यक्त्वा [4]गतः। ततस्तैः धूर्तैः छागो गृहीत्वा [5]भक्षितश्च । अतोऽहं ब्रवीमि — [6]"बहवो बलवन्तश्च" — [7]इति ।

---

(1). धीस्स्यादेकैव तत्र विचा- (ट), धीर्यदेकैव (त), धीः स्यात् एकैव तत्र (प). (2). विचारणीयं विद्वद्भिर्नित्यं न्यायानुवर्तिभिः (ट), विचारणीयं विद्वद्भिः ×××× (त). (3). त्यक्त्वा स्नानं गतः (अ, च, ट, त), त्यक्त्वा ×××× णस्थानं गतः (क), त्यक्त्वा स्नानार्थं गतः (प). (4). गतो धूर्तैः (अ, त, प), गतः। ततस्तैः धूर्तैः (क), गतः। अतोऽहं (च), गतो धूर्तैश्च छागो (ट). (5). भक्षितः — अतोऽहं (अ, ट, त, प). (6). बहुबुद्धिसमायुक्ता इति (य, ल). (7). इति । ततो धूर्तैः भक्षितश्च । [illegible]। तत- (ज).

+[1]तत्र [2]यूयं पर्वतशृङ्गं गत्वा तत्रैव [3]सावधाना आवसथ। अहं चात्मानं [4]लुञ्चितशरीरं कृत्वा [5]पूर्वं हतानां वायसानां रुधिरेण [6]अवलिप्य मां तिष्ठामि। तत्र चाहं [7]शत्रुसंशयं [8]कृत्वा [9]विपन्निस्तरणार्थं चिन्तयामि ⊕इति।

---

(1). तदत्र लुञ्चित- (अ), तदात्मानं (च), तस्मात् यूयं ऋष्यशृङ्ग-पर्वतमधिरुह्य आवास्थिमथ अहं (प). (2). यूयं ऋष्यशृङ्गपर्वतं अधिरुह्य आवसथ (ट), तत् यूयं ऋष्यशृङ्गपर्वतं अहं (त). (3). सावधाना भवत। मां लुञ्चित- (क). (4). लुञ्चितशवशरीरं (क), लुञ्चितपक्षशरीरं (च). (5). पूर्वहतानां रुधिरेण (अ, ट, त, प), पूर्वहतानां वायसानां (क), पूर्वहतानां काकानां (च). (6). अवलिप्य यूयं पर्वतः अहं च शत्रु- (अ), अवलिप्याहं (क), अवलिम्प मां तिष्ठामि ऋष्यमूकगिरिशृङ्गं आरुह्य यूयं वलयितमुखाः भवत। अहं शत्रु- (च), अवलिम्प शत्रु- (ट, त, प). (7). शत्रुसंशयं गत्वा (अ), शत्रुसंशयं गत्वा तद्विपत्तेः तरणादिकं चिन्तयामि (ट, प), (8). कृत्वा तद्विपत्तेः तरणादिकं चिन्त- (त). (9). विपन्निस्तरणार्थं चिन्त- (अ), विपत्तेः तरणादिकं चिन्त- (क), विपत्तेः तरणार्थं चिन्त- (च).

+ 'तत्र' इति 'क' 'च' पुस्तकयोर्न दृश्यते। एवं 'तत्र' इत्यारभ्य ~~[struck out]~~। 'तथा च- अनारम्भो' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तके, 'तथा चानुष्ठिते' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तके, 'अनारम्भो' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तके चान्या रीतिः।

⊕ 'इति' इति 'च' पुस्तकमात्रपाठः।

[1]तथा चानुष्ठिते [2]अस्तङ्गते +[3]भगवति [4]सवितरि ⊕अरिमर्दनः ससैन्य आगत्य तत्र [5]न्यग्रोधपादपारूढं [6]वायसकुलं [7]▷नापश्यत्; →स केवलमेकः ~~[struck out]~~ किङ्कर्तव्यतामूढ †इवासीनः [7][1]तैः Fदृष्टः चिरञ्जीवी।

---

(1). तथा कृते अस्त- (अ), तथा अनुष्ठिते (क, च), तथा चानुष्ठितमनन्तरं अस्त- ~~[struck out]~~ (ट, त, प). (2). अस्तमिते (अ), अस्तङ्गतः सविता आमर्दनस्य सैन्यं आगत्य (च). (3). भगवति स चरति पुनश्चावगमत् वने ससैन्यं आगत्य (क). (4). (सवितरि) उपमर्दन उलूकवल्लपरिवृत आगत्य (अ), सवितरि आमर्दनः ससैन्यं आगत्य (ट), सवितरि आमर्दः तस्मिन् न्यग्रोध (त), सवितरि सति पुनश्चामर्दसैन्यं आगत्य (प), सवितरि असौ अपमर्दः ससैन्यपरिवारः तत्रैव न्यग्रोध- (र). (5). न्यग्रोधवृक्षाधिरूढः सन् वायस- (अ), न्यग्रोधे वायस (क), न्यग्रोधपादपमारुह्य वायस- (च), न्यग्रोधपादपं आरूढं (ट, प), न्यग्रोधमारूढः; न च तत्र कश्चिदपि वायसं पश्यति (र). (6). वायसकुलं अव- (अ). (7). सर्वैः ~~[struck out]~~ दृष्टं अचिन्तयत् — अनारम्भो (अ).–

+ 'भगवति' इति 'क' पुस्तकमात्रपाठः।

⊕ उलूकानां राज्ञः 'अरिमर्दनः' इति अस्य तन्त्रस्यादिनः प्रदत्तं 'अ' पुस्तकपाठमनुरुध्य सर्वत्र 'अरिमर्दन' इत्येव पाठस्संयोजितः।

▷ 'अपश्यत्' इत्यनन्तरं 'ततोऽसौ' इत्यारम्भपर्यन्तं 'च, ट, त, प' पुस्तकेषु नास्ति; 'र' पुस्तके त्वन्या रीतिः।

→ 'स' इत्यारभ्य 'किङ्कर्तव्यतामूढ' इत्यन्तं 'अ' पुस्तकमात्रपाठः।

† 'इवासीनः तैः' इति 'क' पुस्तकमात्रपाठः।

F 'दृष्टः चिरञ्जीवी' इति 'क' पुस्तकमात्रपाठः।

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

[1] ततोऽसौ ⊕ चिरञ्जीवी [2] अचिन्तयत्—

तथा च—

बुद्धेर्विशेषः

+[3] अनारम्भो मनुष्याणां प्रथमं बुद्धिलक्षणम् ।
[4] आरब्धस्यान्तगमनं द्वितीयं बुद्धिलक्षणम् ॥

[5] इति [6] चिन्तयित्वा चिरजीविना [7] शब्दः [8] कृतः।

---

(1). ततोऽसावचिन्तयत् (क,न), तेन चिरजीविना चिन्तितम्। अनारम्भो (ग), ततोऽसौ अचिन्तयत्— अनारम्भो (ल). (2). अचिन्तयत्— अनारम्भो (ट). (3). अनारम्भो हि कार्याणां प्रथमं (य,ल), अनारम्भस्तु कार्याणां प्रथमं (ढ). (4). आरब्धास्यागमने द्वितीयं (क), प्रारब्धस्यान्त- (य,ल). (5). इति विचिन्त्य चिर-(अ,क), इति विचिन्तयित्वा नादं कृतः (ट), इति विचार्य मन्दं मन्दं शब्दं अकरोत् (य,ल). (6). चिन्तयित्वा शब्दः (च), चिन्तयित्वाति- नादः कृतः (त,प), अनुचिन्त्य मन्दं मन्दं शब्दं वाशितवान् (र). (7). शब्दितम्। तथा तदनुसारिभिः उलूकैः आगत्य (क), (8). कृतः। तेनोक्ताशब्देन ज्ञात्वा (अ), कृतः। तं श्रुत्वा विस्मिताः (च).

⊕ 'चिरञ्जीवी' 'अचिन्तयत्' इत्यनयोः पदयोर्मध्ये 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

+ 'अनारम्भो' इति पद्यानन्तरं विद्यमानात् 'इति' इत्य- स्मात् प्राक् 'य.ल' पुस्तकयोः, 'चिन्तयित्वा' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तके चान्या रीतिः।

[+]ततस्तेन [1]शब्देन तं [2]ज्ञात्वा विस्मिताः कौशिकभटाः चिरजीविसमीपं [3]आगत्य [4]नीत्वा अरिमर्दनाय [5]समर्पितोऽसौ पृष्टः— कस्त्वं— [6]इति। तेनोक्तम्— [7]अहं मेघवर्णस्य मन्त्री चिरञ्जीवी [+]इति।

[8]तच्छ्रुत्वासौ [9]विस्मितः प्राह [10]चैनम्— अहो! त्वं तस्य [11]प्रधानामात्यः खलु? इदानीं कथमिमां [12]दशां [13]आपन्नः इति।

---

(1). शब्देन गृहीत्वा उलूकैरागत्य आमर्दने समर्पितः। तेन चासौ पृष्टः (ट), शब्देनासौ गृहीत्वा उलूकैः आमर्दने समर्पितः। तेन चासौ पृष्टः (त, प), (2). ज्ञात्वागत्योलूकैः ज्ञात्वानीय उपमर्दनाया र्पितः। तेन पृष्टम्, कस्त्वम् (अ). (3). आगत्य कस्त्वम् (च). (4). नीत्वा आमर्दनाय समर्पितम्। तेन च पृष्टः (क). (5). असावकथयत्। अहं (र). (6). इति। काकः— अहं चिरञ्जीवी। तच्छ्रुत्वा (क), इति चिरजीवी आह— अहं (ल), इति अनेनोक्तम्— अहं चिर- (ट), इति। अनेन चोक्तम्— चिर- (त), इति। अनेन चोक्तम्— अहं (प). (7). अहं चिर- (अ, प), अहं चिरजीवी (र). (8). तच्छ्रुत्वा विस्मितः (च), तच्छ्रुत्वामर्दः परं विस्मयमगमत् आह च— (र). (9). विस्मित. आह- त्वं (अ), विस्मित आह— अहो (क). (10). चैनं त्वं (च, त, प). (11). प्रधानामात्यः कथमिमां (अ), प्रधानमन्त्री कथमिमां (क), प्रधानमन्त्री खलु? कथमिमां (च), प्रधानमन्त्री इदानीं (ट, च), प्रधानमन्त्री। इदानीं त्वरितं कथामिमां (त). (12). दशामुपगतोऽसि इति। काकः— देव! (क) दशामुपगतोऽसि। तेनोक्तम्— मया (ल), दशामुपगतोऽसि। काकः— देव! (ट), दशां कथमुपगतोऽसि। तेनोक्तम्— देव (त), दशामुपागतोऽसि। तेन चोक्तम्— देव (प). (13). आपन्नः रावं (अ).

+ 'ततस्तेन' इत्यारभ्य 'रावं श्रुत्वा उलूकराजः' इत्यारभ्य पर्यन्तं 'म' पुस्तके, अतैव- 'उलूकराजः' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'ल' पुस्तके

'समर्पितोऽसौ' इत्यत्र— 'असौ' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तके चान्या रीतिः।

+ 'इति' इत्यनन्तरं 'तच्छ्रुत्वा' इत्यस्मात् पूर्वं 'च' पुस्तके अयमधःप्रदर्शितो ह्यधिको भागः प्रदृश्यते—

"ततस्तं भटैः आमर्दसमीपं गमितः।
आमर्दः— 'कस्त्वम्' इति। तेन पुरुषः
स आह"—

→ 'अहो' इत्यारभ्य 'देव! मन्त्रयता मया' इत्यत्र 'मन्त्रयता' इत्यारभ्य-पर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

एवं [1]श्रुत्वा तेन चोक्तम्— देव! [2]मन्त्रयता [3]मया इदमभिहितम्— [4]यत् अयं तु [5]बलवान् अरिमर्दनो [6]उलूकराजः। अतः प्रणम्यताम्— [7]इति।

+इत्युक्तमात्र एव [8]अहं [9]शत्रुपक्षपाती [10]इत्युक्त्वा इमां [11]दशां उपनीतो वायसैः इति।

---

(1). श्रुत्वा स मन्त्री इदमुक्तम्— यत् (अ). (2). मन्त्रयता इदमभि- (त,प). (3). मयायमभिहितः। अयं तु (क,ट), मया अभिहितम्— अयं तु (त), मया अभिहितम्— मे बल- (ट), मया अभि- (ल). (4). यत् बल- (अ). (5). बलवान् उपमर्दनः तत् प्रणम्यताम्— (अ), बलवान् नाम उलूकराजः (क), बलवान् आमर्द उलूकराजः (च,त), बलवान् उलूकराजः (ट), बलवान् आमर्दः अतः (त), बलवान् अतः (प). (6). उलूकराजः प्रणम्यताम् (क), उलूकराजः प्रणामः क्रियताम् इति (च). (7). इति। अतः अहं शत्रु- (अ,क,ट,त,प). (8). अहं त्वत्पक्षपात इति मत्वा निर्वेद्यैरिमां दशां (ट). (9). शत्रुपक्षपात इत्युक्त्वा (च). (10). इत्युक्त्वा काकैः इमां दशां (अ), (11). दशां नीतो वायसैः (अ), दशां उपगतो वायसैः (च,त), दशां उपानीतो वायसैः (प), दशां प्रापितः। तच्च श्रुत्वा (ट).

→ 'बलवान्' इत्यनन्तरं 'अहं शत्रुपक्षपाती' इत्यारम्भ-पर्यन्तं 'ट' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

+ 'इत्युक्तमात्र एव' इति 'च' पुस्तकमात्रपाठः।

सहजमित्रस्य भाग्यैकलभ्यत्वं तस्यैवापत्सहायकत्वं च

+ [1]स्वभावजं [2]तु यन्मित्रं [3]तद्भाग्येनैव जायते।
[4]तदकृत्रिमसौहार्दं आपत्स्वपि न मुञ्चति ॥

मित्रविस्रम्भस्य निरन्तरता

⊕ न मातरि न दारेषु न [5]सोदर्ये न [6]चात्मजे।
[7]विस्रम्भस्तादृशः पुंसां यादृङ्मित्रे [8]निरन्तरम् ॥८४॥

---

(1). सम्भावयन्तु यन्मित्रं (अ, क), स्वभावजान्तु यन्मित्रं (च, साह्नि-(2). हि यन्मित्रं (ख). (3). तद्भाग्येनैव (अ), तत्सौभाग्ये- (क), तत्सदी-न्याय जायते (व). (4). तदकृत्रिमसौहार्दात् आप- (अ, च), तदतिक्रान्त्वा सौहार्दं (क, ट, त, प). (5). सौन्दर्ये (अ, क, ट, त). (6). राजनि। वि-(क), चात्मनि। (प, व). (7). विश्रामस्तादृशः (अ, च, ट), विश्रमस्तादृ (त), विश्रम्भ (य, ल), विश्वासस्तादृशः (व). (8). निरन्तरः॥ स्वकर्म-(अ), निरन्तरे॥ स्वकर्म- (ट, त, य), स्वभावजे॥ स्वकर्म- (व).

+ 'य' पुस्तके "स्वभावजं" इत्येतत्पद्ये पूर्वोत्तरार्धयोर्विपरि-णामो दृश्यते, तथा पूर्वार्धस्तु अधःप्रदर्शितरीत्या सर्वात्मना ~~विपरिणामितः~~ :—

"यतोऽत्र कृत्रिमं मित्रं लभ्यते न स्वभावजम्" इति 'स्वभावजं' इति पद्यमारभ्य 'कायस्सन्निहितापाय' इति पद्यारम्भप 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः। 'स्वभावजं' इति पद्यं 'ल' पुस्तके न दृश्यते

⊕ "न मातरि" इति पद्यानन्तरं 'कायस्सन्निहितापायः' इति प 'च' पुस्तके दृश्यते।

"न मातरि" इति पद्यस्य "स्वकर्म" इति पद्यस्य च मध्ये 'व' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

"न मातरि" इति पद्यानन्तरं "क्षते प्रहारा" इति पद्यारम्भ-पर्यन्तं 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

पुण्यपापफलानां अनिवारणीयता

+[1] स्वकर्मसन्तानविचेष्टितानि
[2] कालानुवर्तीनि शुभाशुभानि ।
[3] इहैव [4] दृष्टानि [5] मयार्जितानि
[6] जन्मान्तराणीव [7] दशान्तराणि ॥ ८५॥

सर्वस्यापि लोकस्य क्षणभङ्गुरत्वम्

⊕[8] कायस्सन्निहितापायः सम्पदः [9] पदमापदाम् ।
[10] समागमास्सापगमाः [11] सर्वमुत्पादि [12] भङ्गुरम् ॥ ८६॥ सन्निदी-

---

(1). स्वकर्मसन्तावविचेष्टितानि (अ, ट१, त), मांसा ×××× न्यापि गत्वा विचेष्टितानि (क). (2). कल्पान्तरावर्ति शुभा- (अ, क, त), कालानुवर्तीनि शुभा- (ज), लोकान्तरं प्राप्य शुभा- (थ), कालान्तरावर्ति शुभा- (ढ). (3). मयैव दृष्टा नियमार्जितानि (क). (4). दृष्टा न मयार्जितानि (त). (5) मया चितानि (अ), मया बहूनि जन्मान्त- (ट, प), मयाचलानि जन्मान्त- (थ), मयैव तानि (ढ). (6). ×××× न्तराणीव (ट). (7). जन्मान्तराणि (प), दशान्तराणि ॥ साधु चेदमुच्यते— काय- (थ), दशान्तराणि ॥ अथवेत्थमेवैतत् — काय- (ढ). (8). कायस्सन्निहितापायसम्पदः (अ, क, च, ट, त). (9). पदपादपाः । समा- (क), परमापदः । समा- (ज). (10). समास्सापगमाः (च). (11). सर्वमुत्पादभङ्गुरम् ॥ (ट). (12). क्षणभङ्गुरम् ॥ (ज).

+ 'स्वकर्म' इतीदं पदं 'च' पुस्तके न दृश्यते ।
⊕ "कायस्सन्निहितापायः" इत्यस्य पदस्य "क्षते प्रहारा" इति पदस्य च मध्ये 'ट' पुस्तकेऽन्या रीतिः ।

छिद्रेषु अनर्थबाहुल्यम्

+[1] क्षते [2] प्रहारा [3] निपतन्त्यभीक्ष्णं
[4] अन्नक्षये [5] दीप्यति [6] जाठराग्निः।
आपत्सु वैराणि [7] समुद्भवन्ति
[8] छिद्रेष्वनर्था [9] बहुलीभवन्ति ॥८८॥

मित्रस्य शक्तिः तस्य अनर्घ्यता च

⊕[10] शोकारातिभयत्राणं [11] प्रीतिविस्रम्भभाजनम्।
[12] केन मित्रमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥८९॥

सन्नि-
दी-
गत्वा

---

(1). क्षते प्रहारे निप- (क). (2). प्रहाराणि भवन्त्यभीक्ष्णं (प). (3). [पत]न्ति तीक्ष्णं (अ), निपतन्ति तृष्णा धनक्षये (त), प्रपतन्ति तीव्रा अन्न- (य). (4). धनक्षये (क, ट), धान्यक्षये (च), यात्यक्षये (प). (5). कुप्यति (क, च, ट), वर्धति (ल) ~~जाठरोऽग्निः (प)~~. (6). जाठरोऽग्निः (प). (7). समुच्छलन्ति (य). (8). ×××× नर्था (क), क्षुद्रेष्वनर्था (त, च), वामे विधौ सर्वमिदं नराणाम् ॥ (ल). (9). बहवो भवन्ति (प). (10). शोकाराति भयत्राण प्रीति (अ, ट), शोकार्तिभयसंत्राणं (व). (11). प्रीतिविश्रम्भ (व). (12). केन सृष्टमिदं रत्नं मित्र- (क, त), केनेदं सृष्टममृतं मित्र- (च, ट), केनेदं निर्मितमहो मित्र- (प).

+ "क्षते प्रहारा" इत्ययं 'ल' पुस्तके लब्धप्रणाशतन्त्रे ६२तमः श्लोकः। अयं च श्लोकः 'य' पुस्तके "शकस्य दुःखस्य" इति अस्यैव तन्त्रस्य ८१तमश्लोकानन्तरं परिदृश्यते। अयमेव श्लोकः 'व' पुस्तके नास्ति।

⊕ "शोकाराति" इति ~~श्लोक~~ श्लोकमारभ्य हिरण्यक- "इयत्ताङ्ग लघुपतनकावाह" इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

+[1]इति [2]बहुधा विलप्य [3]⊕हिरण्यकश्चित्राङ्ग-लघुपतनकावाह— [4]यावदेव [5]लुब्धको [6]वनान्तरात् न [7]निस्सरति [8]तावदेव [9]मन्थररक्षणोपायः चिन्त्यताम् ⊢इति । ⊳तावूचतुः—

⊳⊳आवां न किञ्चिदपि जानीवः; सर्वमेव भवान् जानाति; त-[E][10]त् किं क्रियतां; [F]इति ।

---

(1). एवं बहु विलप्य (च). (2). बहु विलप्य (ब). (3). हिरण्यकोऽब्रवीत् (घ), हिरण्यक आह— तद्यावदेष मन्थरको दृष्टिगोचरात् न नीयते तावदस्य मोक्षोपायः (ल). (4). यावन्न लुब्धो वनात् निर्गच्छति तावत् मित्रमन्थरमोक्षोपायः (अ), यावदेव वनाल्लुब्धको न निस्सरति (ह), यावदयं व्याधो वनान्न निस्सरति (ब). (5). लुब्धको निस्सरति-सन्निधौ-लुब्धको वनात् निस्सरति (त), लुब्धको न निस्सरति (प). (6). वनान्तं गत्वा न तरति तावदेव (क). (7). निस्सरति देव मन्दररक्षणोपायः (प). (8). तावत् मन्थरं मोचयितुं यत्नः क्रियताम् । तावूचतुः— (ब). (9). मन्थररक्षणे उपायः (क, ह, त). (10). तथा क्रियतां (अ).

+"इति" इत्यारभ्य "हिरण्य" इत्यारम्भपर्यन्तं "य, ल" पुस्तकयोः, "चित्राङ्गो मृतमिवात्मानं" इत्यारम्भपर्यन्तं च 'ब' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊕"हिरण्यकश्चित्राङ्ग लघुपतनकावाह" इत्यनन्तरं "चित्राङ्गो मृतमिवात्मानं" इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊢ 'इति' इति 'ल' पुस्तकमात्रपाठः। 'एवं' इति' इत्यनन्तरं "लुब्धको निराशः स्वगृहं" इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊳ "तावूचतुः" इत्यारभ्य "हिरण्यक आह—"चित्राङ्गो मृतमिवात्मानं" इत्यारम्भपर्यन्तं 'त' पुस्तके ग्रन्थलोपः।

⊳⊳ "आवां" इत्यारभ्य 'जानाति' इत्यन्तं 'क' 'च' पुस्तकयोरधिकः पाठः। तत्र च "आवां न किञ्चिदपि जानीवः" इति 'च' पुस्तकपाठः 'क' पुस्तके "आवां किञ्चिदपि न जानीव" इति विपरिणतः।

E 'किं' इत्यारभ्य 'इति' इत्यन्तं 'क' 'च' पुस्तकयोर्न दृश्यते ।

F 'इति' इति 'प' पुस्तकमात्रपाठः।

[1]हिरण्यक आह–[2]चित्राङ्गो [3]मृतमिवात्मानं [4]कृत्वा +लुब्धकस्य पन्थानं [आश्रित्य] सरस्तीरे ⊕तिष्ठतु; काकश्च +तस्योपरि चञ्चा [5]लिखन् Fकिमपि नादं करोतु; [6]ततो व्याधो [7]नूनमयं मृगो [8]मृत [9]इति भूमौ धनुर्निधाय Eयावदागच्छति ताव-दहं [10]कच्छपस्य [11]बन्धं [12]छेत्स्यामि; [13]छिन्नबन्धश्च कच्छपो [14]जलाशयं [15]प्रवेक्ष्यति इति। K[16]चित्राङ्गः लघुपतनकावपि तथैव [17]कल्पयतः। एवमनुष्ठिते [18]तथैव सर्वं [19]संवृत्तम्।

---

(1). स आह – (क, त), हिरण्यकः – चित्रा- (ग), हिरण्यक ऊचे– चित्रा- (ज). (2). चित्राङ्गः त्वमस्य व्याधस्यादृश्योऽग्रतो गत्वा उदकसन्नि-विष्टभूप्रदेशे निपत्य मृत- (अ), चित्राङ्गः त्वमस्य व्याधस्याग्रतः नदी-समीपे विप्रकृष्टे भूप्रदेशे निपत्य मृत- (ट), चित्राङ्गदो जलसमीपं गत्वा मृत (ड). (3). मृत इवा- (अ, च, ट, प), मृतरूपमात्मानं दर्शय। लघु-पतनक- (अ), मृतमात्मानं कृत्वा (ट). (4). कृत्वा जलाशयसन्निधौ निपत्य तिष्ठतु (अ), कृत्वा मृगयूथसन्निधौ निपात्य तिष्ठतु (च), कृत्वा निपात्य हृदयसमीपे तिष्ठतु (ट), कृत्वा हृदयसन्निधौ निपात्य तिष्ठतु (त), कृत्वा हृदसमीपे निपात्य तिष्ठतु (प), कृत्वा दर्शय। अयमपि लघुपतनकः त्वदुपरि (ट). (5). विलिखन् (अ), लिखन् इव नादं (च). (6). असावपि व्याधाधमः अवश्यं लोभात् साश्रङ्कोऽयं मृत- (च). (7). नूनं मृगं हतं इति (क), नूनं मया मृगो (ज). (8). हत इति (च), हतमिति (ज). (9). इति तद्ग्रहणार्थं कर्मं भूमौ (अ). (10). कच्छबन्धं छेदयामि। भिन्नबन्धश्च (अ), मन्दरस्य बन्धं (ट), मन्दरस्य बन्धनं छेदयामि अयं छिन्न- (प). (11). बन्धनं छेदयामि। छिन्न- (च), पाशं छेत्स्यामि (त). (12). छेदयिष्ये। छिन्न- (क), छेद-यामि। छिन्न- (ट). (13). छिन्नबन्धस्स जला- (क, च, त), छिन्नबन्ध एव स जला- (ट, प). (14). जलाशयं (प). (15). प्रविश्यादृश्यो भवेत्। चित्राङ्गः (अ). (16). तत्र चित्राङ्गः (क), चित्राङ्गलघुपतनकाभ्यां तथा-कृते (व). (17). कल्पयतः। मन्थरकयः सर्वे मुक्तापदः स्वस्थाः।

एवमनुष्ठिते (क), कल्पयतः। एवमनुष्ठिते (च), अवसर्पतः। एवमनुष्ठिते (ट, त), अवसर्पतः। इत्येवमनुष्ठिते (प). (18). तद्वैव (अ), तथैव संवृत्तम् (च, ट). (19). वृत्तम् (अ, क, त), निवृत्तम् (प).

+ 'लुब्धकस्य पन्थानं' इति 'क' पुस्तकमात्र पाठः।

⊕ 'काकश्च' इत्यनन्तरं 'ततोऽव्याधः' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तके अन्या रीतिः।

⊢ तस्योपरि इत्यनन्तरं 'बन्धं छेत्स्यामि' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तके अन्या रीतिः।

F 'किमपि' इति 'अ' पुस्तक पाठः।

→ 'भूमौ धनुर्निधाय' इति 'क' पुस्तकमात्र पाठः। एवं 'भूमौ' इत्यनन्तरं 'निरशनः स्वगृहं' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' 'र' पुस्तकयोः अन्या रीतिः।

E 'यावद्वागच्छति' इति 'प' पुस्तके नास्ति।

D 'इति' इति 'च' 'ट' 'त' पुस्तकपाठः।

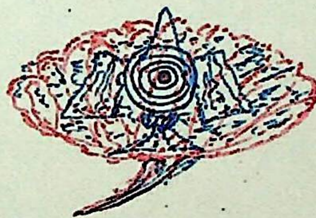
K 'चित्राङ्ग लघुपतनकावपि' इत्यत्र "अपि" 'क' पुस्तकोद्धृतः पाठः।

L 'तथैव' इत्यत्र 'तथा' इत्यनन्तरं 'ततो लुब्धकः कर्मवशात् निराशः' इत्यारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

[1]ततो [2]लुब्धकः [3]स्वकर्मवशात् [4]निरशनो [+]निराशस्सन् [5]स्वगृहं [6]गतः। [7]मन्थरादयश्च [8]सर्वे [9]मुक्तापदः स्वस्थानं गत्वा [10]यथासुखमवस्थिताः।

मैत्री-विवेक-लोकमत्ययुतानां कार्यसाधनक्षमत्वम्

विजातीयास्समेताश्च बुद्धिमन्तस्सुहृत्तमाः।
साधयन्त्याशु कार्याणि काककूर्ममृगाखवः॥८९॥



[11]इति [12]पञ्चतन्त्रसङ्ग्रहे [13]मित्रप्राप्त्यभिधानं [14]द्वितीयं [15]तन्त्रं [16]समाप्तम्

श्रीः

(1). अथ लुब्ध- (अ). (2). लुब्धकं स्व- (अ), लुब्धको निराश- (ज). (3). स्वकर्मवशात् निराश- (अ, क, त). (4). निरशनो निर्मांसश्च स्वगृहं (प). (5). गृहं (च), स्वगृहमेव प्रतिजगाम (ठ), कटकं प्रविष्टः। मन्थ- (अ). (6). आगतः (ट, प), जगाम (ज). (7). मित्रमन्थरादयश्च (अ), मन्थ-रादयस्सर्वे (क, च), मन्थरा- (ट), मन्थरादयस्सर्वे (त, प), (8). सर्वे छित्वा स्वस्थानं (ज). (9). स्वस्थानानि गत्वा (क). (10). यथासुखमुप-स्थिताः। (ज), यथासुखमास्थिताः (ट, त). (11). इति मित्र (अ), समाप्तं चेदं मित्रप्राप्तिर्नाम द्वितीयं (ज), इति तन्त्राख्यायिके मित्रप्राप्तिर्नाम

द्वितीयं (र), इति श्रीविष्णुशर्मविरचिते पञ्चतन्त्रके (ल). (12). पञ्चतन्त्रे सुहृत्प्राप्तिर्नाम द्वितीयं (क), पञ्चतन्त्रके मित्रसम्प्राप्तिर्नाम द्वितीयं (ल). (13). सुहृल्लाभो नाम द्वितीय- (च, ट, न). (14). द्वितीयतन्त्रं (क, च, न). (15). तन्त्रम्। शुभमस्तु (अ), तन्त्रं इति (ट), तन्त्रम्। यस्यायमाद्यः श्लोकः — असाधना (य). (16). सम्पूर्णम् (व).

+ 'निराशस्सन्' इत्यत्र 'सन्' इति 'च' पुस्तकमात्रपाठः।

→ 'मन्थ' इत्यारभ्य 'विजातीया' इति पदप्रारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तकेऽन्या रीतिः। एवं 'मन्थ' इत्यारभ्य आतन्त्रसमाप्ति 'र' 'ल' पुस्तकयोः अन्या रीतिः।

D 'विजातीया' इतीदं पदं 'अ' पुस्तकमात्रे दृश्यते।

E 'तन्त्रं' इत्यनन्तरं अधःप्रदर्शितो भागः 'य' पुस्तके दृश्यते—
यस्यायमाद्यः श्लोकः —

असाधना वित्तहीना बुद्धिमन्तो बहुश्रुताः।
साधयन्त्याशु कार्याणि काकाखुमृगकूर्मवत्॥

E 'इति' इत्यारभ्य 'समाप्तं' इत्यन्तं 'व' पुस्तके नास्ति।

F 'समाप्तम्' इति 'अ' 'ट' 'य' 'र' पुस्तकेषु न दृश्यते।

[1]तत्र [2]अनेकवायसकुलपरिवृतो मेघवर्णो नाम [3]वायसराजः [4]प्रतिवसति [5]स्म । तस्य [+6]च [7]नातिदूरे [8]उलूकसहस्रपरिवृतः [9]अरिमर्दनो नाम [⊕10]उलूकराज [⊢]आम्रवने तिमिरवनोद्देशे प्रतिवसति स्म ।

---

(1). तत्र च मेघ- (य, ल). (2). अनेकवायसपरिवृतो (क, च, ट, त, प). (3). वायसः प्रति- (च, र), वायसराजः अनेककाकपरिवृतः प्रति (य), वायसराजः अनेककाकपरिवारः प्रति- (ल). (4). प्रतिवसति । तस्य (अ), प्रतिवसति । तत्रातिदूरे (त). (5). स्म काकसहस्रपरिवारः । तस्य (र). (6). च शत्रुः अपमर्दो नाम (र). (7). अनतिदूरे उलूक- (अ). (8). उलूककोटिपरिवृतः पारियात्रसहायो महामर्दो नाम (च). (9). उपमर्दो नाम (क), आमर्दनो नाम (ट, प), आमर्दको नाम (त), तथान्योऽरिमर्दनो नाम (ल). (10). कौशिकराजः (च, प), महानुलूकः (य), उलूकराज उलूकसहस्रपरिवारः (र).

+ 'च' इति 'अ' 'र' पुस्तकयोः पाठः ।

'च' इत्यारभ्य 'अरिमर्दनो' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' 'ल' पुस्तकयोरन्या रीतिः ।

⊕ 'उलूकराजः' इत्यनन्तरं 'प्रतिवसति स्म' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' 'ल' पुस्तकयोः अन्या रीतिः । तथा 'उलूकराजः' इत्यनन्तरं 'सहजवैरानुशयात्' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः ।

⊢ "आम्रवने तिमिरवनोद्देशे" इति 'क' पुस्तकमात्रपाठः ।

+[1] अथैकदा [2]⊕ सहजवैरानुशयात् काकानां [3] निशि दर्शनं नास्तीति मत्वा [4] रात्रौ सकलं [5] काककुलं [6] उलूकैर्व्याकुलीकृतं [7] व्यापादितं च । [8] मेघवर्णस्तु [9]→ कथञ्चित्तरु-कोटरमाश्रित्यात्मानं रक्षितवान् । ⊢[10] अथान्येद्युश्च [11] कथंकथ-मपि जीवितकोटिमुपागतैः [12] मन्त्रिभिः [13]⊳⊳ सह मेघवर्णो-[14] मन्त्रयितुं F[15] उपक्रान्तः ।

---

(1). तथैकदा (क, त), ततैकदा (च, प). (2). सहजवैरानुबद्धेन काकान् निशि (अ), सहजवैरानुबद्धेन काकानां (क), सहजवैरानु-बन्धेन काकानां (च, ट, त), वैरानुबन्धेन काकानां (प), स वैरानुशयात् (ट). (3). निशायां दर्शनं (क), निशादर्शनं (ट). (4). रात्रावागत्य सकलकाक-सकलकाककुलं (अ), रात्रावागत्य सकलं (क, ट, प), रात्रावागत्य सर्वं काक-काककुलं (च, त). (5). तत्काककुलं (क). (6). उलूककुलैः व्याकुलितम् । व्यापाद्य च मेघवर्णः (प). (7). व्यापाद्यास्वादितं च । मेघ-(अ). (8). मेघवर्णश्च कथ- (अ, त, प), मेघवर्णः कथं- (च). (9). कथञ्चिदपि तद्विवरमाश्रित्यात्मानं (च), कथञ्चित्तरुविवरमाश्रित्यात्मानं (ट, त), कथं कथञ्चित् गत्वा कुत्रचित्तरुविवरमाश्रित्यात्मानं (प). (10). अन्येद्युश्च कथं- (अ, त), अन्येद्युर्मेघवर्णो मन्त्रिभिः (क), अन्येद्युः कथं- (च, ट, प). (11). कथञ्चित् जीवित- (ट). (12). मन्त्रिभिरार्तैस्सह (क, ब), मन्त्रिभिस्साद्धं मेघ-वर्णः (ट). (13). सह मन्त्र- (प). (14). मन्त्रयितुं च उप- (प). (15). आरब्धः (ट).

+ 'अथ' इत्यनन्तरं ~~'तच्छ्रुत्वा सन्दीपिनमाह'~~ 'स च तावज्जाड्य नोवाच' इत्यारम्भपर्यन्तं 'प' पुस्तकेऽन्या रीतिः। 'अथ' इत्यारभ्य 'अथान्येद्युः' इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊕ 'सहजवैरानुशयात्' इत्यनन्तरं अथान्येद्युः इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तके अन्या रीतिः।

→ "कथञ्चि" इत्यनन्तरं 'त्यात्मानं' इत्यारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तके ग्रन्थलोपः।

⊢ 'अथान्येद्युः' इत्यनन्तरं 'मन्त्रिभिस्सह' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तके 'तच्छ्रुत्वा सन्दीपिनमाह' इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तके चान्या रीतिः।

⊳⊳ 'सह' इत्यनन्तरं "उपक्रान्तः" इत्यारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तके ग्रन्थलोपः।

F 'उपक्रान्तः' इत्यनन्तरं 'तस्यान्वय-' इत्यस्मात् प्राक् 'ब' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

[1]तस्यान्वयक्रमागताः पञ्च [2]मन्त्रिणः—[3]उद्दीपि-सन्दीपि-प्रोद्दीपि-आदीपि-चिरजीवि-नामानः। +स च [4]तानाहूयाब्रवीत्— हे! ⊕महानुभावाः! [5]युष्मन्मन्त्ररक्षितमिदं मे राज्यम्। इदानीं [6]अत्याहितमापतितं वर्तते। [7]तदत्र [8]किमुचितमित्युच्यतां इति। ~~[illegible]~~ तत्र [9]उद्दीपी आह— इदृशेन बलवता [10]अभियुक्तस्य ~~[illegible]~~-

(1). तस्यान्वयपरम्परागताः (क, च, ट), तस्यान्वयं परम्परागताः (त), तस्य परं परम्परागताः (प), तस्य चान्वयागताः (ह). (2). मन्त्रिणस्सन्ति। उद्दीपि- (अ, ट), मन्त्रिणस्तिष्ठन्ति (क, च), मन्त्रिणस्तिष्ठन्ति। तत्र च उद्दीपि-(त, प), सचिवाः। तद्यथा— उद्दी- (ह). (3). उद्दीपि सन्दीपि प्रोद्दीपि आदीपि सजीवीति। स च (अ), उज्जीवितः सञ्जीवितः, प्रोज्जीवितः, आजीवितः, चिरजीवितश्चेति नामानः। स च (क), उद्दीपि सन्दीपि प्रोद्दीपि आदीपितः चिरजीवी इति। स च (च, ट), उद्दीपितः, सन्दीपितः, प्रोद्दीपित, आजीवितः चिरञ्जीवी इति स च (त), उद्दीपितः सन्दीपितः, प्रोद्दीपितः, आदीपितः, चिरञ्जीवी। स च (प), उद्दीपी, सन्दीपी, आदीपी, प्रदीपी, चिरजीवी चेति। (ह). (4). सचिवानाहूय प्रोवाच— (अ). (5). युष्मत्परिरक्षितं ममेदं राज्यम् (क), युष्मन्मन्त्रपरिरक्षितं मे (च, ट), युष्मन्मन्त्रपरिरक्षितमिदं मे (त), युष्मन्मन्त्ररक्षितं मे (प). (6). आत्यन्तिकापत् वर्तते (अ), अत्याहितमापादितं वर्तते (क, च, ट, प). (7). तत्र (अ), अत्र (च, ट, त, प). (8). किमुचितमुच्यताम्। उद्दीपी (अ), किमुचितमिति। तत्र (क, च, ट, त, प); (9). उज्जीवित आह (क), उद्दीपित आह (च, ट, प), प्रथममुद्दीपित आह (त). (10). अभियुक्तो रिपुः देशान्तरगमनं ××× व इति नीति (क).

+ 'स च' इत्यारभ्य 'बलवदाश्रयो विदेशगमनं वा' ~~[illegible]~~ इत्यारभ्यपर्यन्तं 'र' पुस्तके अन्या रीतिः। एवं 'स च तानाहूयाब्रवीत्' इत्यनन्तरं 'तच्छ्रुत्वा सन्दीपितमाह' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'थ' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊕ 'हे महानुभावाः' इति 'च' पुस्तकमात्रपाठः।

[1]बलवदाश्रयो [2]विदेशगमनं [3]अनुप्रवेशो वान्यन्नास्तीति [4]नीतिशास्त्रकारैः उक्तं+ इति । [5]तच्छ्रुत्वा [6]सन्दीविन-माह— ⊕[7]किं भवान् अनुमन्यते इति । [8]स एवमाह— →[9]यदनेनोक्तं तत्र [10]पक्षत्रयेऽपि [11]स्थानत्यागस्तावत् [12]सहसा न युक्तः । ⊢यतः—

(1). बलवदाश्रयो वा विदेश- (अ), किन्तु बलवता विगृहीतस्य तदनुप्रवेशो विदेश- (ट). (2). विदेशगमनं प्रवेशो वास्त्विति (अ), विदेशगमनं वा तदनुप्रवेशो वान्य- (च,त), विदेशगमनं वा तदनु-प्रवेशो वेति (ट), विदेशगमनं वा । तच्छ्रुत्वा (ट). (3). अनुप्रवेशो वेति (प). (4). शास्त्रकारैरुक्तम् (ज), नीतिशास्त्रसारैरुक्तम् (ढ), नीतिशास्त्रैरुक्तम् (ण). (5). एतच्छ्रुत्वा (क), तच्छ्रुत्वा तदनन्तरं सन्दी- (त), अथ तच्छ्रुत्वा (ब,ल). (6). सन्दीपित आह- (अ,त), स××विनमाह- (क), सन्दीपितमाह- (च,ट,प), सन्दीविनमाह (ब,ल). (7). किं त्वमनु-मन्यसि । स एव (अ), भवतः किमनुमतमिति (क), भवान् किं मन्यते । स (च), किं भवान् मन्यते भवान् इति । स (ट), किं भवान् मन्यते । स (त,प), भवान् किं मन्यत इति (ट). (8). स चाब्रवीत्- देव ! यद- (ढ), स चाह- यद- (त), स चाह- देव ! यद (ण), स चाब्रवीत्- देव ! (थ), सोऽब्रवीत्- देव ! यद- (ट). (9). यद्देवाभिहितं (ट). (10). पक्षद्वये स्थान- (अ). (11). स्थानत्यागोऽस्तु स च सहसा (अ), स्थानत्यागोऽस्ति । स च सहसा (ज), स्थानत्यागोऽस्ति सहसा (त), स्थानत्यागो हि । स च सहसा (ज). (12). सहसा युक्तः (अ), सहसा नय एव युक्तः (त).

+ 'इति' इति 'अ' 'ट' पुस्तकयोः पाठः ।

⊕ 'किं भवान्' इत्यारभ्य 'स एवमाह' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'ट' पुस्तके, 'प्रोद्दीपिनं पृष्टवान्' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'ल' पुस्तके चान्या रीतिः ।

→ 'यदनेन' इत्यारभ्य प्रोद्दीपिनं पृष्टवान् इत्यारभ्यपर्यन्तं 'य' पुस्तके, तथा 'यदनेन' इत्यनन्तरं प्रोद्दीपिनं पृष्टवान् इत्यारभ्यपर्यन्तं च 'ट' पुस्तकेऽन्या रीतिः ।

⊢ 'यतः' इति 'च' पुस्तकमात्रपाठः ।

स्थानस्य महिमा

+स्थान एव [1]स्थितस्सर्वः करोति स्वोचितां क्रियाम् ।
[2]नं जातु क्षरति क्षीरं [3]अजायास्तु [4]गलस्तनः ॥

स्थानबलस्यैव कार्यसाधकता

[5]स्थानस्थस्याप्रमत्तस्य राज्ञो न स्यात्कथं जयः ।
इवापि स्थानबलादेव [6]जयत्यागन्तुकान् बहून् ॥

तस्मात् [7]गतागतादिना कालो [8]याप्यताम् । ततो जातबलास्सन्तः [9]उपायमेकमवगम्य [10]अनुष्ठास्यामः । [11]एतत् श्रुत्वा [12]प्रोद्दीपिनं पृष्टवान् — ~~[struck out]~~

---

(1). गतस्सर्वः (प). (2). तथा हि रक्षति क्षीरं (प). (3). अजादेहे गल- (अ), अजादेनोः गळ- (त), अजङ्गेव गोस्तनः (प). (4). गलस्तनम् (त). (5). स्थान × × × स्याप्र- (क). (6). जयत्या × × × न्तुकान् (क). (7). गतागतादिकालं यापयन्तश्शनैश्शनैर्जातबला- (क), दूतगतागतादिना (ट, त), गतागतादिना स्थानमवलम्ब्यैव कालः (प). (8). यास्यताम् (अ), याच्यताम् (त). (9). उपायमिममव- गम्य (अ), उपायमिम × × × मुपगम्य (क), उपायमेकमागत्य अनु- (च), उपायमेकमनुगम्य (ट), उपायमेकं लब्ध्वा अनु- (त), उपाय- मेकं अनु- (प). (10). अनुष्ठास्यामः (अ). (11). तच्छ्रुत्वा (क, च, य). (12). प्रोद्दीपितमुक्तवान् (अ), प्रोद्दीपितं पृष्ट- (क, च, ट, त, प), अनुजीविन- मपृच्छत् (य), प्रदीपिनं पृष्ट- (ट), प्रजीविनं आह (ल).

+ 'स्थान एव' इतीदं पदं 'क' पुस्तके न दृश्यते ।

+[1] किं [2] भवान् मन्यते इति । ⊕[3] स आह — [4] बालवृद्ध-स्त्रीभिः [5] स्थानं विसृज्य गन्तुमशक्यत्वात् [6] सन्धानमेवार्हति [7] भवान् । तदत्र [8] बलवता सह [9] सन्धिः [10] कर्तव्या [11] सर्वश्रेयसे । तस्मात् सन्धिं [12] कृत्वा [13] इहैव [14] स्थास्याम इति । [15] तच्छ्रुत्वा [16] आदीपिनं आह — [17] भवतः किमनुमतं इति । [18] स आह —

---

(1). किं त्वं मन्यसे ? स (अ). (2). भवान् किं मन्यते ? स (ज), भवान् किं मन्यते ? (त). (3). सोऽब्रवीत् — बाल- (क, ट, च), सोऽप्यब्रवीत् — बाल- (त), सोऽब्रवीत् — (द, ल). (4). बालवृद्धप्राणां अस्माकं सन्धिः (अ), बालवृद्ध-स्त्रीभिः अस्माकं गतागतादिना वशगो तदत्र (क), बालवृद्धस्त्रीभरणात् सन्धानमर्हति (ज), बालवृद्धस्त्रीभारसन्धानं अर्हति (त). (5). भूभारं विसृज्य गन्तुमशक्यत्वात् सन्धान- (ट). (6). सन्धानमर्हति भवान् बलवता (ज), सन्धानमेवार्हति भवान् बलवता (च), सन्धानमेवार्हति कर्तव्या (ट). (7). भवान् बलवता (त, च). (8). बलवता सन्धिः (क). (9). सन्धिर्बलवता श्रेयान् । सम्यक् सन्धिं (अ), सन्धिरेव कर्तव्या (ज). (10). कर्तव्या श्रेयान् । तस्मात् (क), कर्तव्यः श्रेयान् सम्यक् सन्धिं (च, त), कर्तव्या भवता सर्व-

+[1] किं [2] भवान् मन्यते इति । ⊕[3] स आह — [4] बालवृद्ध-स्त्रीभिः [5] स्थानं विसृज्य गन्तुमशक्यत्वात् [6] सन्धानमेवार्हति [7] भवान् । तदत्र [8] बलवता सह [9] सन्धिः [10] कर्तव्या [11] सर्वश्रेयसे । तस्मात् सन्धिं [12] कृत्वा [13] इहैव [14] स्थास्याम इति । [15] तच्छ्रुत्वा [16] आदीपिनं आह — [17]▷ भवतः किमनुमतं ▷▷ इति । [18] स आह —

---

(1). किं त्वं मन्यसे ? स (अ). (2). भवान् किं मन्यते ? स (ज), भवान् किं मन्यते ? (त). (3). सोऽब्रवीत् — बाल- (क, ट, प), सोऽप्यब्रवीत् — बाल- (त), सोऽब्रवीत् — (र, ल). (4). बालवृद्धप्राणां अस्माकं सन्धिः (अ), बालवृद्ध-स्त्रीभरा अस्माकं गतागतादिना वशगो तदत्र (क), बालवृद्धस्त्रीभरणात् सन्धानमर्हति (च), बालवृद्धस्त्रीभारसन्धानं अर्हति (त). (5). भूभारं विसृज्य गन्तुमशक्यत्वात् सन्धान- (ट). (6). सन्धानमर्हति भवान् बलवता (ज), सन्धानमेवार्हति भवान् बलवता (च), सन्धानमेवार्हति कर्तव्या (ट). (7). भवान् बलवता (त, प). (8). बलवता सन्धिः (क). (9). सन्धिर्बलवता श्रेयान् । सम्यक् सन्धिं (अ), सन्धिरेव कर्तव्या (प). (10). कर्तव्या श्रेयान् । तस्मात् (क), कर्तव्यः श्रेयान् सम्यक् सन्धिं (च, त), कर्तव्या भवता सर्व- (ट). (11). सर्वश्रेयसे । सम्यक् सन्धिं (ट, प). (12). कृत्वा ××× स्थितं (क). (13) इहैव तच्छ्रुत्वा (ज). (14). स्थीयतामिति (ट, त, प). (15). तच्चावधार्य आ- (ह), तच्चावधार्य उद्दीपित माह (प), तस्यापि वचनमवधार्य (र), राजा तत्समाकर्ण्य चिरजीविनं प्राह (ल). (16). आजीविनं आह — (क), आदीपितं आह — (ज, ट, त), चिरजीविनं आह — (य), आदीपिनं पृष्टवान् (र). (17). भवान् किं मन्यते स (त), भवता किमनु- (ज). (18). स चाह — (ज), सोऽब्रवीत् — (य).

+ 'किं' इति 'अ' 'क' पुस्तकयोः पाठः । 'किं' इत्यारभ्य 'स' इत्यारम्भपर्यन्तं 'प' पुस्तके न दृश्यते । एवं 'किं' इत्यारभ्य 'स' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' 'र' (ल) पुस्तके अन्या रीतिः ।

⊕ 'स आह' इत्यनन्तरं 'तच्छ्रुत्वा आजीविनं आह' इत्या-रम्भपर्यन्तं 'य' 'र' 'ल' पुस्तकेषु अन्या रीतिः ।

▷ 'भवत' इत्यारभ्य 'सः' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' 'र' पुस्तकयोः, "चिरजीविनं आह" इत्यारम्भपर्यन्तं च — 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः ।

▷▷ 'इति' इति 'प' [illegible]

+ ते दिवान्धाः; ⊕ वयमपि रात्र्यन्धाः; [1] तत्कथं दूतसन्दर्शनम्? [2] कथं वा सन्धिः? [3] यतस्तैः [4] रात्रावागत्याधः [5] पातनं कृतमतो वयमपि [6] दिवा गत्वा दिवान्धान् → [7] व्यापादयाम [8] इति ।

---

(1). तत्कथं च सन्धिः (अ), कथं दूरदर्शनम् (प). (2). कथं च सन्धिः (च, ट), कथं सन्धिः (प). (3). अथ तैः (अ), अतस्तैः (क, च, ट, त), यतस्ते रात्रा- (प). (4). रात्रावागत्य व्यापादितं वयमपि (अ), रात्रावागत्य व्यापादिताः वयमपि (प). (5). पतनं दत्तं वयमपि (क, च), पतनं कृतं वयमपि (ट), पातनं कृतं वयमपि (त). (6). दिवा गत्वा निशि तान् व्या- (प). (7). व्यापादयामः । एवं चतुर्णां (क), पातयाम इति (ट), व्यापादयामः । एवं चतुर्णां (त). (8). इति चेत् चतुर्णां (च), इति चतुर्णां (ट), इति वांच चतुर्णां (प).

+ 'ते दिवान्धाः' इत्यारभ्य 'बहुवृत्तान्तदर्शिनं चिरजीविनमाह' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तके, 'चतुर्णां मन्त्रिणां' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तके चान्या रीतिः ।

⊕ 'वयमपि' इत्यत्र 'अपि' इति 'च' पुस्तकपाठः । एवं 'वयं' इत्यारभ्य 'यतस्तैः' इत्यारम्भपर्यन्तं 'त' पुस्तके ग्रन्थलोपः ।

→ 'व्यापादयामः इति' इत्यनयोः पदयोर्मध्ये 'च' पुस्तके अधः प्रदर्शितो अधिकः पाठो दृश्यते—

तच्छ्रुत्वा प्राक्कीर्तितमाह— भवतः किमनुमतम्? स आह— देशान्तरं गमिष्यामः । तैर्योद्धुमसमर्था वयं [illegible] ।

[1] एवं [+2] चतुर्णां [3] मन्त्रिणां मन्त्रमवधार्य स राजा [4] बहुवृत्तान्तदर्शिनं [5] चिरजीविनमाह — तात! [6] त्वद्बुद्धिविभवार्जितं राज्यमिदं [7] अस्मत्कुलोपभोग्यं अस्माकं गतम्। [8] सम्प्रति प्राप्तकालमुपदिश्यताम्। [9] चिरजीवी आह — [10] देव! [11] किमेभिः [12] नोक्तमस्ति तथापि [13] किञ्चिदुच्यते — [14] यद्यप्यमी परं [15] विश्वासभूताः तथापि [16] मन्त्रमतीव निभृतमुच्यते —

---

(1). ततो मेघवर्णस्तेषां चतुर्णामपि (द). (2). चतुर्णां मन्त्र- (अ), चतुर्णां मतिमवधार्य (च), चतुर्णामवधार्य (त), चतुर्णामवधार्य बहु- (ब). (3). मन्त्रिणां मतिमवधार्य (क, ट). (4). बहु ... दर्शिनं (क), (5). चिरञ्जीविनं (ट), चिरजीव्यभिधानं प्रणम्योवाच — तात! (थ), स्थिरजीविनामानं प्रणम्योवाच — तात! (ल). (6). त्वद्बुद्धिविभवार्जितं राज्यं (अ), त्वद्बुद्धिविभवात् जीवितं राज्यं अस्मत्- (क), त्वद्बुद्धिविभवादेवेदं राज्यं (ह), त्वद्बुद्धिरेव श्लाघ्या। स आह — यद्यप्यमी (प). (7). अस्मत्कुलोपभोगं (क), अस्मत्कुलोपभोग्यं (ट, न). (8). सम्प्रति च प्राप्त- (ह). (9). स आह — (प, ल), सोऽब्रवीत् — वत्स! (थ), एवमुक्ते चिरजीव्याह — (द). (10). वत्स! (य, ल). (11). किन्नामीभिः (अ). (12). नोक्तं (र). (13). किञ्चिदुच्यते — देव! सर्वेऽप्यमी परमाप्ताः तथापि (अ), किञ्चिदुच्यते — देव। यद्य- (क, ट), किञ्चिदुच्यताम् — देव! यद्य- (त). (14). यद्यपि परं (क, त), यद्यमी (ट). (15). अविश्वास- (न, प). (16). मन्त्रवति निभृत- (अ), मन्त्रभूतमुच्यते — (क), मन्त्रमतिनिभृतमुच्यताम्। (च), मन्त्रनिभृतमुच्यते (व).

+ 'चतुर्णां' इत्यनन्तरं 'चिरजीविनमाह' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊕ 'तात' इति 'ट' पुस्तके न दृश्यते।

⊢ 'राज्यमिदं' इत्यत्र 'इदं' इति 'क' पुस्तकमात्रे दृश्यते। तथा राज्यमिदमित्यत्र 'राज्यं' इत्यनन्तरं 'अस्मत्' इत्यस्मात् प्राक् 'च' पुस्तके अधः प्रदर्शितोऽधिकः पाठः परिदृश्यते—

"अस्माभिश्चिरकालमधिष्ठितमेतावत्पर्यन्त-मरातिरहितं"

→ "अस्तङ्गतं" इति 'अ' 'क' पुस्तकयोरेव दृश्यते।

F 'देव' इति 'क' 'च' 'त' पुस्तकेषु न दृश्यते।

E 'किमेभिः' इत्यारभ्य 'यद्यप्यमी' इत्यारम्भपर्यन्तं 'च' पुस्तके नास्ति। तंव 'किमेभिः' इत्यारभ्य सुचिरं हि इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'य' 'ल' पुस्तकयोरन्या रीतिः।

⊳ 'नोत्तमस्ति' इत्यत्र 'नोत्तं' इत्यनन्तरं 'आयव्ययौ' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

C 'तथापि' इति 'क' 'ट' 'त' पुस्तकेषु नास्ति।

D 'मन्त्रमतीव' इति 'ट' पुस्तके नास्ति।

S- 'निभृतमुच्यते' इत्यनन्तरं 'मन्त्रबीज' इति पद्यात् प्राक् अयमधः प्रदर्शितो भागः 'अ' पुस्तके दृश्यते—

"तेन चैदाप्तपरम्परा चाभिहिते"।

मन्त्रस्य अवश्यरक्षणीयता

+मन्त्रबीजमिदं [1]गुप्तं रक्षणीयं प्रयत्नतः।
मनागपि न भिद्येत [2]तद्भिन्नं न प्ररोहति॥

⊕[3]आप्तपरम्परया हि मन्त्रो भिद्यते—

आप्तपरम्परया मन्त्रोच्छेदः

[4]आप्तस्य [5]चाप्तस्तस्याप्तः [6]तस्याप्याप्तोऽस्ति [7]कश्चन।
सुगुप्तमपि मन्त्रं हि [8]भिनत्त्याप्तपरम्पराः॥

---

(1). पक्वं रक्ष- (अ, क, च, ट, त), रक्ष्यं रक्ष- (प). (2). भिन्नमेतन्न (अ), भिन्नं ह्येतन्न (क, च, ट, त, प). (3). आप्तपरम्पराप्राप्तो मन्त्रो (ट), आप्तपरम्परया मन्त्रो (प). (4). आस्ति चाप्तस्य (क), आप्तस्य ××× चाप्तोऽस्ति तस्या- (च), अस्त्याप्तस्यापि चाप्तो- (त), आप्तस्याप्तः ×××× स्याप्तस्तस्याप्याप्तोऽस्ति (प). (5). चाप्तोऽन्यः तस्या- (क, त). (6). तस्य चास्ति (अ, ट). (7). परम्। सु- (अ), अतःपरम्। सु- (च), ततःपरम्। सु- (ट), हि कश्चन (त). (8). भिनत्त्याप्तपरम्पराम्॥ तथा- (अ, क, च, त), भिनत्त्याप्तपरम्परा॥ तथा- (ट).

+ ~~××××~~ अयं च 'मन्त्रबीज' इति श्लोकः 'व' पुस्तके १३२ तमसङ्ख्याकः मित्रभेदे दृश्यते।

⊕ 'आप्त' इति आरभ्य 'आप्तस्य' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'अ' पुस्तके न दृश्यते।

[1] तथा [2] चानुष्ठिते राजनि [3] चिरजीवी [4] परावरज्ञो +[5] राज्ञे विज्ञापयामास — ⊕ देव! [6] सन्धिविग्रहयानासन-द्वैधीभावसमाश्रया ⊢ हि ते षड्गुणाः कर्मणां [7] प्रारम्भोपायाः। हि तैस्सह [8] पुरुषद्रव्यसम्पत्, [9] देशकालविभागः, [10] विनिपातः, प्रतीकारः, [11] कार्यसिद्धिः इति पञ्चाङ्गो मन्त्रः।

---

(1). तथा कृते चिर- (अ), तथानुष्ठिते (च), तथा विवित्ते चिर- (ट), तथानुष्ठीयते चिर- (त), तथापि विवित्ते चिर- (प). (2). चानुष्ठिते चिर- (क). (3). चिरञ्जीवी (अ, क, च, ट, प). (4). परबलज्ञो (अ), परापरबहुज्ञो (त). (5). राज्ञो वि- (क, च). (6). सन्धिविग्रहयानासन-संश्रयद्वैधीभावाष्षड्गुणाः (अ). (7). प्रारम्भोपायाः। आयो ये ते द्वन्द्व-जालान्युपायास्तिस्रः। हि तैस्सह पुरुष- (अ), आरम्भोपायाः पुरुष- (क, च, त), आरम्भोपायः। पुरुष- (ट, प). (8). पुरुषद्रव्यसम्पत्तिः देश- (च, ट, प). (9). देशकालविभागोऽपि विनि- (त). (10). विनिपात-प्रतीकारः (च, ट, त), विनिपातप्रतीकालः कार्य- (प). (11). कार्यसिद्धिश्चेति (त), पञ्चाङ्गानि। साम- (प).

\+ 'राज्ञे' इति 'ट' 'त' 'प' पुस्तकेषु न दृश्यते।

⊕ 'देव' इति 'च' पुस्तके न दृश्यते

⊢ 'हि ते' इति 'च' पुस्तकमात्रपाठः।

[1]सामदानभेददण्डाश्चत्वार उपायाः। [2]उत्साहशक्तिः, प्रभुशक्तिः, मन्त्रशक्तिः इति शक्तित्रयम्।
[+]आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिश्चेति राज्ञां विद्याश्चतस्रः

नृणां षड्-व्यसनानि

[⊕]स्त्रियोऽक्षाः मृगया पानं वाक्पारुष्यं च पञ्चमम्।
महच्च दण्डपारुष्यं व्यसनानि नृणां हि षट्॥

---

(1). सामाद्युपायाः सप्त। उत्साह-(अ), सामभेद-दान दण्डाः (क, त, प). (2). उत्साहशक्तिः, मन्त्र-शक्तिः, प्रभुशक्तिः इति (अ, प).

+ 'आन्वीक्षिकी' इत्यारभ्य विद्याश्चतस्रः इत्यन्तं 'अ' पुस्तकमात्रपाठः।
⊕ 'स्त्रियोऽक्षा' इतीदं पद्यं 'त' पुस्तकमात्रे दृश्यते।

सर्वमिदमालोच्य [1]यदुचितं [2]तदनुष्ठीयताम्। इदानीं [3]तावदस्माकं [4]युद्धसामर्थ्यं नास्ति। [5]न च युद्ध-कालोऽयम्—

युद्धकालनिर्णयः

⊕ [6]यत्रायुद्धे ध्रुवो मृत्युः युद्धे जीवितसंशयः।
तमेव कालं युद्धस्य प्रवदन्ति मनीषिणः॥

ᅡ इत्युक्तत्वात्। [7]सर्वथा ते बलवन्तः। + न [8]तैस्सह [9]युद्धमस्माकमुचितम्। तथा च—

---

(1). यथोचितमनुष्ठीयताम्। (अ). (2). तदनुष्ठीयताम्। तत्रास्माकं (क, त), तदनुष्ठीयताम्। योद्धुमस्माकं सामर्थ्यमस्ति। (च), तदनुष्ठीयताम्। अस्माकं (ट, प). (3). तावदस्माकं युद्धसामर्थ्यं (अ), (4). युद्धसामग्री नास्ति (क)। (च), बुद्धिसामर्थ्यं (प). (5). न युद्धकालोऽयम्। (च). (6). यत्र युद्धे (ख). (7). सर्वे ते (क). (8). तैस्सह × × × × × अस्ति। तथा च (क). (9). युद्धमद्यास्ते। तथा च (च), योद्धुं बलमस्माकमस्ति। तथा च (क)(ट), युद्धसामर्थ्यं नास्ति। तथा च (त), युद्धमस्माकमस्ति। तथा च (प).

⊕ 'यत्रायुद्धे' इतीदं पदं 'अ' पुस्तके नास्ति; 'क' पुस्तके तु तालस्य त्रुटितत्वात् ग्रन्थलोपः।

ᅡ 'इत्युक्तत्वात्' इति 'क' पुस्तकमात्रपाठः।

\+ 'न [8]तैस्सह' इत्यत्र 'न' इति 'त' पुस्तके नास्ति।

देशकालादिज्ञस्यैव युद्धादिषु प्रवर्तनौचित्यम्

ज्ञात्वा स्वपरशक्तिं च [1]देशकालौ विचार्य च ।
[2]बकवद्वा [3]वसेत्तूष्णीं [4]सिंहवद्वा समुत्पतेत् ॥

परेषामात्मनश्चैव योऽविचार्य बलाबलम् ।
[5]कार्यायोत्तिष्ठते मोहात् आपदस्तमुपासते ॥

तेजस्विनः शत्रुनिग्रहसामर्थ्यम्

[6]शातयत्येव [7]तेजस्वी [8]दूरस्थोऽप्युन्नतं रिपुम् ।
सायुधोऽपि निकृष्टात्मा [9]किमापन्नः करिष्यति ॥

---

(1). देशकालौ विपर्ययम् । बक- (अ), देशकालविपर्ययम् । बक- (क). (2). बकवच्च वसे- (ट, त). (3). सद्वेत्तूष्णीं (अ). (4). हंसवद्वा (अ). (5). कार्या . . . . मोहात् (क). (6). शान्तयत्येव (क), मथयत्येव (त). (7). तेजांसि दूर- (अ, क, ट, त, प), (8). दूरस्थोऽभ्युन्नतो रिपुः । सायुधोऽपि (अ, ट, त), दूरस्थोऽप्युन्नतो रिपुः । ××× युधोऽपि (क), दूरस्थोऽभ्युन्नतं रिपुम् । (प), दूरस्थोऽभ्युन्नतो रिपुः । सायुधोऽपि (प). (9). किमासन्नः (क, च, ट, त, प).

रिपौ जागरूकताया आवश्यकता

[1]क्षमावन्तं रिपुं [2]प्राज्ञं काले [3]विक्रमकारिणम् ।
परात्मगुणदोषज्ञं [4]अविस्मृत्य वसेद्रिपुम् ॥

लक्ष्मी सुस्थितिस्थानम्

+[5]यमेवाश्रयते लक्ष्मीः [6]उपायपरितोषिता ।
[7]निरुद्विग्ना हि [8]तत्रास्ते न [9]कदाचन दूषिता ॥

[10]मन्त्रप्रभावान्निहिता नरेन्द्रैः [11]श्रीर्भुजङ्गमी ।
मन्त्रशक्त्यैव [12]बद्धा सा भोगं [13]बध्नाति केवलम् ॥

---

(1). अविज्ञातमरिं प्राज्ञं (अ), क्षमावन्तमरिं प्राज्ञं (ट). (2). प्राज्ञं कालविक्रमसेवितम् । परात्म- (व). (3). विक्रमसेवितम् । परात्म- (अ, च, ट, त). (4). अनुस्मृत्य न विश्वसेत् (अ), अनुस्मृत्य न विस्मरेत् (क, च, ट, त). (5). यमेवाश्रयते सा श्रीः उपाय- (अ), तमेवाश्रयते सा श्रीः उपाय (क), तमेवाश्रयते च श्रीः उपाय- (ज), तमेव श्रयते च श्रीः उपाय- (त), तमेवाश्रयते श्रीश्च उपाय- (प). (6). उपायविधितोषिता (क, ट), उपायगुणतोषिता (ज), उपाय- परितोषिणी । निरु- (व). (7). निरुद्विग्नापि तत्रास्ते (क). (8). यत्रास्ते (च). (9). कचगत्ददूषिता (क, च, ट, प), क्वचिद्गद्दूषिता (त). (10). मन्त्रप्रभाव- नीता हि नरेन्द्रैः (क, च, त), मन्त्रप्रभावनीतो हि नरेन्द्र श्री- (ट), मन्त्र- प्रभावनीतानि नरेन्द्र श्री (प). (11). श्रीर्भुजङ्गमा । मन्त्र- (अ), श्रीर्भुजा- गमी (क), श्रीर्भुजङ्गिनी । मन्त्र- (व). (12). बद्धास्ते भोगं (अ), बध्नाति भोगं (प), ~~...~~ बद्धा चेत् भोगं (ट), बध्वा च भोगं (व). (13). बध्नाम्ति केवलम् (अ).

+'यमेवाश्रयते' इति पद्यस्य पूर्वोत्तरार्धयोर्मध्ये अयमधस्तनः श्लोकार्धो दृश्यते—
"सा श्रीर्नीतिमतां वेश्मन्यनाहूताभिधावति ॥"

भूमिपालानां नावमन्तव्यता

न [1]भीरुर्नापरामृष्टो [2]नापयातो न [3]निर्जितः।
[4]नाशक्तो [5]नावमन्तव्यो [6]नीतिविद्भिर्नराधिपः॥

पैशुन्यादियुतानां दण्डनीतेः सुदुर्वहत्वम्

मदावलिप्तैः पिशुनैः [7]लुब्धैः [8]कामात्मभिश्शठैः।
[9]दर्पोद्धतैः [10]क्रोधपरैः दण्डनीतिस्सुदुर्वहा [11]॥

उत्सेकादिरहितानामेव दण्डनीतिधारणयोग्यता

[12]इयं त्वभिन्नमर्यादैः [13]अनुत्सेकैः [14]कृतात्मभिः।
[15]सर्वैस्सहैरुपायज्ञैः [16]अक्षुद्रैरेव धार्यते॥

तत्सर्वथा युक्तमतिनिविद्धम्। तथाचोक्तम्—

---

(1). भीरुर्न परामृष्टो ना- (अ), भीरुर्न परामृष्टो (क, च, ट, प). (2). नापराधो न (ञ). (3). निर्जनः। (ञ). (4). न शक्तो नाव- (अ), नाशक्तो नाव- (क), शक्तस्तु नाव (ट), नाशक्तः नाव- (त), नतस्थो नाव- (प). (5). नचाव-मन्तव्यो (अ). (6). नैको वेत्ति नयाधिकम्॥ मदा- (क, च, त), नैको वेत्ति नयाधिकः॥ मदा- (ट, प). (7). लुब्धैः (क). (8). कामार्थिभिः शठैः। दर्पो- (क). (9). गर्वोद्धतैः (प). (10). क्रोध-परैः (प). (11). सुदुर्लभा। इयं (क, त, च), तु दुर्लभा (च). (12). इयं चाभिन्न- (त), ये त्वभिन्न- (प). (13). नानुत्सेकः क्रियात्मभिः। (क). (14). क्रियात्मभिः (अ, च), शठात्मभिः (त) (15). सर्वोत्साहैरुपा- (क), कर्मोत्साहैरुपा- (च). (16). अक्षुद्रैरेव-धार्यते (च, त), अदूरैरेवावधार्यते (ट), अक्षुद्रैरुपधार्यते (प).

मन्त्रस्यैव जगद्विजयहेतुता

चतुरङ्गबलं हित्वा [1]कोशो [2]मन्त्रश्च युज्यते।
+ कोशात् [3]शत्रुर्भवेत् भृत्यो [4]जगन्मन्त्रेण [5]जीयते॥

लक्ष्म्या नीतिज्ञैकप्राप्यता

[6]या हि प्राणपरित्यागमूल्येनापि न लभ्यते।
सा [7]श्रीर्नीतिविदां [8]वैरमन्यनाहूताभिधावति॥

विजयमूलमन्त्रप्रयोगे बुद्धेः प्राशस्त्यम्

मन्त्रमूलं हि विजयं [⊕]प्रवदन्ति मनीषिणः।
[9]मन्त्रस्य पुनरात्मा च बुद्धिरायतनं [10]परम्॥

---

(1). कोसौ मन्त्री तु युध्यते (क). (2). मन्त्रं च जायते। कोशात् (अ), मन्त्राच्च जीयते। कोशात् (प). (3). भृत्यो भवेद्भृत्यः (च), भर्तुर्भवेद्भृत्यै जग- (ट, प), शक्यो भवेद्भर्तुः जग- (त). (4). जनन्मात्रेण (अ, च). (5). जीयते (अ, प). (6). यो हि (अ), या श्रीः प्राण- (च). (7). श्रीर्नीतिमतां वैरमन्यनाहूता (ट, त, च). (8). वैरमन्यनाहूतापि धावति (अ), वैरमन्यनाहूता विधावति (प). (9). मन्त्रस्स पुन (अ). (10). महत् (ट).

+ 'कोशात्' इत्यारभ्य 'गुणेष्वाधारभूतेषु' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तके नास्ति।

⊕ "प्रवदन्ति मनीषिणः" इति क, च, ट, त पुस्तकेषु नास्ति।

गुणिनस्सतो विभूत्यादीनां सुदुर्लभत्वम्

गुणेष्वाधारभूतेषु फले कस्यास्ति संशयः।
→ [1]शुद्धात्मनां [2]सतां [3]वृत्तिः [4]विभूतिश्च [5]सुदुर्लभा॥

नीतिज्ञानामेव नृपसहायकतायोग्यत्वम्

[6]शूरास्सर्वेऽप्युपायज्ञाः बुद्धिमन्तो [7]विचक्षणाः।
[8]सहायास्स्युर्नृपत्वे हि [9]तत्सहायनिबन्धनम्॥

[10]न वंशमार्गक्रमलालनाद्-गुणं
[11]निरीक्षते [12]शीर्न [13]वपुर्न [13]चागमम्।
[14]य एव गूढस्सुसहायवान् [15]सदा
तमेव [16]लक्ष्मीश्चपलापि सेवते॥

कार्यारम्भे सहायकावश्यकतासमर्थनम्

[17]नासहायवतः कश्चित् कार्यारम्भः प्रवर्तते।
[18]अन्तरिक्षाभिगमने विपक्षस्येव [19]पक्षिणः॥
[20]परार्थे निपुणा नीतिः [21]आत्मार्थे निपुणा मतिः।
प्राप्यते सुसहायेन [22]कर्णधारेण नौरिव॥

---

(1). व्यक्तश्चात्मा सतां प्र××× विभूतिश्च (अ), शुद्धात्मानः सतां (त, प). (2). सदा वृत्तिः (च). (3). वृत्तेः वि- (ट, त, प). (4). विभूतिर्न हि दुर्लभा (ट), विभूतिर्न च दुर्लभा (त), विभूतिर्हि न दुर्लभा (प). (5). न दुर्लभा (अ). (6). शूरास्सर्वविदश्शुद्धाः बुद्धि- (अ), शूरास्सर्व-

सहायशुद्धाः बुद्धि- (ट), स्वशास्सर्वोपधायुक्ताः बुद्धि- (त), स्ववास्सर्वसहायशुद्धा बुद्धि- (प). (7). विचक्षणः (अ). (8). सहायास्स्युर्नृपत्वस्य तत्स- (च, प), सहायास्स्युर्नृपत्वस्य सत्सहाय- (ट). (9). सत्सहायनिबन्धनम् (त). (10). न वंशवृत्तिश्रुतिशीचसद्गुणान् नापेक्षते श्री- (च), सद्वंशवृत्तिश्रुतिनीतिशक्तिः उत्साहसम्पन्नमतिश्च यस्य। य एव (ट), न वंशमार्गश्रुतिजालसद्गुणं निरीक्षते (त), न वंशवृत्तिश्रुतिशीचसद्गुणानपेक्षते श्रीः (प). (11). निरीक्षते तन्न वपु- (अ). (12). शीलं वपुर्न चागमम् (प). (13). चागमः (त). (14). स एव (अ). (15). चिरं तदैव लक्ष्मी- (अ). (16). लक्ष्मीश्च परापि (अ). (17). न सहायवतः (त). (18). अन्तरिक्षाभिगमनं वि- (अ, च), अन्तरिक्षाभिगमन-वि- (ट). (19). पतिणः (अ). (20) परार्थी निपुणा (ट). (21). आत्मार्थे मुह्यते मतिः (अ). (22). कर्णधारेव (अ).

→ "गुणेष्विति" पद्योत्तरार्धमारभ्य "नासहायवतः" इति पद्योत्तरार्धारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तके नास्ति।

नीतिमन्त्रादिप्रयोगाभिज्ञस्यैव पृथिवीशासनयोग्यता

+ आयव्ययौ [1]यस्य [2]सुसंविभक्तौ
[3]छन्नश्च चारो [4]निभृतश्च मन्त्रः।
न [5]चाप्रियं [6]प्राणिषु यो ब्रवीति
स सागरान्तां [7]पृथिवीं प्रशास्ति॥

गर्वान्धस्य अधःपतनैकयोग्यता

अभिमानवतां पुंसां [8]आत्मसारमजानताम्।
अन्धानामिव दृश्यन्ते पतनान्ताः [9]प्रवृत्तयः॥

---

(1). सस्य सुसंवि- (प), यस्य च संवि- (छ). (2). सुखं विभक्तं छन्नश्च (त). (3). प्रच्छन्नवाक्यो निभृतश्च (च). (4). निभृतं च मन्त्रः। (प). (5). चाशयप्राणिनि यो (क). (6). मन्त्रिषु (र). (7). वसुधां प्र- (ट). (8). आत्मानं ... रमजानताम्। (अ). (9). समुच्छ्रयाः। (अ).

+ 'आयव्ययौ' इति पद्यानन्तरं "सुचिरं हि चरन्" इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

तदेव [1]पुनरपि ब्रवीमि—[+2]युद्धमशक्यमिति । अथ सन्धिः [3]क्रियते चेत् स [4]चाप्यशक्योऽर्थः [5]सहजवैरानुबन्धिनाम् । [6]मेघवर्ण [7]आह— तात! कथं [8]तावदस्माकं [9]उलूकैस्सह सहजवैरमुत्पन्नम्? [10]चिरजीव्याह— [11]वाग्दोषात् । तथा च—

आपदः वाग्दोषजन्यता

[11]सुचिरं [12]हि चरन्नित्यं [13]ग्रीष्मे सस्यमबुद्धिमान् ।
द्वीपिचर्मप्रतिच्छन्नो [14]वाग्दोषाद्रासभो हतः ॥

[15]मेघवर्ण आह— [16]कथमेतत्? । [17]सोऽब्रवीत्—

---

(1). पुनर्ब्रवीति— युद्ध (च). (2). युद्धमशक्य इति (अ, च, त), युद्धमशक्यम् । अथ (थ). (3). क्रियते स (क, च, प). (4). चाप्यशक्यः सहज- (अ), चाप्यशक्तोऽर्थः सहज- (क), चाप्रशक्योऽर्थः सहज- (च), चाप्यशक्योऽर्थं सहज- (त). (5). सहजवैरानुबन्धनात् कस्सन्धिः? मेघवर्ण (अ), सहजवैरिणि कस्सन्धिः? मेघवर्ण (क). (6). मेघवर्णः— कथं ताव- (क), मेघवर्णः— अस्माकं उलूकै- (ट), मेघवर्णः कथमस्माकं (त), मेघवर्णः— तात! (थ). (7). आह— अस्माकं कथं उलूकै- (अ), आह— अस्माकमुलूकै- (च). (8). तावदस्माकं उलूकै (क), तावदुलूकैः- (थ). (9). उलूकैस्सहजवैरं जातम्? स आह—(अ), उलूकैस्सह वैर- (क, त). उलूकैस्सह कथं वैर- (ज, ट), उलूकैरस्माकं सहजवैर- (थ). (10). सोऽब्रवीत्— वाग्दो- (च), सोऽब्रवीत्— सुचिरं (त, प). (11). सुगुप्तं रक्ष्यमाणोऽपि दर्शयन् दारुणं वपुः । व्याघ्रचर्म (ग, ल). (12). विचरन्नित्यं (च). (13).

श्रेयश्शास्यमनु- (व). (15). वाकृते रासभो (य, ल), वाकृतात् रासभो (र), वाग्दोषद्दुर्दभो (व). (16). कथमेतत् ? आस्ति (च), कथयैतत्- ? (र). (17). स आह- अस्ति (अ), चिरजीव्याह- अस्ति (र), वानरः कथयति (ल), राजा कथयति- अस्ति (व).

+ युद्धमशक्यमित्यत्र 'युद्ध' इत्यनन्तरं 'अथ' इत्यारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तके ग्रन्थलोपः।

⊕ "चिरजीवी" इत्यनन्तरं 'सुचिरं' इति पदारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तके ग्रन्थलोपः।

↦ 'वाग्दोषात्' इति 'अ, च' योः पाठः।

→ 'सुचिरं' इतीदं पदं तदुपष्टम्भिका च कथा य, ल पुस्तकयोः लब्धप्रणाशतन्त्रे मकरवानरसंवादावसरे सङ्कलितो दृश्यते। 'र' पुस्तके तु मेघवर्णं प्रति चिरजीवि प्रोक्तोऽयं भागः इति दृश्यते। 'व' पुस्तके राजहंसबकयोः कथात्मकत्वेन विपरिणामितेऽस्मिन्नेव तन्त्रे बकं प्रति राजहंसोक्तोऽयं भाग आभाति।

वाचालत्वदोषे रजकरासभकथानकम् २

+[1]अस्ति ⊕[1]कस्यचिद्रजकस्य [u]अतिभारवहन-[*]समर्थः [2]खरः। [3]रजकेनापि [4]पोष्यबुद्ध्या द्वीपिचर्म-परिच्छन्नो [5]रात्रौ परसस्ये [6]मुक्तः। [+]स च यथेष्टं [7]परसस्यं [8]चरति [E]स्म। न [9]कश्चिदपि [10]व्याघ्रबुद्ध्या [11]तदन्तिकमागत्य सस्येभ्यो निवारयति।

---

(1). कस्यचिद्रजकस्य (च, त, प). (2). रासभः। रज- (अ), करभः। रज- (प). (3). रजकेन पोष्य- (अ), रजकेन च पोष्य- (ट), ततस्तेन रजकेनासौ द्वीपिचर्मणा प्रच्छाद्य अरण्यसन्निधानसस्य-मध्ये मुक्तः। (ज). (4). पोष्यबुद्ध्याथ द्वीपि- (त). (5). रात्रौ सस्य- (ज). (6). प्रमुक्तः। (अ, क, च, ट, न), प्रयुक्तः। तस्मिन् यथेच्छं (प). (7). परसस्यं भक्षयन् चरति (क), परसस्यान् चरति (च), यव-भक्षणं करोति (ट). (8). आचरति। न (त), चरति स्मति न (प). (9). कश्चित् व्याघ्र- (अ, त), किञ्चिदपि (प). (10). व्याघ्रबुद्ध्यैव तद्- (क, च). (11). तदन्तिकमागत्य निवा- (अ), तदन्तिक-मुपागम्य सस्येभ्यो (क), तदन्तिकमुपेत्य सस्येभ्यो न निवा- (च), तदन्तिकमुपेत्य सस्येभ्यो वारयति (ट), तदन्तिमुपेत्य नितरां सस्येभ्यो (त), तदन्तिकमुपगत्य सस्येभ्यो (ज).

+'अस्ति' इत्यारभ्य 'व्यापादित' इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तके, 'अस्ति' इत्यनन्तरं 'यथेच्छं' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तके, अस्ति इत्यनन्तरं 'रजकेनापि' इत्यारम्भपर्यन्तं 'व' पुस्तके चान्या रीतिः

वाचालत्वदोषे रजकरासभकथानकम् २

+ अस्ति ⊕[1] कस्यचिद्रजकस्य ᵘअतिभारवहन-समर्थः [2] खरः। [3] रजकेनापि [4] पोष्यबुद्ध्या द्वीपिचर्म-परिच्छन्नो [5] रात्रौ परसस्ये [6] मुक्तः। ⊢ स च यथेष्टं [7] परसस्यं [8] चरति ₣ स्म। न [9] कश्चिदपि [10] व्याघ्रबुद्ध्या [11] तदन्तिकमागत्य सस्येभ्यो निवारयति।

---

(1). कश्चिद्रजकस्य (च, त, प). (2). रासभः। रज- (अ), करभः। रज- (क्ष). (3). रजकेन पोष्य- (अ), रजकेन च पोष्य- (ट), ततस्तेन रजकेनासौ द्वीपिचर्मणा प्रच्छाद्य अरण्यसन्निधानसस्य-मध्ये मुक्तः। (ब). (4). पोष्यबुद्ध्याथ द्वीपि- (त). (5). रात्रौ सस्य- (ज). (6). प्रमुक्तः। (अ, क, च, ट, न), प्रमुक्तः। तस्मिन् यथेच्छं (प). (7). परसस्यं भक्षयन् चरति (क), परसस्यान् चरति (च), यव-भक्षणं करोति (श). (8). आचरति। न (त), चरति स्मति न (ख). (9). कश्चित् व्याघ्र- (अ, त), किञ्चिदपि (प). (10). व्याघ्रबुद्ध्यैव तदु- (क, च). (11). तदन्तिकमागत्य निवा- (अ), तदन्तिक-मुपागम्य सस्येभ्यो (क), तदन्तिकमुपेत्य सस्येभ्यो न निवा- (च), तदन्तिकमुपेत्य सस्येभ्यो वारयाति (ट), तदन्तिमुपेत्य नितरां सस्योभ्यो (त), तदन्तिकमुपगत्य सस्येभ्यो (प).

+ 'अस्ति' इत्यारभ्य 'व्यापादित' इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तके, 'अस्ति' इत्यनन्तरं 'यथेच्छं' इत्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तके, अस्ति इत्यनन्तरं 'रजकेनापि' इत्यारम्भपर्यन्तं 'व' पुस्तके चान्या रीतिः

⊕ 'कस्यचिद्रजकस्य' इत्यनन्तरं 'अतोऽहं ब्रवीमि' इत्यारम्भपर्यन्तं 'द' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

ᵘ 'अति' इति 'क' पुस्तके नास्ति।

⊢ 'स च' इति 'च' 'ट' पुस्तकमात्रपाठः। 'स च' इत्यारभ्य 'मध्य' 'अथ केनापि इत्यारम्भ पर्यन्तं 'व' पुस्तकेऽन्या रीतिः

₣ 'स्म' इति 'क' 'ट' पुस्तकमात्रपाठः।

अथ केनापि [1]सस्यरक्षकेण [2]धूसरकम्बल-कृततनुत्राणेन धनुस्सज्जीकृत्य [3]हन्तुकामेन [+]एकान्ते [4]अवस्थितम्। [5]तञ्च दूरे [6]दृष्ट्वा [7]खरः— [8]'रासभीयं'—इति [9]मत्वा शब्दं [10]कुर्वाणस्तदभिमुखमधावत्।

[⊕][11]ततस्तेन [12]सस्यरक्षकेण शब्दात् गर्दभोय-मिति [13]ज्ञात्वा विशिखेन दण्डेन [14]व्यापादितः। अतोऽहं ब्रवीमि— [15]सुचिरं हि [16]चरन्नित्यं— इति ॥

---

(1). सस्यरक्षिणा धूसर- (अ), सस्यरक्षकेण धनु- (च), शस्य-रक्षकेण (व). (2). धूसरकम्बलकृतत्राणेन (अ, त), धूसरकम्बल-× × × त्राणेन (क), धूसरकम्बलतनुत्राणेन (ट, प), धूसर-कम्बलकृतत्राणेन (त). (3). हन्तुमदात्तेन (त), आनतकायेनै-कान्ते स्थितम् (व). (4). स्थितम् (अ, ह), अवस्थितः (ज). (5). तं दूरे (अ), तच्च दूरे (क, ट), तं दृष्ट्वा (च, त), तं चादूरे दृष्ट्वा (व). (6). दृष्ट्वा जातकामः खरः (क, ट), दृष्ट्वा जातबलः खरः (च, त), दृष्ट्वा स गर्दभः पुष्टाङ्गो जातबलः रासभी- (व). (7). खरः सभीतित्वात् शब्दं (त). (8). रासभीयमिति स शब्दं (व). (9). मत्वा स शब्दं (क), ज्ञात्वा (व). (10). कुर्वाण अधावत् (अ. क, च. ट, त, प), कुर्वाणस्तदभिमुखं धावितः। तत- (व). (11). तेन शब्दं श्रुत्वा रासभोऽयमिति (च), अथ तैः क्षेत्रपैः रासभीयं प्रतिच्छन्न इति (अ). (12). सस्यरक्षकेण शब्दात् (अ, क, त), सस्यरक्षकेण गर्दभो (ज). (13). ज्ञात्वा व्यापा- (अ, च), ज्ञात्वा दण्डेन व्यापा- (क), निश्चित्य व्यापा- (ज), ज्ञात्वा विशिखेन व्यापा- (ह), मत्वा व्यापा- (त), ज्ञात्वा लगुड-पाषाणशरप्रहारैः व्यापा- (व), शब्दान्निश्चित्य लीलया व्यापा- (व). (14). व्यापादितवन्तः। (ल). (15). सुचिरं इति (ज), सुगुप्तं वक्ष्य-माणोऽपीति (च, ल). (16). चरन्नित्यमित्यादि (व).

+ 'एकान्ते' इति 'अ, व' पुस्तकयोः पाठः।

⊕ "ततस्तेन" इति 'व' पुस्तकपाठः।

[1]एवमस्माकमपि +[2]वाग्दोषात् [3]वैरं [4]जातम्।

तथा हि—

वायसोलूकयोर्वैरोपकथा—३.

[5]एकदा पक्षिणां [6]राज्यविभूतौ [7]राज्याभिषेकार्थं [8]सर्वपक्षिभिः [9]उलूकः सम्प्रधारितः। ततः [10]सर्वो अभिषेकसम्भाराः सम्पूर्णाः। [11]अभिषेकसमये [12]वृद्धकाक [13]एकस्समायातः। [14]सोऽपि [15]सर्वैः

---

(१). एवं भवतामपि (क). (२). वाग्दोषेण वैरं (ट). (३). वैरं सञ्जातम्। (च). (४). जातम्। यतः— एकदा (अ). (५). कदाचित् (ल). (६). राज्यविवादे राज्या- (अ, च), राजविवादे राजाभि- (क), राजविवादेन राज्याभि- (ट). (७). राज्याभिषेकं पक्षिभिः सर्वैर्मिलित्वा उलूकः (अ), राजाभिषेकं प्रति सर्वपक्षिणामिः मन्त्रयित्वोलूकः (क), राज्याभिषेके पक्षिभिर्मन्त्रयित्वा उलूकः (प). (८). सर्वपक्षिभिः मन्त्रयित्वा उलूकः (च, ट). (९). उलूको निश्चितः (अ). (१०). सर्वाभिषेक- (अ, ट), सर्वो अभिषेकार्थाः सम्पूर्णा (क), सर्वे अभिषेकसम्भारसमये अस्मदीयो दम्भनीचो नाम वृद्ध- (च), सर्वाभिषेकसम्पूर्णसम्भारसमये वृद्धः काक एव समानीतः (प). (११). अभिषेककाले वृद्ध (अ). (१२). वृद्धकाक आगतः (अ), वृद्धकायः काक एक- (क), वृद्धकाकस्समागतः (च). (१३). एकस्समागतः। सर्वे- (ट). (१४). स च सर्वे- (क, प), स च मन्त्रकरणसमये वृद्ध- (च). (१५). सर्वैर्मन्त्रकरणाय सर्वैरनुमत्यर्थं वृद्ध- (अ), सर्वैस्सम्म" "रणे वृद्ध- (क), सर्वैर्मन्त्रिभिः वृद्ध- (ट), सर्वैर्मन्त्रिकरणसमये वृद्ध- (प).

\+ "वाग्दोषात् वैरं" इत्यारभ्य "नीतिशास्त्रार्थतत्त्वज्ञः" इति पद्यानन्तरं "विजय आह— यदाज्ञाप" इत्यन्तं त पुस्तके ग्रन्थपातः प्रदृश्यते।

[1] वृद्धपक्षिभिः [2] पृष्टः— किमुचितमिति । [3] स आह— [4] कथं भवद्भिः [5] दिवान्धस्य [6] विकटरूपस्याव्यपदेश्यस्य [7] राज्याभिषेकः क्रियते—

पक्षिराज्याभिषेकानर्होल्लूकरूपगुणादिवर्णनम्

[8] स्वभावक्रोधमत्युग्रं [9] क्षुद्रमप्रियदर्शनम् ।
[10] उलूकमभिषिच्यैनं [11] कथं रक्षा भविष्यति ॥

व्यपदेशात्कार्यसिद्धिसमर्थनम्

[12] व्यपदेशेन सिद्धिस्स्यात् असत्यपि नराधिपे ।
[13] शशिनो [14] व्यपदेशेन [15] शशकास्सुखमेधते ॥

[16] पक्षिण ऊचुः— [17] कथमेतत्? [18] सोऽब्रवीत्—

---

(1). वृद्धपक्षिभिः कथमिति पृष्टः (च). (2). पृष्टः— स (अ, च, प), पृष्टः–अनुचितमिति (क), पृष्टः–अत किमुचितमिति (ट). (3). अथासौ विहस्य प्राह— न युक्तमेतत् । अस्य दिवान्धस्य (य), असावाह (ट), अथासौ काको विहस्याह (ल). (4). कथं वा भवद्भिः (प). (5). दिवान्धस्यासदृशरूपस्य व्यपदेश्यस्य राज्यमभिषिच्यते– स्वभाव- (प). (6). विकृतरूपस्याव्यप- (अ), विकटरूपस्याप्यव- (क, च), विसदृशरूपस्याप्यव- (ट). (7). राज्यमुपगम्यते । स्वभाव- (अ), राज्यमिदमभ्युपगम्यते । स्वभाव- (क, च), राज्यमभ्युपगम्यते । स्वभाव- (ट). (8). स्वभावरौद्रमत्युग्रं (य, र, ल). (9). क्षुद्रमत्युग्रदर्शनम् (अ), क्रूरमप्रियवादिनम् (य, ल), क्षुद्रमप्रियवादिनम् (र). (10). उलूकमभिषिच्यैव कथं (अ, प), उलूकमभिषिच्याद्य कथं (क), उलूकमभिषिच्यात्र कथं (ट), उलूकं नृपतिं कृत्वा का नस्सिद्धिर्भविष्यति (र), उलूकमभिषिच्यैवं न नः श्रेयो भविष्यति (र). (11).

कथं राज्यं भविष्यति। (व). (12). व्यपदेशेन महतां सिद्धिः सम्प्राप्यते परा। शशिनो (य), व्यपदेशेऽपि सिद्धिस्स्याद्दशान्त-श्चेत् नराधिपः। शशिनो (र), व्यपदेशेन महतां सिद्धिस्सम्प्राप्यते परा। शशिनो (ल), व्यपदेशेन सिद्धिस्स्यादतिशान्ते नराधिपे। शशिनो (व). (13). शशिनोऽप्यपदेशेन (क). (14). व्यपदेशेन वसन्ति शशा- (य, र, ल). (15). शशकास्सुखम्॥ (य, र, ल), शशकास्सुखमासते (व). (16). विहगा ऊचुः— (य), पक्षिणः— कथ- (ट), पक्षिणः पृच्छन्ति— कथ- (प), अतः शेषाः पतत्रिण आहुः— कथ- (र). (17). कथमेतत् (र). (18). काक आह—कस्मिं- (अ), काक उवाच— कदाचित् (क), दमनीचोऽब्रवीत्— कदाचित् (च), काक आह— कदाचित् (ट), सोऽब्रवीत्— कदाचित् (प), वायसः कथयति— कस्मिं- (य), सोऽब्रवीत्— अस्ति। कदाचित्- (र), स आह— कस्मिं- (ल).

⊕ 'स आह' इत्यनन्तरं 'स्वभाव' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'र' 'ल' पुस्तकयोरन्या रीतिः।

+ 'दिवान्धस्य' इत्यनन्तरं 'स्वभाव' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'य' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊢ 'स्वभाव' 'व्यपदेशेन' इत्यनयोः पद्ययोर्मध्ये 'य' 'र' 'ल' पुस्तकेष्वन्या रीतिः।

→ 'व्यपदेशेन' इति पद्यानन्तरं 'गजयूथो' इत्यारम्भपर्यन्तं 'व' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

महदुपदेशे शशकमहागज-कथा-४.

+[1]कस्मिंश्चित् वनोद्देशे [2]कदाचित् ।[3]द्वादशवार्षिक्यामनावृष्टौ तृषितो [4]गजयूथः यूथपतिमाह—
⊕ नाथ! [5]को ह्युपायोऽस्माकम् ?

[6]अस्त्यत्र क्षुद्रजन्तूनां [7]निमज्जनसहं पयः।
[8]तिग्मांशुरश्मिखिन्नानां [9]करिणां [10]तु सुदुर्लभम्॥

---

(1). कस्मिंश्चिद्वने कदाचित् (अ), अस्ति कदाचित् (ट). (2). कदाचिन्महत्यनावृष्टिः (ल). (3). द्वादशवार्षिक्यनावृष्ट्यां सत्यां तृषितो (अ), द्वादशवार्षिक्यामनावृष्टौ सत्यां तृषार्तो गज- (क), द्वादशवार्षिक्यां अनावृष्ट्यां तृषार्तो गज- (च), द्वादशवार्षिक्यां अनावृष्ट्यां सत्यां तृषार्तो गज- (ट), द्वादशवर्षमनावृष्टौ तृषार्तो गज- (प), द्वादशवार्षिक्यनावृष्टिः आपतिता (ट). (4). गजयूथपतिः कदाचित् गजानाह (क). (5). कोऽभ्युपायमस्माकम् (अ), कोऽभ्युपायमस्माकम् (च), कोऽप्युपायो (ट), को ह्युपायो ह्यस्माकम् (प), कोऽस्त्युपायोऽस्माकम् (व). (6). अस्त्यत्रैव हि जन्तूनां (प). (7). निमज्जनवहं (अ). (8). तीव्रांशुकरभिन्नानां करिणां (अ), तीव्रतापेन भिन्नानां करिणां (क), तिग्मांशुरश्मिखिन्नानामस्माकं तु (ट), तीव्रतापेन खिन्नानां (प). (9). करेणूनां च दु- (प). (10). तु सुदु- (अ, च, ट).

+ कस्मिंश्चिद्वने इति 'क, च, ट, प' पुस्तकेषु नास्ति। कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे इति 'व' पुस्तकपाठः। 'कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे' 'कदाचित्' इत्यनयो मध्ये 'य' 'ल' पुस्तकयोरन्या रीतिः।

। 'द्वादशवार्षिक्यामनावृष्टौ' इत्यनन्तरं 'यूथपतिना प्रतिदिशं' इत्यारभ्यपर्यन्तं 'य' 'र' पुस्तकयोः स्पृशन्निव' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तके चान्या रीतिः।

⊕ 'नाथ!' इत्यारभ्य 'भूयं यत्र कुत्रापि सरो वापी' इत्यारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तके नास्ति॥

→ 'निमज्जन' इत्यनन्तरं 'स्पृशन्निव' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'व' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

[1]ततो-[+]"यत्र कुत्रापि सरो वापी वा विचिन्वन्तु भवन्तः;"- इति [2]यूथपतिना [3]प्रतिदिशमुदकान्वेषिणो [4]वेगवन्तो [5]गजाः [6]प्रेषिताः। तेष्वेकेनागत्य [7]कथितम्- "देव! नातिदूरे [8]व्योमैकदेशमिव निर्मलाम्भो महच्चन्द्रसरो नाम सरस्तिष्ठति"-[F]इति।

---

(1). ततो यूथ- (अ, च, ट, प), ततस्तेनाष्टास्वपि दिक्षूदकान्वेषणाय (ख), यतोऽष्टास्वपि दिक्षु प्रेरिता उदकान्वेषणाय वेग- (ड). (2). यूथपतिना वेग- (अ, च), यूथपतिना मेघवन्तो नितरां प्रतिदिशं प्रेषिताः (प). (3). प्रतिदिशमुदकान्वेषणे वेग- (ट). (4). वेगचण्डानुचराः प्रेषिताः। (अ). (5). गजा भवन्तो निरन्तरं प्रतिदिशं प्रेषिताः। (च). (6). प्रेषिताः। एकेनागत्योक्तम्- देव! (अ), प्रेषिताः तेषु तत्रैकेनागत्य (क, ट), प्रेषिताः। अथैकेनागत्य (च), प्रेषिताः। तत्र च केनाप्यागत्य (प). (7). कथितम्- नाथ! नाति- (च, प). (8). व्योमखण्डमिव मह- (अ), व्योमैकदेश इव चन्द्रसरो (च), व्योमैकदेशमिव मह- (ट, प). (9). निर्मलाम्भश्चन्द्रसरो (क).

+ अत्र 'यूयं यत्र कुत्रापि सरो वापीं वा विचिन्वन्तु इति' 'क' पुस्तकपाठे यूयमिति भागैकदेशं विहाय सर्वोऽपि भागः, तथा "ततो यूथपतिना वेगवन्तो गजाः भवन्तो निरन्तरं प्रतिदिशं प्रेषिता" इति 'च' पुस्तकपाठे "भवन्तः" इति भागैकदेशश्च- "ततो यत्र कुत्रापि सरो वापीं वा विचिन्वन्तु भवन्तः"- इति शुद्धपाठे सङ्कलितः।

⊕ 'वेगवन्तः' इत्यनन्तरं 'नीतिशास्त्रार्थ' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'ट' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

⊢ 'प्रेषिताः' इत्यनन्तरं 'नीतिशास्त्रार्थ' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'च' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

F 'इति' इति 'क' पुस्तकमात्रपाठः।

+[1] तच्छ्रुत्वा गजराजस्तदैव सहर्षं[2] सर्वान् आदाय प्रस्थितः। हस्तिनस्सर्वेऽपि तदभिमुखे चलिताः। गच्छता [3]महता ⊕[4]यूथेन [5]सरस्तीरे पादाघातेन प्रेतप्राया बहवश्शशकाश्चूर्णीकृताः। अनन्तरं शिलीमुखो नाम [6]शशकराजः सर्वानमात्यान् आहूय मन्त्रयामास।

---

(1). गजराजश्च सर्वा (च), हस्तिराजः सर्वा- (ट), हस्तिराजं चैव सर्वा (प). (2). सर्वान् गृहीत्वा सत्वरं तथैव अनुगच्छता (चे), सर्वान् गृहीत्वा सत्वरं सहर्षं चलितः। गच्छता (ट,च). (3). महता गजयूथेन (ट). (4). यूथेन विततपादपाः शीर्णाः शशकाः (ज). (5). सरस्तीरे विततबहुपादपे पादाघातेन (च), सरस्तीरे विततपादपाः तेन शशकाः (ट), सरस्तीरे विततः पादेन शशाश्चूर्णी- (प). (6). शशराजः (ट). (7). सन्निपत्यामन्त्र- -यामास (क), गृहीत्वा मन्त्र- (च, ट).

+ "तच्छ्रुत्वा" इति 'क, ट' पुस्तकयो पाठः। तच्छ्रुत्वा इत्यनन्तरं "हस्तिनः सर्वेऽपि" इत्युत्तरवाक्यारम्भपर्यन्तं 'क' पुस्तके न दृश्यते।

⊕ यूथेन इत्यनन्तरं "विनष्टमस्मत्कुलं" इति इत्यस्मात् प्राक् ~~[illegible]~~ 'अ' पुस्तकेऽधः प्रदर्शितो भागः दृश्यते—
" अन्यत्र पानीयाभावात् अत्रैवागन्तव्यम्। तेनागच्छता त्वादिशो आप्यागन्तव्यम्। अथ प्रसराभावात्" इति॥

+[1]शिलीमुख आह- [2]गजयूथेनान्यत्र [3]पानीयाभावादत्रागतम् । तेन [4]च गच्छता महता [5]यूथेन [6]विनष्टमस्मत्कुलम् । [7]अत्रान्तरे बहु-
वृत्तान्तदर्शी विजयो [8]नाम [9]शशकस्तमाह- ⊕देव !
→[10]अस्ति चायमुपायः ! [11]शक्य [12]रावायं गजपतिना

---

(1). शिलीमुखो गज- (च), राज्ञा गज- (ट), राजाह- अस्मिन् महत्सेनयान्यत्र पानीयाभावात् रावात्रागतम् (प). (2). गज-यूथेन विनष्ट- (क). (3). पानीयाभावादेवात्रागम्यते । तेन (ट). (4). चागच्छता बहुत्वान्मेघवद्दिशो व्याप्यन्ते । अतः प्रसारा-भावात् विनष्ट- (ट), चागच्छता बहुत्वान्मद्दिशो व्याप्यते । अतः प्रसराभावात् नष्ट- (प). (5). यूथेन मेघैरिव दिशो व्याप्यन्ते । अद्याहाराभावात् विनष्ट- (च). (6). विनष्टमस्माकं कुलम् । किं कुर्मः ? अत्र × × × × दर्शी (क). (7). तत्रान्तरे (अ). (8). नाम मन्त्री तमाह (च). (9). शशको मन्त्रिणमाह- (अ). (10). अस्त्येवायमुपायः ! तेन चात्र गजयू- (च). (11). शक्य-मेतत् । येन तत्र गजयू- (अ), शक्यं ते तेन चात्र गज- (क). (12). रावार्थं तेन चात्र गजपतिः न वर्तयितुं (प).

+ "शिलीमुख" इत्यारभ्य 'विनष्टमस्मत्कुलं' इत्यारभ्य-पर्यन्तं 'अ' पुस्तके नास्ति ।

~~'शिलीमुख" [illegible] इत्यारभ्य "[illegible]" [illegible] 'अ' पुस्तके [illegible]~~

'शिलीमुख' इत्यारभ्य- 'नीतिशास्त्रार्थ' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'य' ~~[illegible]~~ 'र' पुस्तकयोः, 'स्पृशन्निव' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तके, 'तत्र प्रचलितः' इत्यारम्भपर्यन्तं 'व' पुस्तके चान्या रीतिः ।

⊕ 'देव' इति 'अ' पुस्तकमात्रपाठः ।

→ 'अस्ति चायमुपायः' इति 'क' 'च' पुस्तकयोः पाठः ।

सह [1] गजयूथो [2] निवर्तयितुम् । [3] तच्छ्रुत्वा [4] शिलीमुखः सहर्षमाह— [+] भद्र! [5] तूर्णमनुष्ठीयताम्—

कार्यसाधनाय योग्यस्यैव प्रेषणौचित्यम्

नीतिशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो देशकालविभागवित् ।
[6] विजयः प्रेष्यते [7] यत्र तत्र [8] सिद्धिरनुत्तमा ॥

[9] विजय आह— देव! [10] यथाज्ञापयति स्वामी तथा अस्मदादीनां हितं करिष्यामि— [11] इत्युक्त्वा तत्र [12] प्रचलितः। तत्र गत्वा तद्गजयूथं दृष्ट्वा

---

(1). गजयूथः पुनर्नायाति । तच्छ्रुत्वा (अ), गजयूथं निव-(क, च). (2). निवारयितुम् (ट). (3). तच्छ्रुत्वा सहर्षं शिलीमुखः अनुष्ठीयतामित्याह- (ज), तच्छ्रुत्वा सहर्षमनुष्ठीयतामिति शिलीमुखो विजयमाह—(ट), ततो गजयूथो न पुरो याति। रातच्छ्रुत्वा शिली-(प). (4). शिलीमुखस्सहर्षं विजयमाह-(क, प). (5). तूर्णमनुष्ठीयतामिति । नीति-(क), तूर्णमनुष्ठीयतां नो कः ।x नीति-(प). (6). विजयः प्राप्यते यत्र (अ, ज, च, ट, प). (7). तत्र तत्र सिद्धि-(ज). (8). नीतिरनुत्तमा (च, ट). (9) विजयः— यथा (ज, ट). (10) यथाज्ञापयति तथा करोमीत्युक्त्वा चलितः (अ), यथाज्ञापयति स्वामीत्युक्त्वा (क, ट, प), यथाज्ञापयति तथा करोमि अस्म-(ज), यतीत्युक्त्वा (त). (11). इत्युक्त्वा चलितः (अ, च, ट, त, प, व). (12). चलितः। गच्छता तेनालोचितम् । कथं (व).

+ "भद्र! तूर्णमनुष्ठीयताम्"- इति अ, क, प, पुस्तकमात्र पाठः।

सह [1]गजयूथो [2]निवर्तयितुम् । [3]तच्छ्रुत्वा [4]शिलीमुखः सहर्षमाह — [+]भद्र ! [5]तूर्णमनुष्ठीयताम् —

कार्यसाधनाय योग्यस्यैव प्रेषणौचित्यम्

नीतिशास्त्रार्थतत्वज्ञो देशकालविभागवित् ।
[6]विजयः प्रेष्यते [7]यत्र तत्र [8]सिद्धिरनुत्तमा ॥

[⊕] [9]विजय आह — [⊢]देव ! [10]यथाज्ञापयति स्वामी तथा अस्मदादीनां हितं करिष्यामि — [11]इत्युक्त्वा तत्र [12]प्रचलितः। तत्र गत्वा तद्गजयूथं दृष्ट्वा

---

(1). गजयूथः पुनर्नायाति । तच्छ्रुत्वा (अ), गजयूथं निव- (क, च). (2). निवारयितुम् (ट). (3). तच्छ्रुत्वा सहर्षं शिलीमुखः अनुष्ठीयतामित्याह - (ज), तच्छ्रुत्वा सहर्षमनुष्ठीयतामिति शिलीमुखो विजयमाह — (ट), ततो गजयूथो न पुरो याति । रातच्छ्रुत्वा शिली- (प). (4). शिलीमुखस्सहर्षं विजयमाह - (क, प). (5). तूर्णमनुष्ठीयतामिति । नीति- (क), तूर्णमनुष्ठीयतां नो कः । नीति- (प). (6). विजयः प्राप्यते यत्र (अ, [illegible], च, ट, प). (7). तत्र तत्र सिद्धि- (ज). (8). नीतिरनुत्तमा (च, ट). (9) विजयः — यथा (ज, ट). (10) यथाज्ञापयति तथा करोमीत्युक्त्वा चलितः (अ), यथाज्ञापयति स्वामीत्युक्त्वा (क, ट, प), यथाज्ञापयति तथा करोमि अस्म- (ज), यतीत्युक्त्वा (त). (11). इत्युक्त्वा चलितः (अ, च, ट, त, प, व). (12). चलितः। गच्छता तेनालोचितम् । कथं (व).

[+] "भद्र । तूर्णमनुष्ठीयताम्" - इति अ, क, प, पुस्तकमात्र पाठः।

[⊕] 'विजय' इत्यारभ्य 'देव' इत्यारम्भपर्यन्तं 'अ' पुस्तके नास्ति; [illegible] एवं विजय इत्यारभ्य यथाज्ञापयति इत्यस्मिन् यति इत्यारम्भपर्यन्तं त पुस्तके त्रुटितत्वात् पाठो लुप्तः। अथैवं 'विजय' इत्यारभ्य 'स्पृशन्निव' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'य, र, ल' पुस्तकेषु, प्रचलि इत्यारम्भपर्यन्तं व पुस्तके चान्या रीतिः।

[⊢] 'देव' इति 'अ' पुस्तकमात्रपाठः।

[1]व्यचिन्तयत्—[2]कथमयमस्मद्विधानां अल्पकायानां अभिमतं [3]करिष्यति ? [4]यूथपतिः कथञ्च [6]निकटी-भूय वक्तव्यः—

अनाश्रयणीयाश्रयजन्या विपत्तिः

[7]स्पृशन्नपि गजो हन्ति [8]जिघ्रन्नपि [9]भुजङ्गमः।
[10]हसन्नपि नृपो हन्ति [11]मानयन्नपि दुर्जनः॥

[12]अतोऽहं [13]पर्वतशिखरमारुह्य [14]हस्ति-राजं [15]अभिधास्ये—⊕इति॥

---

(1). अचिन्तयत् (क, च, ट, त, प). (2). कथमस्म- (क), कथं निकटीभूय (ध), कथमेतेषां वक्तव्यः (ट), कथमस्मदादीनां अल्प (त), कथमस्मदादीनां अभिहितं यूथपतिः करिष्यति (प). (3). करोति ? (अ), करिष्यति कथञ्चित् निकटी- (प). (4). यूथपति कथञ्चित् निकटी- (क). (5). यूथपतिः कथञ्चित् निकटी- (त). (6). निकटीभूय नर्तितव्यः - स्पृश- (त). (7). स्पृशन्निव गजो (अ, क, ट, त, प, य), (8). जिघ्रन्निव भुज- (अ, त, प), लिहन्निव भुज- (क, च, ट). (9). भुजङ्गमा | हस- (अ). (10). हसन्निव नृपो (अ, क, च, ट, त, प), हसन्नपि च वेतालो मान- (ट). (11). मानयन्निव दु- (अ, क, च, ट, त, प). (12). तदहं पर्वत- (अ), अतोऽहं क्षुद्रपर्वत- (च). (13). पर्वतशिखरमधिरुह्य (अ), पर्वतशिलातलमारुह्य (प). (14). यूथ-नाथं संवादयामि। तथानुष्ठिते यूथनाथोऽवदत्—कस्त्वम् (ध). (15). अभिदधामि इति (क, ट, त, प), अभिवादयामि इति (ध).

+ 'कथं' इत्यनन्तरं 'स्पृशन्निव' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'व' पुस्तके अन्या रीतिः।

⊢ 'स्पृशन्निव' इत्ययं श्लोकः द्वितीयेऽपि तन्त्रे १६० तमश्लोकः।

⊕ इति इति 'अ' पुस्तके नास्ति।

+[1]तथैवानुष्ठीय [2]यूथपतिमब्रवीत्– [3]गजाधिप! भवते [4]कल्याणमस्तु! [5]हस्तिराज आह– [6]कस्त्वम्? [7]कुतस्समायातो [8]भवान्? –[F]इति। विजय आह– [9]दूतोऽहं भगवता चन्द्रेण प्रेषितः– इति। [10]स [E]आह– [11]कार्यमुच्यतां [12]इति। विजय आह–

---

(1). तथा कृत्वा आह– अथ ते करिराज कल्याण- (अ), तथैवानुष्ठीयाब्रवीत्– अपि भवतः कल्याण- (क), तथैवानुष्ठीयाब्रवीत्- हे गजाधिप भवते कल्याण- (च), तथैवानुष्ठीयाब्रवीत्–अपि भवतः कल्याण- (त), तथैवाब्रवीत्– तत्र भवतः कल्याण- (प). (2). यूथपतिमब्रवीत्– अपि भवतः कल्याण- (ट). (3). द्विरदपते अपि तत्र भवतः शिवम्? गजाधिपोऽब्रवीत्– को भवान्? (य). (4). कल्याणं किम्? कस्त्वम् (अ), कल्याणम्। हस्ति- (क, ट, त) कल्याणमस्तु! तृषार्त आह– कस्त्वम्? (च), कल्याणमस्तु। गजराज आह– (प). (5). हस्तिराज शशशमाह– कुतो भवान् (र). (6). कस्त्वम्? दूतोऽहं (अ). (7). कुतस्समायातः? शशकः– दूतोऽहं (क), कुत आगतो भवान् (च), कुतस्समायातः? विजयः– दूतोऽहं (ट), कुतः भवान् (त, प), कुतस्समागतः? सब्रूते– दूतोऽहं (ल). (8). भवान्? असावाह– दूतोऽहं (च), भवान्? स आह– दूतोऽहं (त, प), ~~(ट), भवान्?~~ भवान्? शशक आह– दूतोऽहं (य), भवान् इति। असावाह– दूतोऽहं (र). (9). दूतोऽहं इति। (10). गज आह (च), यूथपतिराह– कार्य- (ल). (11). कार्यमुच्यताम्। दूत आह– (अ, प), कार्यमुच्यताम्। शशः– उद्धृतेऽप्यपि (ट), कार्यमिति (य, र), कार्यमुच्यताम्। विजयो वदति– उद्धृतेऽप्यपि (ल). (12). इति। शशकः कथयति– उद्धृतेऽप्यपि (य).

+"तथैव"– इत्यारभ्य– "हस्तिराजः" इत्यारभ्य पर्यन्तं 'य','र' पुस्तकयोः, 'उद्धृतेऽप्यपि' इति पद्यारम्भपर्यन्तो 'ल' पुस्तके चान्या रीतिः।

⊕ 'कल्याणमस्तु' इत्यनन्तरं 'हस्तिराज' इत्यस्मात्प्राक् 'य' 'र' पुस्तकयोरन्या रीतिः।

† 'कुत' इत्यनन्तरं 'भवान्' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

F 'इति' इति 'र' पुस्तकमात्रपाठः।

एवं 'इति' इत्यनन्तरं 'कार्यमुच्यतां' इत्यत्र 'कार्य-' इत्यारम्भपर्यन्तं 'र' पुस्तकेऽन्या रीतिः।

E 'आह' इत्यनन्तरं ~~???~~ कार्य- इत्यस्मात्प्राक् मध्ये 'य' पुस्तके अन्या रीतिः।

दूतस्य अवध्यता

→ [1]उद्धृतेष्वपि [2]शस्त्रेषु दूतो [3]वदति नान्यथा ।
[4]ते वै यथार्थवक्तारो [5]ह्यवध्याः [6]पृथिवीभुजाम् ॥

E [7]तदहं [8]देवाज्ञया ब्रवीमि । ⊢तथाहि —

---

(1). उद्धृतेष्वपि (ख). (2). शस्त्रेषु बन्धुवर्गवधेष्वपि । परुषाण्यपि जल्पन्तः वध्या दूता न भूभुजा ॥ सोऽहं (ख). (3). वसति (अ). (4). तथा यथार्थ (क). (5). ह्यवर्ज्याः पृथिवी- (क), न वध्याः (ल, प), न वर्ज्याः पृथिवी- (र, त), [अवध्या हि भवादृशाम् ॥ तदहं (ब).] (6). पृथिवीभृताम् ॥ तदहं (ह), पृथिवीभृता ॥ ततोऽहं (त), पृथिवीभुजा (प). (7). ततोऽहं (क, प). (8). स्वाम्याज्ञया (अ), देवाज्ञया (क), इन्द्राज्ञया (ग), भवन्तं चन्द्राज्ञया (य).

→ उद्धृतेष्विति पद्यस्यास्यानुवादो दृश्यते- 'र' पुस्तके यथा —

दूताद्युद्धृतेष्वपि शस्त्रेषु यथोक्तवक्तारः तेषा-
मन्तेवासिनोऽप्यवध्या इति ।

E 'तदहं' इत्यारभ्य 'एवं वदति' इत्यारम्भपर्यन्तं 'ल' पुस्तकेऽन्या रीतिः ।

⊢ तथाहि इति 'अ' पुस्तकमात्रपाठः ।

अथ च "तथाहि" इत्यारभ्य 'परेषा' इति पद्यारम्भपर्यन्तं 'य, र' पुस्तकयोरन्या रीतिः ।

* श्रीः

वेङ्कामात्यविरचितं
कुक्षिम्भरभैक्षव प्रहसनम्

*[1] स्वानन्दैकपरस्तपस्यति परं नूनं सुभद्राप्रिये
भावोऽबोधि मया तदर्हणपटुर्योगी विरागीति वै ।
पायादित्थमसत्यदूरवचनैः प्रत्याययन्नग्रजं
मायामानिनमर्जुनं प्रहसयन्मायामनोवल्लभः ॥१॥

अपि च

जातश्रीभीति जातवेदसि हरक्रोडादिदृक्षाजुषि
प्रोतश्चातमखे वपुष्यथ मुनेर्योगाग्निरूपापुषि ।
भातश्चित्रशिखण्डिजेन शशभृन्नीताङ्गना कामिना
ख्यातस्सोऽस्तु विलासिनामविरतोल्लासाय हास्यरसः ॥२॥

---

* स्वानन्देत्यादि नान्दीश्लोकात्पूर्वं अयमधस्तनो भागः 'क, ख, ग, घ' प्रतिषु दृश्यते यथा–
* शुभमस्तु, गुरुभ्यो नमः, श्रीरस्तु, सैन्धवकन्धराय नमः
गणाधिपतये नमः, निर्विघ्नमस्तु (क, ख, घ)

1) स्वा... (क) 2) ...यि... (ख, ग, घ) 3) ~~परं (क, घ)~~ 3) रं (क, घ) 4) न... (ग) 5 ...त (क, ग, घ). 6 ...पा... (ग)
7 रहः (क). 8 मु... (क, घ). 9 ...वं (ग) 10 जु...
10 जा... (क) भा... (ग).



किञ्च:-

स्वैराकोलित[1]कर्णशूर्पयुगलप्रोद्धूतवाताहृति[2]

व्यग्रोद्दग्रफणीन्द्रवेल्लन[3]भर[4]व्याधूतशुण्डाग्रकम् ।

[5]वल्गत्पीनपिचण्डमण्डलगलत्कोपीनपार्श्वान्तर-

भ्राम्यन्मेखलमस्तु[6] निस्तुलमुदे वैनायकं ताण्डवम् ॥३॥

सूत्रधारः :- (नान्द्यन्ते) (अञ्जलिं बद्ध्वा)

कृतस्वाचारसंरोधैः कृतं कृतयुगादिभिः ।

कल्पायत निविष्टाय कल्पये कलयेऽञ्जलिम् ॥४॥

(इति पुष्पाञ्जलिं विकीर्य) (पुरोऽवलोक्य सहर्षम्)

प्रसिद्धोऽयं[7] पन्थाः प्रथममपि भृग्वादिमुनिभिः

श्रुतिस्मृत्याम्नायप्रवचनचणैः आत्मनिपुणैः ।

---

1 कोकित (घ) 2 हृते (ग) 3 वेल्लस (क, ख)
4 भव (ग) 5 वल्गतीविग (क) 6 भ्राम्यन्ने (ग)
7 यः (क)

[1]प्रविष्टस्तं प्रायः स्मरति [2]स जनो यस्य सविधे[3]
समाजस्सोऽभून्मे सुकृतसुकृतैरद्वि विजयः ॥ ५ ॥
सज्जीकृतान्य रङ्गसामग्री । अयं च
निरवधि[4]क मदन प्रतापसमयः, प्रसून-[5]
समयः । तथा हि :
निज सं[6]फुल्ल पुष्पश्रीरङ्गीकृतनवाम्बरा ।
किं वा न कुरुते कामं किंशुकावलिरार्तवम् ॥ ६ ॥
किञ्च :
द्रा[7]विडी योनिकास्थानतीर रोम[8]लतागृहे ।
[9]स्वपन् स्वपन् समायाति मन्दं मन्द समीरणः ॥ ७ ॥
तदेनं समाजमुपसृत्य प्रवतविद्या
वैशद्य धौरन्[10]धरीं आत्मनः कृतार्थयिष्ये ।

1 प्रदिष्ट (ग) 2 न (ख) 3 विधं (क, ग)
4 निरवधित (क) 5 प्रसूनु (घ) 6 संफुल्ल (क)
7 द्रामिदी (ग) द्रावडी (क) 8 क्षोम (ग घ)
9 स्वपन्, (घ) प्रत्यां नास्ति । 10 धौरन्धुरी (क)

(इति पञ्चषाणिपदानि गत्वा, कर्णं दत्वा) किं ब्रूथ, । भो भो भरतवर्य-धुर्यः प्रयोगप्रतिभावताम् ।

[1]असञ्जत्यवर्[2]तनेऽपि स्मुतरामवाक् वृद्धेजनः
श्लाघन्ते यतिनोऽपि यत्र कुहनानर्मा[3]ति
शर्मावहम् ।
सोऽयं हास्यर[4]सोल्लसत्यनुपदं यस्मिन्नकस्मादपि
प्रायः तत्परि[5]चीयतामिह मुदमुद्दीपकं रूपकम् ॥७॥

। इति । अहो ! चिराय फलितमामूलचूड-मस्मदीय[6] पुराणपुण्यकल्पलताभिः । यदस्मादाशंसा संवादी सामाजिकादेशः । भवतु गृहिणीं आहूय पृच्छामि । इति नेपथ्याभिमु[7]खीभूत्वा)

1 आ (ख, ग) 2 कर्ण (ग, ख,) 3 नर्मापि (ख, ग)
4 रसोल्लस (क) 5 चीय्य (क) 6 अस्मदीय्य (क)
7 मुखं (घ)

आर्ये इतस्तावत् ! (प्रविश्य नटी)

नटी ÷ णासंहि कोणि ओ ओ अणवेदो अज्जो -

(छाया - प्राप्तास्मि । को नियोगः आज्ञापयत्वार्यः ।

सूत्रधारः ÷ किमन्यत्सभाजनसभाजनात् ।

नटी ÷ अज्जकेण उणरूवयेण आवंज इदवो

सामाज्जि आ जणो । (छाया ÷ आर्यकेन पुनः

रूपकेण आवर्जयितव्यः सामाजिकजनः ।

सूत्रधारः ÷ किमन्यदनितरसाधारण हास्य-

रसोल्लसनादपि प्रहसना[2]दिष्वेषोपयोगि

यन्नवीनमध्यापिता[3]ऽस्मि कुक्षिम्भर भैक्षवं नाम ।

नटी ÷ अज्ज अंजाणीदं अव्वाणीदं जस्स-

हिपहिस्सणं स· सुदमेत्तं स आमिदं सवि

अमुहुदइयन्ति विवसन्तरेदिमाणवस्सम ।

---

1 हास्स (ख; ग) 2 दि (क) 3 तो (क)

छाया÷ आर्य ज्ञातं, ज्ञातं, यस्य हि
प्रहसनस्य श्रुतमात्रस्य अमृतस्येव
मधुरता झटिति विवशं करोति[1] मानसम्।

सूत्रधारः÷ आः किमित्युपमीयते सुधारसोऽ
-मुष्यवाणीविलासस्य। शृणु तावत्।

योऽसौ हन्त[2] सुधीसुधाम्बुनिधितः प्रादुर्भवन्नुदयात्
आविर्भूतकलाकलापविभवः संलक्ष्यते सर्वदा।
सोऽयं नूतनचन्द्रमा विजयते वेङ्कटेन्द्र[3]नामा कविः
[4]तच्छिन्वन्त्वस्मृतिमात्रसौख्यमननाख्यात कवित्वामृतम्॥6॥

नटी÷ (सानुस्मरणम्) अज्ज, अपजंहि
जाणामिणं जोन्हुवावंवि आगंभ सुन्तिमुन्तामणि
संवतंत संपदा अपवंत पान्ति खंवेहि उपगिज्ज-
माणो वट्टइ।

---

1 करोमि (क) 2 हन्य (ख) 3 वेङ्कटेन्दु (ख)
4 तच्छिन्व (क) तच्छिद्दं (ख)

छाया÷ (आर्य प्रत्यभिजानाम्येनं यः
खलु वांम्मान्बिकागर्भशुक्तिमुक्तामणिः सर्वतन्त्र
सम्प्रदायप्रवर्तकः इति सर्वैः उपगीयमानो
वर्तते।)

सूत्रधारः÷ प्रिये! न च अर्थवादोऽयम्।

यस्यार्क्के हनुमन्नयाभिध महाकाव्यं चिदाद्वैतकं
यस्तत्कामविलासभाण कृदखण्डानन्द सन्धायकः।
यस्य श्री हनुमत्कृतं रचितवान्कनाटकामायणं
सोऽयं दीव्यति हंपयार्यतनयः षड्दर्शनीवल्लभः॥ ९॥
(सौत्सुक्यम्) - सर्वं सुघटित अस्मद्भाग्यवशात्

तथा हि÷
कालोमदाळिपिककीररवाकुलाङ्गः
कुक्षिम्भरस्य यमिनश्चरितं च वर्ण्यम्।

---

1 वायाम्बा (क) वायाम्बिका (ख). वावाम्बु (ग)
2 चिदाद्वैतकम् (क) 3 बाण (क) 4 सन्धायतः (क)
5 यस्यार्क्के (क) 6 सौत्सुक्यम् (क) 7 अस्मात् (क)

सामाजिकाश्च परिहासरसैकतानाः[1]

काव्यं महाद्भुतममी[2] नटनप्रवीणाः[3] ॥ १०॥

नटी :- जाणामि अज्जाणामि अज्ज किन्दु विस-

अंतरणी निहिदमणाए मए विसुमरिअ पुच्छिदोऽसि।

(छाया :- जानाम्यजानाम्यार्य, किन्तु

विषयान्तरे निहितमानसया[4] मया विस्मृत्य

पृष्टोऽसि

सूत्रधारः :- कस्मादेतत्[5] ।

नटी :- तु खु जामादा करहओ धम्मगिहिणिं

गिन्धमुहिं उज्झिअ जोइव्व अच्चोदि अप-

ईपमत्त हिअअ वट्टइ

(छाया :- तव खलु जामाता, करभकः

धर्मगृहिणीं[6] गृध्रमुखीं उज्झित्य योगीव

प्रमत्तहृदयो वर्तते)

---

1 नाँ (क) 2 ~~अद्भुतममी~~ द्भुयममी (घ)

अयममी (ख) 3 नवीन (ग) 4 ममस्य (क)

5. तस्मादेतत् (क) 6 धृगृ (ग)

सूत्रधारः— मैवम् । कुत्रापि अस्फुरूभे
[1] वस्तुनि न्यस्तहृदयतया वियोगी वर्तत-
इति मन्ये । तथा हि ।
अक्षि[2]मीलनमथाश्रुपातनं
स्त[3]म्भिता वि[4]कृतयः परास्समाः ।
पश्यतां हृदि व[5]सन्तमुज्वलं
[6]योगिनामपि वियो[7]गिनामपि ॥२१॥
(नेपथ्ये) साधु, रे, साधु,
यदस्मद्गुरोः कुक्षिम्भरयमिनोऽप्येव-
-मवस्था वसन्तहतकेन ।
सूत्रधारः— कथं प्राविड्विव गृहीत-
-वक्रदन्त[8]वेषो मम स्यालः । तदावाम-
-प्यनन्तरकरणीयाय सज्जीभवाव करणीय
(इति निष्क्रान्तौ[9])

---

1 वस्तु (ख) 2 मिलन (क) 3 स्तब्धता (ख)
4 विकृतयः (ग) 5 मसन्त (क) 6 योगि (क) 7 योगि (क)
8 शाषः 9 निष्क्रान्ता (क)

÷ प्रस्तावना ÷

(ततः प्रविशति वक्रदन्तः, अक्षि मीलनमित्यादि[1] पठित्वा) सत्यमेवैतत्[2]। पूर्वेद्युरेव बौद्धायननं प्रस्थितेन गुरुणा रथ्य[3] पथ[4]-गतां कामकलिकां नाम काञ्चिद्[5] दृष्टचरीं वारवधूमवलोक्य विधुरतामुपगतेन सर्वा विकृतयः तथा तदानुभूयन्ते॥

आमील्याक्षियुगं क्षणं नयलति ध्यानावधानादिव
त्रायस्वेति वदत्यथाश्रु[6] विसृजेन्मुद्रिक भक्तेरिव।
आहाराद्धि यथा पुरं न तनुते वैराग्यभाग्यादिव
प्रायेणाश्नाति चैत्यवन्दन विधिव्याजेन वीथीमपि॥२॥

1 निमीलन (क) 2, सत्यमेवैतत् (क)
3, रथ्या (क), 4 पथ (क) 5 कश्चित् (क)
6 वदत्यधा (क)

स्वबान्धवोऽपि न जानाति यदुन्मादभावतः ।
स्वरूपतां स्वदेवस्य स संप्राप्नुमना इव ॥२३॥

आदिष्टश्चाहं वत्स वक्रदन्त यदि गुरुष्वा-
नृण्यजिगमिषा यदि महदर्थिमानं स्वयमेव
समाहूय कामकालिकां कामकाण्डविरहभरता-
न्तमन्तःकरणं समाधातव्यमिति । तदहमपि
तथा यतिष्ये । (इति परिक्रम्य पुरोऽवलोक्य)
अयमेव मम सखा पिच्चण्डिलः इत-
एवाभिवर्तते । न कथनीयं आचार्य-
रहस्यमयं च न वक्षयितव्य इत्यहो
महान्प्रवादः । यदेष गूढपरिग्रहस्य
भगवत्याः कुकुर्याः परिचर्या यान्ति
नियुक्तः तदेवं करोमि ।(इति हस्ताभ्यां
पिधायावाङ्मुखस्तिष्ठति)

---

1 स्वदेवस्य (क) 2 न्मृण्य (क) 3 आर्य (क)
4 रहस्यमयं (क) 5 यां (ग)

ततः प्रविशति पिचण्डिलः

पिचण्डिलः — आदिष्टोऽस्मि भगवत्या कुरङ्ग्या* अभिनवामवस्थां लक्षयितुं । प्रसृजाति परितोऽयं पाण्डिमा गण्डभागो गतिरलसविलोला विलोला प्रक्रमक्षाममङ्गम् । अतिरोपि[1] रतिशून्या मय्यपि प्राभिवाभ्[2] यतिरितनुविकारप्रौढिमेतीति मन्ये ॥२४॥

तदेनं वृत्तान्तं तत्त्वतोऽधिगम्य पुनरागच्छामीति । मत्प्रियसखं वक्रदन्तं विना कोऽन्यो जानाति । (इति परिक्रम्य अवलोक्य) कथमग्रत एवायं मुखं पिधायाबाह्ये सुखमास्ते इति । भवतु पृच्छामि (इत्युपसृत्य) सखे! किमेतादृशी दशा

* यदेतस्य कुङ्कुमरयतः (क)

1 अतिरति (क) 2 प्राभिवाभ्या (क)

वक्रदन्तः :- (स्वगतम्) - किं करोमि, स्फुरति जिह्वा । न शक्नोमि मौनावस्थाने (प्रकाशम्) सखे किमप्यस्ति रहस्यम् ।

पिचण्डिलः :- किं ममापि गोपनीयम् ।

वक्रदन्तः :- भगवत्यै न कथयेयमिति चेत् कथयामि ।

पिचण्डिलः :- तथास्तु ।

वक्रदन्तः :- (कर्णे) एवमिव ।

पिचण्डिलः :- संभावितमेतत् । सा खलु वराकी त्रिलोकीमपि वशीकर्तुं निपुणेति गीयते । किं पुनः प्रतिदिनं माषवटका-पूपैः] परिपुष्टित[1] तुन्दिलस्य कार्मन्दिनो[2] मनोभ्रमणे ।

1 पुष्पित (क) 2 कार्कन्दिनो (क)

वक्रदन्तः — आः किमुच्यते मनोभ्रमणमिति

इदानीमवस्थो गुरुः । तथा हि —

जीर्णार्कपर्णपरिपाण्डु तताकपोलो[1]

[2]ताम्यत्पिशाचभृशकार्श्यवहं वपुश्च ।

अश्रूणि काकमुखभेदित रैवरिभान्ति

निष्ठ्यूतनीर इपर तुल्य दशां निधत्ते ॥२५॥

पिचण्डिलः — क्व प्रस्थितोऽसि ।

वक्रदन्तः — तामेव कामकलिकामनुनेतुं

प्रेषितोऽस्मि गुरुणैव ।

पिचण्डिलः — ~~तामेव कामकलिकामनुनेतुं~~

— न युज्यते तातत् । तां किल

कलहकण्टको नाम हूणहतकः, पिशाच

इव निधिं नक्तंदिवं न मुञ्चति । जातु

जानाति चेदिदं [3]तव कर्णनासमेव

अपहरिष्यति ।

1 कपोता (क) 2 काम्यति (क)

3 तन (क)

वक्रदन्तः ÷ सूकरारोहिणः कीदृशी दौर्ग-
न्ध्यविभीषिका[1] ।

पिचण्डिलः: अहमप्येनं वृत्तान्तमभिधाय भगवत्यै जीर्णशूर्पप्रहार इवार्पयन्तं करिष्यामि इति ।

(निष्क्रान्तौ)

इति विष्कम्भः

(ततः प्रविशन्ति यथा निर्दिष्टः कुक्षिम्भरः शिष्यः विदूषकश्च)

विदूषकः ÷ तदो तदो (छाया - ततःततः)

कुक्षिम्भरः ÷ वत्स भल्लूक किं वक्ष्यते तदाप्रभृति । उल्लुञ्चनमपि[2] लोम्नामुत्तप्त-शिलाधिरोहणया सः विस्मर्यते मयेदं विरहमहदावावलीढ हृदयेन ।

---

1 विभीषिका 2 वल्गुण्ठनं

शिष्यः :- अस्त्यैतत् । यदेते नक्तंदिवं
अस्वस्थहृदया ताम्यन्तीति ।
विदूषकः :- सहे जम्बु अमहविठपवं
पडिवेसणीदंसणेण तमन्तंस घिण्ण-
-मिविरंकद तंडा अणुहवो असि । तह-
विधेरंगिह्वि अजी बिदेहि
(छाया - सखे जम्बुक ! ममाप्येवं
प्रतिवेशिनीदर्शनेन ताम्यतः, गृहिण्या-
-मपि विरक्तया अनुभवः आसीत् । तथापि
धैर्यं गृहीत्वा जीवितोऽस्मि ।
कुक्षिंभरः :- आः कथं धीरतोपलभ्यते ।

मदिराक्षि बाष्पयुगयस्य कान्तिविषं
परिकीर्य हृद्विदधतीमस्फुरस्थितं ।
प्रपश्यति पिशुपरिभावकृत्कयान्ता
कतमः स्मरेत नतकमण्डलुस्तनीं ॥

अपि च

बहिरास्थितेव बहुछात्मकाधवात्
अविभात्यधान्ध्रुतमेनवापधा ।
हतमारनाढ पतितेव मूषिका
मद्दिच्छाविलोलयति मां विकम्पनः ॥२८॥

हन्त परवानस्मि गात्राणां (इति-
मूर्च्छितः पतति)

जम्बूकः - (सशोकावेगं) अतिभूमिंगत-
स्सन्तापः को वा कारणं, कस्मै कथ-
-यिष्यामि

---

1 नत (क) 2 बहुछात्मक (क)
3 मूका (क) 4 तस्मै (क)

भल्लूकः ÷ किंणि अणंत अन्तरेण-
-कादुवं जांकामोज्जुळणसम यमिस्संवो
विजणोतरेदि ।

(छाया - किन्वन्यत्तदन्तरेण कर्तव्यम्।
यत्कामोज्वलनसमर्थे [1]सर्वो जनः
करोति।)

जम्बूकः ÷ अकं परिहास्सेन (इति
कमण्ड[2]लूदकेन सिञ्चति ।

भल्लूकः ÷ (हस्तपिच्छकामादाय वीजयति)

जम्बूकः ÷ किन्न खल्वद्याप्येतस्य
हस्तपादं न चलति ।

भल्लूकः ÷ मअणंगदेन हीदिस्स अणुक्
मन्तं पंजी अं वीणाकदं उप्पावणंहि
विंस्सदि ।

---

1 सर्वे (क) 2 कमण्डलूदक (क)

(छाया :- मदनग्रहगृहीतस्य अनुरूप
मन्त्रप्रयोगं विना कथमुत्थापनं भविष्यति।

जम्बूकः :- आर्य पावं विधेहि ।

भल्लूकः :- (हसन् संस्कृतमाश्रित्य)
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कर्मन्दिन् उपश्रुत्य भवद्वचाम् ।
समेत्य जीर्णशूर्पेण सन्ताडयति कुर्कुरी ॥२५॥
इत्यभिमन्त्रयति
(सहसोत्थाय सावेगम्)

क्वास्ता योगिनी ।

भल्लूकः :- (सभयं दूरमुपसर्पति)

जम्बूकः :- (सहसोपसृत्य) दिष्ट्या वर्धामहे ।
यदुपलब्धचेतनो गुरुः ।

भल्लूकः :- मह्मन्तं पहावेण ।
(छाया - मम मन्त्रप्रभावेन

। उपसृत्य (क)

कुक्षिम्भरः — पिच्छिकामाच्छिद्य[1] ताडयति ।

जम्बूकः — (मुखमुन्नमय्य) कथं प्रभात-

प्रायो[2] रजनी । (श्रुतिमभिनीय)

नाद्यं प्राप्य यदीयमव्ययतपस्तेजः प्रभावाद्दपि

स्वाराड्यफलं दधार सहसा हासैकपात्रं वपुः ।

संभुज्य[3] द्विट्[4]जारिणो विधवना क्रीडामहापातकी

आजन्म[5]कुक्कुटनीच फाष[6] पकाष्टं हा हन्त नो लज्जते ॥२०॥

कुक्षिम्भरः —

कालकर्मन्दिनो रागकाषयाम्बर धारिणः ।

कमण्डलुं दधाति धत्ते कमलाप्रस्य मण्डलम् ॥२१॥

भल्लूकः — कालिकिरातकरायुद्ध दारिसन्त

मसृ करालीनां रञ्जीकृत मांसमिदं तपन-

मण्डलं प्राप्तम् ।

---

1 आभिद्य (क) 2 प्राया (क) 3 विज (क)

4 नारिणी (क) 5 आजन्नु (क) 6 जाव (क)

-10-1980

- कुक्षिंभर भैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः ।

- ~~अपि~~ प्रायस्तत्परिचीयतामिह मुदामुद्दीपकं दीपकम् ॥
। इति । अहो चिराय फलितमामूलं चूडमस्मदीय
पुराणपुण्यकल्पकताभिः । यदस्मादाकांक्षा संवादी
सामाजिकादेशः । भवतु, गृहिणीं आहूय पृच्छामि
इति । (नेपथ्याभिमुखो भूत्वा) आर्ये इतस्तावत् ।
(प्रविशन्ती)
(नटी - एसम्हि ताणि... अणोवेद अज्जो)
(छाया : एषास्मि को नियोगः आज्ञापयत्वार्यः ।
सूत्रधारः किमन्यत्सभा ~~जन~~सभा ~~जनात्~~ ।
नटी - ~~नहि~~ (केण उण रूपएण आवज्जिदव्वो
सामाजिअजणो)
(छाया : केन पुनः रूपकेण आवर्जयितव्यः
सामाजिकः जनः)
सूत्रधारः : किमन्यदनितरसाधारण हास्य-
रसोल्लसनात् अपि प्रहसनादी दृशोपयोप-
-योगी । ~~अस्ति~~ यन्नवीनमध्यापितोऽस्मि +
कुक्षिंभरभैक्षवं नाम । ~~नहि~~ । (अज्ज विणीदं
नटी - अज्ज विणादं जस्स हि पहसणं सुदमेत्तं अ
अमिदं व्व हि अमुडाकडन्ति विकसंतीविदिमाणज्जं)
(छाया : आर्य। ज्ञातं, ज्ञातं, यस्य हि प्रहस-
नस्य श्रुतमात्रस्य अमृतस्येव मधुरता ..

कुर्दीमरु भक्तस्य हसनम् ÷ प्रथमोऽङ्कः ÷

- इत्यवैति विवशां करोमि मानसम् ।

सूत्रधारः ÷ आः किमित्युपमीयते सुधारसोऽ
मुख्यवाणी विलासस्य शृणु तावत् ।

योऽसौ हन्त सुधी सुधाम्बुनिधितः प्रादुर्भवोदयात्
आविर्भूत कलाकलाप विभवः संकथ्यते सर्वदा ।
सोऽयं नूतन चन्द्रमा विजयते वेङ्केन्द्र नामा कविः
तावन्व: स्मृति मात्र सौख्य मनना ख्यातः कवित्वामृतम् ॥

नटी ÷ नटी - (सानुस्मरणम्)

अं अपंज हिंजाणामिणं जोखुवावि आगंम
मुन्ति मुत्तामणी संवतत संपदा अं पवंत कति
स्पेहं उपगिजमाणो वंध इ ।

(छाया- आर्य प्रत्यभिजानाम्येनं यः खलु
वाचाम्बु गर्भ मुक्तामणि सर्वतन्त्र सम्प्रदाय प्रवर्तकः इति
सर्वैरुपगीयमानो वर्तते ।

सूत्रधारः ÷ प्रिये! न च अर्थवादोऽयम् ।

यश्चक्रे हनुमज्जयाभिध महाकाव्यं विदाह्लादकं
यस्तत्कामविलास बाणकृद खण्डानन्द सन्दायतः ।
यश्चक्रे हनुमच्छतं, रचितवान्मानाह रामायणं
सोऽसौ दीव्यति हम्पयार्यतनयः षड्दर्शनीवल्लभः ॥

(सोत्सुक्यम्) सर्वं सुघटितं अस्मत्
- भाग्यवशात् । तथाहि ÷

1-11

TITLE: KUKṢIMBHARA-BHAIKṢAVA (PRAHASANAM.)

Author – Venkamatya

M.S.S. No. : B.260

Materials : paper

Script – Kannada

No. of pages – 88.

No. of folios – 44

No. of lines in each – 11

Extent – Complete

condition – good.

The work assigned to Sri Y. R. Channabasavaiah (From 1-10-1980 to 30-11-1980.) Copying.

Copied by –

Compared by –

[signature]

क - original. Telugu Script
ख प्रति Green = ~~Grantha~~ Grantha
ग प्रति Black = Nagari - 21 to 55 - folios.
घ प्रति - Red ink Telugu Script 1 to 48
S.B.342

क - original Telugu Script (Blue)
(ख) Green Granta Script (Green)
(ग) ~~Black~~ nagari Sanskrit (Black)
(घ) प्रति - Telugu Script (Red)

श्रीः श्रीरस्तु

4-10-1980 गुरुभ्यो नमः सरस्वत्यै नमः श्री सौन्दर्य कन्धराय नमः

श्री गणाधिपतये नमः

निर्विघ्नमस्तु 'शुभमस्तु'

कुक्षिंभर भैक्षव प्रहसनं (प्रारम्भः)

स्वानन्दैकपरस्तपस्यति पुरं नूनं सुखप्राप्तये
भावोऽबोधि मया तदर्हणपरं योगी विरागी तव ।
पायादित्थमसत्यदूतवचनं प्रत्याययन् गजं
मायामानिनमर्भकं नं प्रहसयन्मायामनो वल्लभः ॥ १ ॥

अपि च

जातः श्रीमति जातवेदसि, रहः क्रीडाधिद्रक्षाजुषि हरः
प्रोतश्चात मुखं वपुश्यथ मुनेर्योषारिरंसा जुषि ।
जातस्त्रित शिखण्डिजेन शशभृन्नीताङ्गना कामिना
ख्यातस्सोऽस्तु विकारिणामविरतोल्लासाय हास्योरसः ॥ २ ॥

किञ्च

स्वैराकोलितकर्णशूर्पयुगल प्रोद्भूत वाताहति
न्यग्रोदग्र फणीन्द्र वेल्लस्भर व्याधूत शुण्डाचलम् ।
वल्गतीविशापि चण्डमण्डल गच्छत्को पीन पार्श्वान्तर
भ्रश्यन्मूहनमस्तु निस्तुलमुदे वैनायकं ताण्डवम् ॥ ३ ॥

(नान्द्यन्ते सूत्रधारः ॥ (अञ्जलिं बद्ध्वा)

कृतस्वाचारसंरोधैः कृतं कृतयुगादिभिः ।
कल्यायत निबिद्धाया कलये कलयेऽञ्जलिम् ॥ ४ ॥

१. स २. सा. क ३. जा. क

कुक्षिंभर भैक्षव प्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

(इति पुष्पाञ्जलिं विकीर्य) पुरोऽवलोक्य, सहर्षम्)

॥ प्रसिद्धोऽयं पन्थाः प्रथममपि भृग्वादिमुनिभिः
श्रुतिस्मृत्याम्नायप्रवचनचणैः आत्मनि पुणैः ।
प्रविष्टस्तं प्रायः स्मरति स जनो यस्य स्वविधे
समाजस्सोऽभून्मे सुकृतसुकृतैरक्षि विषयः ॥ ५

सज्जीकृताऽऽरङ्गसामग्री । अयं च
निरवधितमदनप्रताप समयः प्रसूनसमयः ।
तथा हि —

निजसंपृक्तपुष्पश्रीस्वीकृतनवाम्बरा ।
किं वा न कुरुते कामं किंशुकावलिरार्तवम् ॥ ६

किञ्च :
द्राविडी योनिकापारतीरसोमलतागृहे, स्वपन् ।
स्वपन् समायाति मन्दं मन्दं समीरणः ॥ ७

तदेनं समाजमुपसृत्य भरतविद्या-
वैशद्यधौरन्धुरीं आत्मनः कृतार्थयिष्ये (इति
पञ्चषाणि पदानि गत्वा, (कर्णं दत्वा) (किं ब्रूथ)
किं ब्रूथ । भो भो भरतवर्यधुर्याः प्रयोग-
-प्रतिभावताम् ? ।

अपसञ्जात्यवर्तनेऽपि सुतरामाबालवृद्धं कर्ण
जनः । श्लाघन्ते । यतिनोऽपि यत्र कुहनानर्मोर्ति पि
ठार्मविट्म् ॥ सोऽयं हासरसोल्लसत्यनुपदं यस्मिन्नकस्मादपि ।

ये । नमृ (ग) दि । व (ग) क । पु० । मि को मिदी वि । स्वपन् । न्धा न्ध । (ग) आ । ना० ना० । ते । (ग) मन्दं । यिसि (ग)

O य० (स्कं)

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम्- प्रथमोऽङ्कः

5-10-1980

प्रायः तत्परिचीयतामिह मुधामुद्दीपकं रूपकम् ॥ ७ ॥ इति ।

अहो! चिरय कलितमामूलचूडमस्मदीयं पुराणपुण्यकल्पलताभिः। यदस्मादाशंसा सर्वापि सामाजिकादेशाः। भवतु, गृहिणीं आहूय पृच्छामि (इति नेपथ्याभिमुखो भूत्वा) आर्ये इतस्तावत्। (प्रविश्य नटी)

नटी - (कासिं? इत्तोणि ओओ आण वेदु अज्जो) (छाया - कास्मि। को नियोगः आज्ञापयत्वार्यः।

सूत्रधारः - किमन्यत् सभाजनं सभाजनात्

नटी - (केण उण रूप उणा आ पंज हुवे वा सामाजि अज्जणो) (छाया - केन पुनः रूपकेण आवर्जयितव्यः सामाजिकः जनः)

सूत्रधारः - किमन्यदनितरसाधारण हास्यरसोल्लसनादपि प्रहसनादिहोपयोपयोगी। यन्नवीनमध्यापितोऽस्मि कुक्षिंभर भैक्षव नाम।

नटी - अज्ज विणीदं अज्ज विणादं जमहिपहिस्स णं रुप गुदमंतं रुप अमिदं रुवि अमुहुदइपालं विरयंतं दिमाणसम्।

(छाया - आर्य ज्ञातं ज्ञातं, यस्य हि प्रहसनस्य श्रुतमात्रस्य अमृतस्येव मधुरता (इयहिति) विवशां करोमि मानसम्।

अं अजणीदं जा णीदं, उं अजाणीदं, अंस्सहि पहुहीन स्सुरवे पिल स्स उपदिदं विलं महुरदारतं, निविदं स्सकरे विमाणसा;

३

उअ उअ पत्त्रहि जाणि भिणिचोरवु वाचिवि
उआगंभ रवुन्ति मुन्ताभणि वपंबते नरिंरवअदापवज्ज
दीन्ति संवेदिं उपगिज्झमाणो वंहदि। ६।

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

सूत्रधारः - आः किमित्युपमीयते सुधारसोऽप्ययं
-मुख्यवाणीविलासस्य । शृणु तावत् ।

प "योऽसौ हन्त सुधी सुधाम्बुनिधितः प्रादुरभूद्धोदयात्
आविर्भूतकलाकलापविभवः संलक्ष्यते सर्वदा ।
सोऽयं नूतनचन्द्रमा विजयते वेङ्कटेन्द्रनामा कविः न्दु
तद्बिन्वः स्मृतिमात्रसौख्यमतनुना स्यातः कवित्वामृतम् ॥

नटी - (सानुस्मरणम्) अज्ज, अज्ज पेज हि
जा णामिणं) जो सुवाबवि आगंभ गुत्ति
मुत्तामणी संततं संपदा उअं
पवंत कंति संवेहिं उपगिअमाणो
वट्टइ ।

(छाया - आर्य ! प्रत्यभिजानाम्येनं यः
खलु वाचामबुगर्भमुक्तामाणः सर्वतन्त्र
संप्रदायप्रवर्तकः (इति सर्वैः उपगीयमानो
वर्तते) ।

सूत्रधारः - प्रिये । न च अर्थवादोऽयम् ।
यश्चक्रे हनुमज्जयाभिधमहाकाव्यं चिदाद्वैतकं । दद
यस्तत्कामविलासभ्राणाकदरखण्डानन्द सन्दायतः ।
यश्चक्रे हनुमच्चरितं रचितवान् कर्णाटरामायणं
सोऽयं विख्यात हयपार्यतनयः जडदर्शनीवल्लभः ॥ १
(सौत्सुक्यम्) सर्वं सुघटितं अस्माकं भाग्यवशात् -

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

-10-1980 तथाहि
काकोमयाऽपिकीरबकाः | कुक्षिंभरस्य यमिनश्चरितं प्रवर्ण्यम् ।

(ग) नाः
भाः
रामाज्ञिकास्त्र परिहासरसैकतानां काव्यं महाद्भुततमं नटनप्रवीणाः ॥

नटीः जाणामि (...) अं अ किं कुविम

छाया: जानाम्यार्य । किन्तु विषयान्तर-
निहितमनस्कया मया विस्मृत्य पृष्टोऽस्मि ?

सूत्रधारः तस्मादेतत् ।

नटीः तु ...

(छाया: तव खलु जामाता, करभकः
धूमकेतिनीं गृहमुखीं उज्झित्य
योगीव प्रमत्तहृदयो वर्तते ।

सूत्रधारः मैवं कुत्रापि अस्तु स्वभावस्तुनि)
न्यस्तहृदयतया वियोगी वर्तत इति मन्ये ।

तथाहि:

अर्धमीलनमथाश्रुपातनं स्तब्धता विकृतयः परास्समाः ।
पश्यतां हृदि मुखं मनुज्वलं योगिनामपि वियोगिनामपि ॥

(नेपथ्ये) साधु, रे, साधु । यदस्मद्गुरोः
कुक्षिंभर यमिनोऽप्येवमेवस्थावस्था हतकेन ।

कुधिंभरभैक्षव प्रहसनम्
प्रथमोऽङ्कः

सूत्रधारः :- कथं प्रविशुविव गृहीतवक्रदन्तः प्रापे मम [illegible]?। (तदावामप्यनन्तरकरणीयाय सज्जीभवाव करणीयं) (इति निष्क्रान्ता)

प्रस्तावना

(ततः प्रविशति वक्रदन्तः। अर्धोन्मीलन इत्यादि पठित्वा) सत्यमेवैतत्। पूर्वेद्युरेव बौद्धायतनं प्रस्थितेन गुरुणा ध्यानपथं गतां काम-कलिकां नाम कस्यचिद्दहस्थपुरीं बारवधूमवलोक्य विधुरतामुपगतेन सर्वाविकृतयः तथा तदनु-भूयन्ते।

"आमीलत्याधि पुङ्गवं न चकति ध्यानावधानादिव
तायस्वेति वदत्यधः श्रुविसृजि क्षुदिके भके चिव।
आहारादि यथापुरं न तनुते वैराग्यभाग्यादिव
प्रायेणास्थिति चैत्यवन्दनविधिव्याजेन वीथीमपि ॥ २२॥

"स्ववासोऽपि न जानाति पुरतः उन्मादभावतः।
स्वरूपतां स्वदेवस्य सम्प्राप्तुमना इव ॥

आदिष्टश्चाहं, वत्स वक्रदन्त यदि गुरुत्वान्मृत्य जिघि-मिषा यदि मठे ऽप्यभिमानं स्वयमेव समाहूय कामकलिकां (कामकाण्डविहरतां) तमन्तःकरणं समाधातव्यमिति। तदहमपि तथा यतिष्ये। (इति परिक्रम्य पुरोऽवलोक्य) अयमेव →

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

9-10-1980

मम सखा पिच्चण्डिकः इतः प्रावर्तते।

न कथनीयं आर्यरहस्यमयं, न वक्तव्यम् - इत्यहो महान्प्रवादः। यदेषां गूढपरिग्रहस्य स्य (त्व) भगवत्याः कुर्कुर्याः परिचर्यां नियुक्तः तदेवं यां करोमि (इति हस्ताभ्यां मुखं पिधाय वाङ्मुखस्तिष्ठति)

(ततः प्रविशति पिच्चण्डिकः)

पिच्चण्डिकः - 'आदिष्टोऽस्मि भगवत्या कुर्कुर्या (यदेतस्य कुक्षिंभरयतेः) अभिनवामवस्थां कथये।

प्रसृजति परितोयं पाण्डिमा गण्डभागे
गतिरलस विलोला प्रक्रमक्षाममङ्गम्।
मतिरतिविरतिशून्या मय्यपि प्रागिवासा,
यतिरतनुविकारं प्रौढिमेतीति मन्ये ॥ २४॥

तदेनं वृत्तान्तं तत्वतोऽधिगम्य पुनरागच्छेति।'
मत्प्रियसखं वक्रदन्तं बिना कोऽन्यो जानाति।
(इति परिक्रम्य, अवलोक्य)। कथमग्रत प्रावार्यं मुखं पिधाय वाङ्मुखस्तिष्ठति। भवतु पृच्छामि (इत्युपसृत्य) सखे! किमेतादृशी दशा।

वक्रदन्तः - (स्वगतम्) किं करोमि, स्फुरति जिह्वा। न शक्नोमि मौनावस्थाने। (प्रकाशम्) सखे किमप्यस्ति रहस्यम्।

पिच्चण्डिकः - किं ममापि (मोऽपि) गोपनीयम्।

कुक्षिम्भरिभिक्षुप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

9-10-1980

मम सखा पिचण्डिकः इतः धावन्निवर्तते ।
'न कथनीयमार्यरहस्यमेतत्, न वक्तव्यम्' इत्यहो महान्प्रवादः । यदेष गूढपरिग्रहस्य भगवत्याः कुर्कुर्याः परिचर्यां नियुक्तः तदेवं करोमि (इति हस्ताभ्यां मुखं पिधाय वाङ्मुखस्तिष्ठति)

(ततः प्रविशति पिचण्डिकः)

पिचण्डिकः :- 'आदिष्टोऽस्मि भगवत्या कुर्कुर्या (यदेतस्य कुक्षिम्भरयतेः) अभिनवामवस्थां कथये ।

प्रसृजति परितोऽयं पाण्डिमा गण्डभागे
गतिरलस विलोला प्रक्रमक्षाममङ्गम् ।
मति रति विरतिशून्या मय्यपि प्राग्विवासा
यतिरतनुविकारः प्राढिमेतीति मन्ये ॥ १४ ॥

तदेनं वृत्तान्तं तत्त्वतोऽधिगम्य पुनरागच्छेति ।'
मत्प्रियसखं वक्रदन्तं बिना कोऽन्यो जानाति (इति परिक्रम्य, अवलोक्य) । कथमग्रतः धावयं मुखं पिधाय वाङ्मुखस्तिष्ठति । भवतु पृच्छामि (इत्युपसृत्य) सखे ! किमेतादृशी दशा ।

वक्रदन्तः :- (स्वगतम्) किं करोमि, स्फुरति जिह्वा । न शक्नोमि मौनावस्थाने । (प्रकाशम्) सखे किमप्यस्ति रहस्यम् ।

पिचण्डिकः :- किं ममापि (मत्तोऽपि) गोपनीयम् ।

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

कुन्दमालाप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

वक्रदन्तः ÷ भगवत्यै न कथयेयमिति चेत् कथयामि।

पिचण्डिलः ÷ (कर्णे) एवमेव। तथास्तु।

पिच — ~~वक्रदन्तः~~ ÷ संभावितमेतत्। सा खलु वशाकी त्रिलोकीमपि वशीकर्तुं निपुणेति गीयते। निगद्यते

१. किं पुनः प्रतिदिनं माषवटकापूपैः परिपुष्टित - - [पै:] कर्म तुन्दिलस्य कार्कन्दिनो मनोभ्रमणे।

कार्म वक्रदन्तः ÷ आः किमुच्यते मनोभ्रमणमिति।

इदानीमिदमवस्थो गुरुः।

पिचण्डिलः ÷ तथा हि

क "लौ" जीर्णार्कपर्णपरिपाण्डुततार्कपौता" कौ, कौ

ता काम्यत्विषा च भृशकार्श्यवहं वपुश्च।

भ्रा अश्रूणि कामसुखभेदित रोगभाञ्जि भ्रा

निष्ठ्यूतनीरइयरतुल्यदशा निशिष्ट॥ १५॥ ?

पिचं ÷ प्रस्थितोऽसि।

वक्रदन्तः ÷ तामेव कामकलिकामनुनेतुं प्रेषितोऽस्मि गुरुणैव।

पिचण्डिलः ÷ न युज्यत एतत्। तां किल कङ्कट-कण्टको नाम हूणहतकः पिशाच इव निधिं नक्तं दिवं न मुञ्चति। जातु जानाति चेदिदं तत्कर्णनाशमेव अपहरिष्यति।

वक्रदन्तः ÷ सूकरारोहिणः कीदृशी दौर्गन्ध्यविशीविता।

IMP.

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

पिथं — अहमप्येनं वृत्तान्तमभिधाय भवन्तौ जीर्णकूर्पप्रहार-
झर्झरीकरिष्यामि इति ।

(निष्क्रान्तौ)

— इति शुद्धविष्कम्भः ॥

(ततः प्रविशति यथा निर्दिष्टः कुक्षिंभरः शिष्यः विदूषकश्च)

10-10-1980

विदूषकः — तदो तदो । ततः ततः ।

कुक्षिंभरः — वत्स! भल्लूक किं वक्ष्यते तदा
प्रभृति । "वलगुण्ठनमपि कोम्नामुत्तप्रशिलाधिरो-
-हणाया सः । विस्मर्यते मयेदं विरहमहं दावाग्निकीढ
हृदयेन," । ॥ १६ ॥

शिष्यः — अस्त्यैतत् । यदेते नक्तंदिवं अस्वस्थ-
हृदयास्ताम्यन्तीति ।

विदूषकः — (सहे जम्बु अम्हाणं पडिवेसिणीदं-
-सणेण ताम्मतस्स घरिणीए विरत्तदाए अणुहवो
आसि । तहवि धीरं गिह्णिअ जीवि म्हि ।)

(छाया — सखे जम्बुक! ममाप्येवं प्रातिवेशिनी
दर्शनेन, ताम्यतः, गृहिण्यामपि विरक्ततया अनुभवः
आसीत् तथापि धैर्यं गृहीत्वा जीवितोऽस्मि ।

कुक्षिंभरः — आः किं धीरतोपलभ्यते । क्लिश्यते

मदिरामिवाक्षिपुगयत्नत्विषं →

कुशीलवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

ऽ।ऽ।ऽ।।।ऽ।ऽ।।

परिकीर्य हृद्विदधतीमसुखितं ।
प्रचलाति पिंअं परिभाव कृत्त्या ... न्त । चॉ ?
नमः स्मरेत नतु मण्डकुस्तनी ॥ १७॥

अपि च :
बहिराश्रितैव बहुभ्रातृकाधवात
अविशत्युधुन्मुतमे नवापधा । कश्चत पथ
हृतमारनाभ पतितेव मूका (मोहिका)
विलोकयति मां विकम्पनः ॥ मामकमनः ॥ १८

हन्त ! परवानस्मि गात्राणामिति मूर्छितः
पतति ।

जम्बुकः : (सशोकावेगं) अतिभूमिं गत-
स्सन्तापः । को वा शरणं । तस्मै कथयिष्यामि । वेपि

भल्लूकः : (किं णि अंणंत अंद्धरेण (काटुवं) जणामो ।
अणुणसमा अंमि सव्वो बिजणोत्तुवेदि । -
(छाया : किन्त्वन्यत्तदन्तरेण (कर्तव्यं) । म ।
यत्कामोज्वलनसमये सर्वे जनाः करोति । नः
जम्बूकः : अलं परिहासेनेति कमण्डलूदकेन
क्षिपति)

भल्लूकः : (हस्तपिञ्छकामादाय बीजयति)
(जम्बूकः) किन्नु खल्वद्याप्येतस्य हस्त-
पादं न चलति ।

(margin: कि "च" च कि / क 'क' क / म म / कथ, कथ, भा / दि प्रि रे दै / म 'मं' क / क / ण / क / वीं / क्षि / ल्ल)

* मञ्जुभाषिणी

(प्रा) म अणाहुः वाणाजहि डुस अणुरुं वंमतं वजंह
विणा काहूं उण्डावण्णा हो विरंपदि ।

भल्लूकः (मजस्स णांगहेन, हीदंस्स, अणुरूवमंतपओ अं वीणाकहं उट्ठावणं हि विस्सदि)

(छाया: मद्वनवाह गृहीतस्य अनुरूपमन्त्रप्रयोगं विना कथमुत्थापनं भविष्यति।

जम्बूकः - आर्य एवं विधेहि।

भल्लूकः - (हसन् संस्कृतमाश्रित्य)।

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कर्मिन्दिन् उपसृत्य भवद्ग्रामम्।
समेत्य जीर्णशूर्पेण सन्ताडयति कुर्कुरी ॥ १९॥ पञ्च्यत्व

(इत्यभिमन्त्रयति) (कुक्षिंभरः - (सहसोत्थाय सावेगम्) क्वासा योगिनी)

भल्लूकः - (सभयं दूरमुपसर्पति)।

जम्बूकः - (सहसोपसृत्य) दिष्ट्या वर्धामहे।
यदुपकण्ठ चेतनो गुरुः।

भल्लूकः - महमंत पहावेण
(छाया - मम मन्त्रप्रभावेन)

कुक्षिंभरः - पिच्छिकामाक्षिप्य ताडयति।

जम्बूकः - (मुखमुन्नमय्य) कथं प्रभातप्राया रजनी। (श्रुतिमभिनीय)

नाहं प्राप्य यदीयमव्यय तपः तेजः प्रभावानपि
स्वाराज्यफलं दधार सहसा हा संकपातं वपुः।
संयुज्याद्विषद्नारिणीविघटनः क्रीडा महापातकी
आप्यन्तुकुट्टनीच एव परुषं हा हन्त नो कूजते ॥ २०॥

Margin notes: दे, कृ, सु 13-10-1980, बिध, बे, स्त्रि, या, ट, जा, कू, त्कु, पा, नकु

श्लोक - काजंकिमोटक राड हादारिहं उवसदमम
..... राक्षिकी टमेक्षम विहदृटा ड्ढंमणिं जन्तवण
मण्डंजंमंतं ।

जदिमाण हदरयो पाणे हिं विरवंजि उदि

* मटेनताप

कुक्षिंभरभिक्षा प्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

कुक्षिम्भरः :-

कांकंकर्मन्दिनो वाग काषायाम्बर धारिणः ।
कमण्डलु दशां धत्ते कमकंप्रस्य मण्डलम् ॥ २१

भल्लूकः :- काल्लिकिरातकगय इत्यादि ...
...

(छाया - कल्लिकिरात कषाय दद्दरि सन्त मनुष्यो, कषायिनां ।
राशीकृत मांसविधं रमणीयं तपनमण्डलं प्राप्तम् ॥)

जम्बूकः - इतः पश्य (पश्य)।

परिरभ्य जवेन पुष्पिणीनां
पवनः पङ्क्तिमिहैष पद्मिनीनां ।
मधुगन्धवहः प्रयाति मन्दं
मधुपाय प्रकरानुगीय मामः ॥ २२ ॥

अपि च :-

परिचुम्ब्य मुखं पत्न्याः
परिहृत्य विरह व्यथाम् ।
दिशत्यन्तर मुग्धकां
दिवा मैथुन देशिकः ॥ २३ ॥

भिक्षुः :- (स्मरणमभिनीय) अपि नाम ममाप्येवं तया सह समानमभ्यात । अपि नाम वक्रदन्तः तामुपनीय्यमदन्तः तामुपनेष्यात । ...

भल्लूकः :- (स्वगतम्) जादि ...

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

श- ~~मिबिणे~~ (निपुणो ~~स्व~~ ईरीदे श्कुवंरव
- दे मोबं वङ्ह धड इंवयदिन्ति फां वमेदंबा)

श- म ॐयवदि फाकदुरी फा निविदयस्समो
वाभ जाणीदं वो)

अहवाम अणो ~~क्रं~~ पन्यइदे वो

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

मा-16-198

(छाया ÷ यदि दुर्णहतकः प्राप्येः विसृज्यते । कदन्नास्ते

(भल्लूकः) (प्रकाशम्) (निपुणो खु इंदेसेसु मुबन्तदं सव्वद घट्टइस्सदित्ति मन्तव्वं)

(छाया ÷ निपुणः खलु (ईदृशेषु) वक्रदन्तः सर्वदा - घटयिष्यतीति मन्तव्यम् ।

कुक्षिम्भरः ÷ वत्स ! विदितमेव शतशो रण्डानयनेषु तस्य वैदग्ध्यम् ।

उपदेशमनोरथप्रदानव्यपदेशैः कुहनान्वितेनानेन ।

करसंभृतवीटिकाकरण्डः कति वा प्रागुपनीयिनिन्ये वा रण्डाः ॥ २४ ॥

किन्तु तावदपि कथं विनोदयामि दुर्मनायमानं आत्मानम् ।

भल्लूकः ÷ भ अवदी कुकुवी णिव्वेदि अतावोवा समो(वा)ओ जाणिदं वो । (अहवा मअणो)

((छाया ÷ भगवत्यै कुकुर्यै निवेद्य तापोपशमो प्राप्यो ज्ञातव्यः ।) अहवा मअणो पां-वा पत्थिदंवो अहिंसा परमो दंमोत्ति ।

(छाया ÷ अथवा मदनपाव प्रार्थयितव्यः । अहिंसा परमो धर्मः इति)

जम्बूकः ÷ किमन्यं कुक्षायतन वन प्रस्थानमन्तरेण

९८

भ- जाद्वे अणिणींत वेंज विजरिय करेन्दि
भवबोन्देस्यँ रविशरेगवें कि उपँ, अजबूदि अ
देद्वे हारणी हिं पडिअं जदि। जातवँ पन्यं
न्यनपेयं बि उपाञ्जा)

P/H

कुक्षिंभरभिक्षुप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

- मनोविनोदनम् ।

कुक्षिंभरः :- तथास्तु इति सर्वे परिक्रामन्ति ।

भल्लूकः :- (इदो इदो अरिहंतादि) इत्यादि

(छाया :- इतः इतः अर्हन्तः)

जम्बूकः :- अहो ! इतो दीयतां चक्षुः ।

उरुतरपरिपातैरुरुदण्डप्रहारैः
अदयकुचविमर्देरानमन्मध्यभागाः ।
मनसिज रणतां ता मन्थरा वारकान्ताः
मधुमथनयनां ता यान्ति सङ्केत गेहात् ॥ २५ ॥

कुक्षिंभरः :- दृष्टा गर्विताः ।

उपकारकृतामम्भूः विटानां
उपकारं लघु कुर्वतेऽपि भूयः ।
विदधत्यधरप्रणाप्रदानां
अविछन्दाधर प्रण प्ररोहान् ॥ २६ ॥

भल्लूकः :- णादंबि अंणंणंत पेंजं पिअंस्सं ।
करेदि भवणों दे सो छविमा रंगवंलि अं ।
अक्का, हुदि हे हिंथणो हिं परिहीहे जदि ।

(छाया :- जातदन्यं नेत्रपीयूषम् ।)

करोति भवनोद्भूतो स्थविरारङ्गवल्लिकां ।
अक्काबूदीर्घीभ्यां (स्तनाभ्यां) परिहीयते ॥ २७ ॥

विट निसृष्टैः

ध का सा
य च का
दं

वत्स

हि

श्र
म्वा, वृ हान्
दे

बू ठ
पेयम्

दीर्घ

भ÷(अणु कुर्वारवुमुं म्हाळामिणे हौ रिवकं हावारधु मुंडि-
-देक्षितें रपन्तण मुंरवु।पि हन्तणाबिडोबेण)

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

जम्बूकः :- कैषा बालविधवा बालातपमनुभवति वीथीमुखे ?।

कुक्षिंभरः :- ननु प्रथमशिष्यास्माकं धर्मगुप्तस्य दुहिता। (सानुस्मरणम्) हन्त! स्मरामः तावदेतस्याः।

उपदेशकधामिषेण नास्याः
कतिवारान्नाति स्पृहिता स्वकायाः।
मदनाश्रयनागभोग जग्धा
उपदंशायितमोष्ठपल्लवेन॥ २८॥

प्रजान्या जपती पुनर्वपुरति स्पृष्ट्वा न मत्याद्दरात्
आतिथ्येषु ददाति माष वटकैरातिथ्यमुख्यावयम्।
क्रीणीते तनुमेव किं विजने कृत्वा दृढालिङ्गनं
कार्वं किन्न करोति बालविधवा केलीकलागौरवम् ॥२९॥

भल्लूकः :- (अणुरूपो क्खु तुह्माणं सिणेह विहवासु मुंडिदसीसत्तणं मुत्तंपि अणन्तणाविसेसेण। (छाया :- अनुरूपः खलु युष्माकं स्नेहविधवासु, मुण्डितशीर्षत्वं मुक्तमपि विशेषेण।

जम्बूकः :- अलं अलं गुरुषु परिहासेन। इति (पुरोऽवलोक्य) अयेकोऽयं पिषः।

थी, था, स्था, नी, पुनरपि, अपि, ऐं, स्थ, हा, कपटः

मनोबिनोदनम् ।

कुद्धिंभरङ्ग तथ

श्न- कडिंबावारेणोति तं कैमि ।

श्न- किं अपणं फलिदक्कि फाक फा उल्लि
अं फाण अणिती वळंभाद्दा ।

कुक्षिंभरभिक्षुप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

15-10-1960

अदृष्टनिम्नोन्नतमाकुलाम्बकं
विलम्बितोष्णीषभुजोत्तरीयकम् ।
अभ्यर्चिताभ्यागतमास्य मण्डलं
[illegible] धावति वीथिकामुखे ॥ ३० ॥

कुक्षिंभरः - नूनं पापः गड्डुकाक्षो नाम पूर्व-
-शिष्यास्माकं इतः पापाभिवर्तते ।
(ततः प्रविशति गड्डुकाक्षः)

गड्डुकाक्षः - अर्हन् रक्ष रक्ष इति पादयोः पतति)

कुक्षिम्भरः - वत्स वत्स इत्युत्थापयति । सर्वे !
न भेतव्यं न भेतव्यम् । केन इमामवस्थां
प्रापितोऽसि ?

भल्लूकः - (कण्डवावाडेयांतितं [illegible] -)
(छाया - कटि व्यापारेण इति तर्कयामि ।

गड्डुकाक्षः - जानासि खलु जिनगुप्ताचार्यस्य
वृद्धे मम गमागमनकारणम् । पादांति

भल्लूकः - (किं अंणं फलदंरिव पातं [illegible]
आ पाप अणंतो वलभायो)

(छाया - किमन्यत्फलिताख्यायाः तस्य प्रतिमायाः
नयनान्तोपलम्भात् ।

अ - (णादे क्षिणाविये जिण गुरितया उदकाणु)

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

कुक्षिंभरः - सत्यमेतत् ।

विधिनैव तथाभूतं हित्वा दक्षिणमीक्षणम् ।
सफलीकुरुते वामं साकूतैस्त्वयि वीक्षितैः ॥ ३१॥ दी

जम्बूकः - किं जातं इदानीम् ।

गडूकाक्षः - शृणु तावत् । तया सह निष्कुटे-वनमुपगतोऽस्मि ।

भल्लूकः - (पाद पाद । ...)

(छाया - ज्ञातं (ज्ञातं) हृष्टोऽस्मि जिनगुप्त हतकेन ।)

गडूकाक्षः - सखे किं वदामि विधिवञ्चितः ।

आकृष्य जालमवकंब्य कुचावधस्तादापात्य-
-चुम्बनमुपांशुतरं वितन्वन् ।
यावत्करोमि चलितुं मतिमङ्गनाङ्गां
तावन्निपत्य जठरेण विभीषितोऽस्मि ॥ (वन) ३२॥

कुक्षिंभरः - (सानुक्रोशं) बुद्ध बुद्ध ।

अक्षायनायथा तूर्णंक्षुद्रायत पुतं मधु । ?
प्रायो विमुक्ते कर्मस्मिन् श्रेयो विघ्नातकुकम् ॥ ३३॥

पु र शतं रके पु वृ दा रि भव

भ :- मह विमोदि अखंडि असमये णावं केण विअण्ण वान्तरेण अहिवडि अपाकायिदं हाणिं उद्धदिं वे ।

कुक्षिंभरभिक्षुप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

जम्बूकः :- ततस्ततः ।

गड्डकाक्षः :- मुखरजाव तस्मिन् कोऽयं कोऽयमिति, सहसोत्थाय निष्कुटवनजकद्वार पृष्ठद्वार निर्गत्य धावन्नेव दिष्ट्या दृष्टवानस्मि । तत्र भवतः ।

कुक्षिंभरः :- अहो ! मूर्खा भवको न जानाति परमार्थं यदेवं विधेषु जिगुप्सति । तथाहि जातं बुद्धानां शासनम् ।

यथा यथा यमत्वन्यं दाराञ्चा दुहितॄनपि ।
नरेषु बुद्धशुक्लानां नास्ति पातकजं भयम् ॥ इति । ३४ ॥

तद्गच्छ यथामनोरथं माभैषीः ।

गड्डकाक्षः :- यथाज्ञापयति गुरुः (इति निष्क्रान्तः)

भल्लूकः :- मह तिमोदि अरवंडि उपावशारे डाँव केण विजणवा (रणे) नरेण अहवडि उपका इहन्तएं उपदिशंती ।

(छाया :- ममापि मोदुकखण्डिकावसरे जाव केनापि जीर्णवानरेणाभिपत्य (पक्वात इतत्वं) (पक्वायितत्वं) उपदिष्टम् ।

(इति सर्वे परिक्रामन्ति) किञ्चित् ।

जम्बूकः :- तावेतौ उच्छिष्टपर्णस्पर्धमानाविव श्वानौ अन्योन्यमभिपत्य दन्ताकर्षि युध्यंतौ -

पृथन; जी का; पथेवं, नु; पथं १ भजन्नत्वे; तत्र गच्छ; दे खण्डनसमर्थ; खण्डिकसमर्थ; छं १; का

कुक्षिंभरु भैक्षानप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

- इतःपावाभितर्तते ।

कुक्षिंभरः ÷ प्रातःपूर्वावेतौ ब्रातः कूटकर्हेषु जङ्गमोदासस्य ।

जम्बूकः (भल्लुकः) (सभयकम्पम्) न खल्वेतौ पिशाचौ ।?

कुक्षिंभरः ÷ मैवं मैवम् । कथमहि तयोरपि विषयता । (ततस्ततः)

(ततः प्रविशतः यथोक्तव्यापारौ जङ्गमदासौ)

जङ्गमः (जम्बूकः) ÷ आः पापिन् चतुर्थकुलपांसन ! दासापशद जङ्गमद्रोहप्रवृत्तस्य कुतः श्रेयो भविष्यति ।

दासः ÷ अये पाषाणवहन दुरहष्ट चतुर्थतुल भ्रष्ट किं कथयसि हरिदासमपि मां चतुर्थः न जानासि न शूद्रा भगवद्भक्ता इति ।

अतः त्वं पश्चाम याव !

जङ्गम ÷ शृणु, रे मूर्ख ।

> भूमिकुहं यथा तांश्चो ब्राह्मणमपि तस्करः ।
> यथा तथा मनुष्याणां मान्यो जङ्गमपुङ्गवः ॥ ३५ ॥

दासः ÷ सत्यं पुङ्गववविवासि यतो न जानासि स्वपरान्तरम् -

अ- जहा का देवि वड्ढमाणादि उअन्तमाणि
उपरिणाणाविडुं । खुविदहा वड्डिदं वे[१])

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

(२८) तथा हि—

गोक्रोडुलीवानराणां यथा भूल्क्यात न
स्यात् अन्धानां काण एको य देव ।
मध्ये तद्वन्मानुषाणां च धन्यो
मान्यश्चास्याँ दास एवैत्यवेहि ॥ ३६ ॥

कुक्षिंभरः - (सहर्षं) अहो समुचिता वसन च परिपाटी ।

जम्बूकः - वयमभ्यन्तरीभूय निपुणमाकर्णयामः ।

भल्लूकः - जइ एदे विवदमाणा अह्मा णं उवरिण णेव । हिंमदित हवेदि एवं ।

(छाया - यद्येतौ विवदमानाविवदमानाविवस्माकं उपरि न निपतिष्यतः तथा वर्तितव्यम् ।

(इत्युपसर्पति)

जङ्गमः - अरे दासहतक! किमरे ममापि विकत्थसे ।

नविधिर्नापि निषेधो न च बाधान्योपि सूतकादीनां ।
मतमभिमतं तु किं वा पशुपतिरूपदेशो देशिको यस्य ॥ ३७ ॥

दासः - आः पाप जङ्गमध्म गिळितोच्छीर्ण भक्षक! शवनिवेदितो अन्नभोजिन असि! प्रथमं युष्माकं अहंकारधुरन्धरता। अतो नः किमरे कोऽपि (२९)

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

प्र- कहं णादेवं आरक्खुणावि अप्पिताळणं
कणंइ अण्णेहि इ।

कुक्षिंभरजंबूकप्रहसनम् – प्रथमोऽङ्कः

– पूज्यमार्यतां पदं । यत्किल ।

हरिदासदासानुदासानां
अङ्घ्रिबद्धावलम्बिनाम् ।
लोके कोनाम तुल्योऽस्ति
लोकाचार्यानुवर्तिनाम् ॥ इति ३६॥

वत्स

कुक्षिंभरः ÷ श्रुतमेतयोः वचनम् ॥
जम्बूकः ÷ विदितमेव ।
उभावप्यश्रुतग्रन्थौ उभावपि जडात्मकौ ॥

इति ।

भल्लूकः ÷ ~~कहं~~ ~~इदं~~ मंजारसुणणावि अण्णोण्णं
~~कलह~~ ~~अदि~~ ।

(छाया ÷ कथमेतौ मार्जारश्वानाविव निष्कारणं
कलहायेते ।

१ जङ्गमः ÷ रे रे विदितैव युष्माकं मदिरापयिता ।
यतः पावं प्रलपसि ।

क्षिण इच्छसि, व स

१ दासः ÷ आः पापात्मन् ! उञ्छभिक्षारक्षा ! हरिदासान्
अपि उपालब्धुमर्हसि । अथवा निरन्तरं ग्रामव
सहचारितया तव हृदयमपि तादृशमेव संवृत्तम् ।

मैवमक्रं

जङ्गमः ÷ अरे देवलकाधम ! तव नाम्नैव बक्रामतिरपि । न जानासि, किमागमवचनम् ।

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् – प्रथमोऽङ्कः

नद्याचारपरिश्रमः

22-10-198

न जातिः न च मर्यादा नद्याचारोऽथ परिग्रहः ।
उचिता विरक्तैर्वानां कुक्षिंभरा न किं भवेत् ॥ ३९ ॥

दासः – तथाप्युक्तिं हीयते ऽस्माकं । न जानातीत्यादि समभेवाययोः । मदिरापानन्तु प्रतीतमेव दासानां जङ्गमानां अपि गुह्यतया वर्तते ।

जङ्गमः – अरे विरक्तानप्यस्मान् अधिक्षिपसि ?! न जानासि लिङ्गमहिमानम्

दासः – (विहस्य) जानात्येव मद्दासी ।

जङ्गमः – (दन्तान्कटकटाप्य दण्डेन ताडयति)

दासः – अरे रे जङ्गमापसद ! त्वां अद्यैव भस्मसात्करिष्ये । इति (कटरस्यया हरिपादरक्षया प्रहरति)

कुक्षिंभरः – (उपसृत्य) अलं वृथा वाक्कलहेन । उभयोरपि न तावकी बुद्धिः ।

* परदारपरिग्रहेऽपि र्यार्य प्याचार्य
मदिरापानन्निषिध्यते कैः ।
सम यदि कथ्यते नरेण
भ्रमता कर्मवादहन्ता ॥ ४० ॥

जम्बूकः – श्रुणु अस्मदेतद्गुरोरमृतायमानं वचः । येन विधिनिषेधवागुराकुरङ्गौ न भविष्यतो भवन्तौ ।

(margin notes: दास्येन; अलं; हा; मीत रति; ता; विकर्म व; त्वम्-ऋण, त; वदेत; दासस्य; नर्म)

* मालभारिणी वृत्ते — विषमे ससजा नगे नगे नाविषमे स्भौ रण तु, मालभारिणीयम्

स स ज गु | स भ र य
IIS IIS ISI SS | IIS SII SIS ...

भ - अंह विं उपारस्स पायसि विणा
णणिपुण तणि अंहणादि जेणमणो
विनिपु विस्समन्तणे विसजेदि ।

भ - मह पां वा पसयाणारयो जलिमिल
कलहिण्णो भो होमि ।

भ - को णारयो कांर करंख ।

कुक्षिंभर-भिक्षुप्रहसनम् — प्रथमोऽङ्कः

भल्लूकः— अहह हो आरद्धपादाणं विण्णाणणिउणत्तणं, अम्हाणं वि जेण मणो विम्हअत्तणं विसज्जेदि।

(छाया: अहो आरब्धपादानां विज्ञाननिपुणत्वं अस्माकमपि येन मनोविस्मयत्वं विसर्जयति।

(उभौ) अत्र भवन्त एव प्रमाणम्।

कुक्षिंभरः— सममेव आचार्यः पुरुषयोः। देवतामात्रेद सर्वसाधारण एव तद्विरमतं वाक्कलहात्।

(उभौ) अवहितौ स्व इति निष्क्रान्तौ)

पोत्तयोः

जम्बूकः— महान् खलु उपकारः कृतकृत्ययोः अर्हद्भिः।

भल्लूकः— मह एव्व पसादो एसो जं विबोह कलहं णो ओ हेति।

(छाया— ममैव प्रसादः एषः यत्किल कलहं नो बोधयामि। इति।

(सर्वे किञ्चित्परिक्रामन्ति)

भल्लूकः— को एसो ता रंग रंग।

(छाया— क एषः कस्मादेष रक्षः। इति

(भिक्षुमालिङ्गति)

कुक्षिंभर भैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

कुक्षिंभरः - न भेत्तव्यं न भेत्तव्यम्। पाप कापालिक
(कपालकुण्डलो नाम दृष्टपूर्वो भैरवायतने)

सत्यमेवैतत्

जम्बूकः - (ततः प्रविशति कापालिकः)

मन्दिर

कापालिकः - अहो! ममेदमन्तःकरणं आनन्दमाधुरम्।

सद्योनिकृत्तनरकण्ठविसारितोष्ण
कीलालपूरकृतमिश्रण मांसपिण्डैः।
आनन्दयन् सपदि भैरवमार्यदेवं
अनादियैवमुरु आख्य स्वप्रसादम्॥ मुरकुट १२०५

अस्याद सौ
पच
णौ

कुक्षिंभरः - (आकर्ण्य) कुटुम्बुद्धिति कर्णावपि बधाति।

भल्लूकः - (हसन्) संस्कृतमाश्रित्य। अहमप्येतादृशः
पाप। तथाहि

परिपीय कलश धूमसारं
पिदधानस्तनुमायत स्तनाभ्यां।
उरसिस्फुटपञ्जरेपि रत्याः
शयित स्यावन्य इहरी परिप्लुतोऽस्मि॥

जन अ
स्सौ

जम्बूकः - (विहस्य) सदृशः संवादः।

२

कुक्षिंभरः - रे कापालिक शृणु तावत

मदिरारसपानमन्यनारी
मधुनी भूतिरयंतिगात्र कृतिः। — मैथुनी भूतिनात
समम्भेव नयावयोः स्वयदेवा
तवहिं स्या रतिरित्यतो न कांक्षे॥

मिथु तं बं

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

भ - जदि अांव देवं स्स अवयदि करे
सिविणी पच्चंको णो हुवे।

भ - ता णाहिंति

भ - तह णांव करोमि

कुद्दिंभरभिक्षाटनप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

कापालिकः - अरे किमेवमाक्षिपसि ? न खलु इयं वृथा हिंसा ।

यस्मादेव बभूव विश्वमखिलं यस्मिन्पुनर्लीयते
यः कल्याणगुणैकतान महिमाद्यं भेजिरे योगिनः ।
यस्यान्वर्थधरस्य मूर्तिरमलायः क्षेत्रपालः स्वयं
तस्यैवापचितिं कृती यदि जनः शंसेत हिंसेति कः ॥

भल्लूकः - जदि एव्वं देवस्स अवचिदिं करेसि किंति पच्चक्खो ण हवे ।

(छाया - यद्येवं देवस्यापचितिं करोषि किमिति प्रत्यक्षो न भवेत् ।

कापालिकः - (सामर्षम्)
आकृष्टं भैरवं देवमद्यैव ध्यानसंपदा ।
परीक्षाकृतमेतस्मै बलिं त्वां वितराम्यहम् ।
(इति ध्यानं नाटयति)

भल्लूकः - (सभयकम्पं) त्राहि, त्राहि, त्रायस्व ।
(इति भिक्षोः पादयोः पतति)

कुद्दिंभरः - (कर्णे) धावमिव ।

भल्लूकः - तह एव्व करेमि ।
(छाया - तथैव करोमि (इति वस्त्रमुत्पाद्य कृतभस्मावकुण्ठनः कापालिकामुखं स्तिघ्नाति)

जम्बूकः - निपुणमामन्त्रितमर्हद्भिः ।

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

भ- अदि मैंत विरंतो हि अपडि हादि

छ- उंहै है फासि अदिलो को फा
किविण आमातकणादि उंअदि इंताणि
फां व ..पछणावलिपछणा दो हि वेषं

कुक्षिंभरुभैक्षवप्रहसनम् – प्रथमोऽङ्कः

(चक्षुषी उन्मील्य)

कापालिकः – कथमेष भवान् अस्माकं अक्षि-विषये तद्दयिति करोमि (इति खड्गमुत्पाद्य) विदूषकमितस्ततोऽभिमनोति। (भिक्षुकोऽप्यासभयकम्पं) इतः पलायितः (इति बहिर्देशं निर्दिशतः)

भगवान्

कापालिकः –

वर्ततामेष पाताले वारिधौ वाम्बरेऽपि वा। हि
आनीय जाल्म मद्यामाचरिष्यामि तम्बलिम्॥

(इति निष्क्रान्तः सर्वो सहर्षं)

अपगतविपन्मृत्युः। (इत्यन्योन्यमालिङ्ग्य)

(नात्र स्थातव्यमपि नाम पुनरागच्छेदिति कापालिक हतक इति कतिचित्पदानि गत्वा)

जम्बुकः – कदाम मकपङ्कपिच्छल शरीर-भवि। पिंछिकाहस्तः शरीरवानिव प्रतिबन्धः इतःऽवाभिवर्तते।

कुक्षिंभरः भिक्षुः – क्षपणकः खलु इयम्।

भल्लूकः – अदि मेतं विरतावि अपडि हादि।

(छाया – अति मातं विरक्तः इव प्रतिभाति।

(ततः प्रविशति क्षपणकः)

क्षपणकः – अंहह हो दासे जीव को पाकिवं विणजाणादि। अंकि हंताणं पांव बरुक-

— वजाणिं डंअक्कीडां निविकलवोछणे
गुकक्किलु हाये। अनित मिक्किडोणि अमे
पज्ञ फाकिं विण। जाणा अज्जु: रहे
ताकुडाकाणिं छं वंमिहि छावखाडामिदा ।

भं- अफाणंकि कुहरिहि पणादि अदो
अपाक्कििहिं ताणिं फं वं तिकंझाकोकादं ओ
अञ्जप। हुदितिणिमि दं

छो- विणणाण साहारंतणेण।

भं- अछे रवरण अपकिंपणाम विण्णा ।

कुक्षिंभरभक्षतप्रहसनम् प्रथमाङ्कः

24-10-198

[illegible] । कीलि [illegible]
[illegible] अणं । [illegible]
[illegible] मदा)

(छाया ÷ अहो जीवलोकः प्राज्ञः किमपि न जानाति अर्हतामेव चरणपरिचरणात् । अहं सर्वमपि जानामि । सहृदयोऽपि करचरणो गुरुर्लघुरिति कीदृशो नियमः । पर्याप्ताकुशलानां सर्वस्मिन्नपि सर्वदा समता ।

भल्लूकः ÷ [illegible]
[illegible]
[illegible])

(छाया ÷ अय नास्ति लघुरिति भणिति अतो अयं अर्हतामेव तिरस्कारः कर्तव्यः । इति अद्य - कर्तव्यः प्रभृति निर्णीतम् ।

जम्बूकः ÷ अरे मूर्ख कथं गुरुलघुता नास्ति ।

क्षपणकः ÷ [illegible]
(छाया ÷ विज्ञानसाधारणत्वेन)

कुक्षिंभरः ÷ (भ्रू संज्ञया विदूषकं प्रेरयति)

भल्लूकः ÷ अरे [illegible]
[illegible] ।

छा - अह्ह मुक्क णायलितं तिणमुणाद्द
थुणुह्ह कअंमग्ग कीणु भुअ, कीणु कद्दु
णुअंल्लणीत णीओ हिं हंपाजअंइ पअंाले
विद्धिं वो इद्धं

छा- श्रुणुह्ह यारह्ह वाहुह्ह हुपह्ह धोह्हवायअं
डुरवंमकअं्ह केहिं ।

श्र- णावं विण्णाण कुडाओ जदि मरिस्सेहि
तुम णांव णाभिंस्से ।

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः P28

(छाया ÷ अरे क्षपणक किं नाम विज्ञानं ।

क्षपणकः ÷ अले मुक्ख विण्णाणो त्ति ण मुणेसि

शुणु ले पलमत्थं को णु गुलू को णु लहू

तुल्लभाइणो शलीले । अत्ता जलदि

पलोक्खं सव्वस्स पुले दीवेव्व

(छाया ÷ अरे मूर्ख ज्ञाता(?)दृशी इति न ज्ञातं । १

शृणु रे परमार्थं । को नु गुरुः को नु लघुः

तुल्यभागिनां शरीरेः । आत्मा ज्वलति

परोक्षं सर्वस्य पुरे दीप इव ॥

कुक्षिंभरः ÷ आचार्य पृच्छ । ज्ञातादृशां

विज्ञानं अजानतां कीदृशी वृत्तिः ।

क्षपणकः ÷ शुण ले शाले वा दुक्खे दुपल-
धोले वा चलदु कम्म कलणे हि । कूलं कलेदु अगम्म-
गामिणि अले लक्खणीअं ॥ (१)

(छाया ÷ दारा दुहिदरौ परौ धीरे वा चरतु
कर्म करणैः । क्रूरं करोतु गिरं नाम धर्म रे
खलु न करणीयम् ॥

भिक्षुकः ÷ जाव विण्णाण कुशलो जदि मारेवे-
हितुमं जाव अशिं रक्खा

(छाया ÷ यावं विज्ञान कुशलो यदि मर्दयित्वा ......→ तामेव

भ- उपंह कौंकी कानी डीह डीह पाश्वरजे
माहावि मूकिदाणुजे दद्वातथ देकिदस्यकेनी
रुवंकमाकाहकनी स्पीण स्पीण कोस्युंभवं
गजु अलंपलिं खिबेकाड़िं हियबी उपवण्ड-
मण्डनी नचिलवंणपथं ताणाकेमाड़ीदि
कीवि अं अंग्रकक।

कुशिंभकभक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

25-10-1980

त्वा मेव परिष्वज्य ॥ (इति समाह्वयति)

क्षपणकः - अयि हन्त हन्त । इन्त

(इति भिक्षुमालिङ्गति)

कुशिंभकः -

अङ्गीकृतान्यस्वयमेव येन न्यह त्वह

रण्डाकृतालिङ्गन मङ्गलानि ।

परिष्वज्यत देव (लिङ्गं) सारूप्यं

हन्ताधुनाकश्मलमेतदङ्गम् ॥

(इति विधुनोति)

जम्बूकः - गजहस्तिकया निवारयति

क्षपणकः - अयि हन्त हन्त ।

(इति पलायमानः निष्क्रान्तः)

भल्लूकः - (पुरोऽवलोक्य) अहह हको

जम्मो दीहपाडल जडाहलो विहूदिकिदाणु

लेवलंखिदसरीलोरुदक्खमालाहलणो

झोणल्लोणकोसुंभवखुजं अलपलिविधो

गेण्हिदजो अदंडमंडलोविदवंगो पदेतां

पालहकीतांति अया (आ मं०) अिज्ञि इ

(छाया - अहो कदाच दीर्घ दीर्घपाटल जटा-

धारो विभूतिकृतानुलेपनलक्षित शरीरो रुद्राक्षमाला - वल्क

Marginal notes: यथामि, अयि, परिवृत्य, त्वह, केन, गन्ता, सो, जङ्गमः, या, अयि, भा, वल

भ- जहिण उणण्णाहोहिसि तुह्हकरिण णाण रयंवदा
ओवदिंहवे ।

कुक्षिंभरभिक्षुप्रहसनम् — प्रथमोऽङ्कः

स्थुं

-भरणा शोण कौसुम्भ वस्त्रयुगल परिष्कृतः कक्षनिहित दण्डयोगदण्डमण्डन चित्रवर्णपट्टताण लघुगतिः कोप्यागच्छति ।

कुक्षिंभरः ÷ न जानासि । चण्डिकायतनवासिनं (कम्बवृषण) नाम योगिनमेनम् ।

जम्बूकः ÷ श्रूयते शाक्येयः इति । (अङ्कः)

(ततः प्रविशति शाक्येयः)

शाक्येयः ÷

न योगिन्यस्सर्वा जगति जनितायाः युवतयो
न नद्यस्सर्वा अप्यति मधुर गौडर सजुषः।
न शैला सर्वे च प्रथित फलशक्तिमयिताः
कथं वा शाक्येयं कलयति जनो माम्हि मुधा ॥

डी

स्प्स

कुक्षिंभरः ÷ (भ्रूसंज्ञया शिष्यं चोधयति)

जम्बूकः ÷ अयि(रे) कीदृशः लवाचारः किं वा फलमेतस्य ।

भल्लूकः ÷ जइ णिउणं ण कहसि तुह कण्णणासं हरिस्सं (इ)
(छाया ÷ यदि निपुणं न कथयसि तव कर्ण नासामेवापहरिष्यामीति (छुरिकां कामवनं नाटयति)

प्रक

अ - उप्यो फांव रपुह् वंस्यो अगम्पीत भणिदि
उअंजं फाहुदिवं फाविरपंपिकिदं उक्कूह
रपीबादिकि ।

भं - जदि फांवं आत्माणिपुज्ञ जोक अह्यप्योग।
पुजंक्कम्भं वहोवियि ।

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri

कुक्षिंभरभिक्षुप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

27-10-1980

६

शाक्यः - श्रूयतां अतिरहस्यम्।

पूजापात्रमभाणी यत्र सुभगस्तद्बालरण्डाश्रमः
तल्लोमाहुतिरेव बाह्निपटली वायामपिक्तं भनम्।
तन्मे मद्यमहो निवेशितमपि रथ्ये मास्पदं ....
संपद्यातं स्तोतुं प्रभवेन्मनोऽपि शिखित शास्यानुकूलतम्।

अल्लूकः - (सहर्षम्) अधो फांव सुहृ अहवं
सोहंगति भणाहि। अंजे पहुदिमहावि
संपीकिदं कुक्कीकादि अं।

(छाया - अत एव सुभगभावं सौभाग्य-
-मिति भणन्ति। अद्य प्रभृति मयापि शष्पी-
-कृतं कु(शी)कशीलादिकम्।

कुक्षिंभरः - (स्वैरं करोति)

जम्बूकः - किं स्विदिह परसाधनं भवताम्।

शाक्यः -

यत्विह मित मुखं तनुते तत्कल्पभूजि इव
कस्तुरी पूजा।
यत्विदं च मतमस्य परेभ्यो गुप्तिरेव
वितरत्यपि मुक्तिम्॥

अल्लूकः - जदि एवं अंहणं पुरुषोक्कहणेण
कुशंभं होमि।

(Margin notes: ण, क्षी, कुं, वी, १४, किन्विहाय, ह्रां जं ह्रा, क्ष, स्रु; strike-through: अधो फांवं सुहृ अहवं)

श्र- महावि पांवं गंदवीयदि।

श्र- का। पातावि कलि अया। पारयमे हं
वणि) स्वेवा। णिरपेवणादि अंजुतुं
अभवंताणम्।

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

(छाया :- यद्येवमस्माकं पुरतः कथनेन कृतं श्रष्टोऽसि।
कुक्षिंभरः :- तदेतत् तदन्यत्र कथनेषु वयमन्याश्च-
न्तरीभूताः। किन्तु हिंसा बहुफलत्वात् मांस फावक्षि
कश्चित्।
जम्बूकः :- तन्मुखेन अपहृतं चेत्सर्वं समीचीनं
भविष्यति। हिंसादोषस्तु कर्तुरेव।
कुक्षिंभरः :- साधु मन्त्रितं वत्सेन।
भल्लूकः :- ममापि फावं वशं अदि।
(छाया :- ममापि फावमेव रोचते।
शाक्येयः :- कदा वा प्रत्यागम्यते युष्माभिः
चण्डिकायतनं प्रति।
कुक्षिंभरः :- क्षुधा सेवनस्य को वा कालनियमः।
भल्लूकः :- ता फातामहि आ फामं फां
वणि सेवणादि अंफुतं तं भवंताणं।
(छाया :- कामकलिकया सदैव निषेवणादिकं
फुक्तं तत भवताम्।
कुक्षिंभरः :- (पिच्छिकया ताडयति)
शाक्येयः :- तथा यदि यथामनोरथं यतिष्यामि
(निष्क्रान्तः)

Margin notes: प्युस्या; नैवापहृते; वाते; तद्दै; का कामक; तया समनेव; ष्ये; इति

अ-

अ- क्षिरेणापमाणावन्दि व हुणाणि स्तुणि, ऊपाति

P 34 P 33

कुक्षिंभरभिक्षाप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

28-10-1980

कुक्षिंभरः :- कः एष आयाति ।

जम्बूकः :- विदित पूर्वः खलु चार्वाको (मर्कट मुखो नाम ।

(भल्लूकः :- ण खु णाममेत्तेण अण्णे आवि ।

(छाया :- न खलु नाम मात्रेण अर्थेनापि ।))

चार्वाकः :- अहो ! मूर्खाणां आज्ञामात्र प्रलपितानि ।

इह कर्मकृतान्हि देहभाजां

परलोके परिभोगमामनन्ति ।

कतमो कथयत्यमुत्र इत प्राक्

उपभुज्य स्वकृत क्रिया फलानाम् ॥

भल्लूकः :- (अ) चिरेण पमाणवंदिव अणाणिं सुणी अन्दी ।

(छाया :- चिरेण प्रमाणवन्ति वचनानि श्रूयन्ते)

कुक्षिंभरः :- (भ्रूसंज्ञया शिष्यं प्रेरयति)

जम्बूकः :- अये चार्वाक ! मदीय बुद्धानुशासनेऽपि अहिंसाधयो धर्मः ।

चार्वाकः :- कोयं भ्रमः पृथ्व्यादीनि मिलितान्येव चैतयन्ते । तेषां सन्निपात एव मोक्षः । नास्त्यैव भोक्तुरिति कश्चित । न च पुण्यपाप प्रसक्तिः

कृती फल भोक्ता भोः Q

धर्मः प्रभुः कैति

कुतोहित यौ

कुक्षिंभरभैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

जम्बूकः - तथा यद्यनुभव वैचित्र्यम् कुतः ??

चार्वाकः - स्वभावत एव । तथाहि

प्रसक्तीति

न पुण्यपापप्रसूतिर्न (आत्मा) - चात्मा
कुतः प्रसक्तापरलोकचिन्ता ।
तदस्तिवादस्तु मनोरविन्द
मरन्दपूरः प्रतिमं प्रतीमः ॥

कुक्षिंभरः - (कर्णौ पिधाय) बुद्ध बुद्ध ।

कथमागमश्चिद्धं नास्त्येव इति वदसि ।
यस्सर्वज्ञः सर्वलोकस्य शास्ता
यस्य प्राणित्राण बुद्ध्यानुकम्पः ।
यस्यागमस्सर्वबोधिः षड्गुणानां - सद्गुणानां
बुद्धं नेत्य-प्रबुद्धा वदन्ति ॥

चार्वाकः - भवतु आगमप्रमाणवादिनां एतत् ।

परमार्थतस्तु नास्ति आत्मा पुण्यपाप- पुण्यापुण्य
-प्रसक्तिश्च ।
भवतु कामपि कश्चन भामिनीं
पिबतु वात सुधामधुरं मधु ।

छं - तह जदितुअ पखिनीं गांव अभिंखि यो।

छं - दिरंतु अदि रन्तं हणि

कुक्षिंभर भैक्षव प्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

29-10-1980

- अपि च स्वादुतुमांसमकं मुधा-
* कुपित मूर्ख मतोदित संभ्रमैः ॥ १
भल्लूकः - तह जदि तु हगेहिनी पांव यक्खिंजे ।
(छाया - तथा यदि तव गृहिणीमेव यक्षिण्ये ।

चार्वाकः - दन्तान् कटकटायपयाति ।
भल्लूकः - दिट्ठं तुविरत्तणं ।
(छाया - दृष्टं तव विरक्तत्वं ।
जम्बूकः - सम अ्रयमेतत ।
कुक्षिंभरः - परदारगमन मद्यसेवा धन
संपादनमित्यादि प्रियं नः । अ इ कारण-
मावयोः विवादे त्वयि च अनात्म्यमिदं दस्ति
वादः ॥
चार्वाकः - को वा न तथ्यति स्वं वृत्तं ।
(नेपथ्ये । तावेतौ)
उभावपि जटापीडौ उभावपि दिगम्बरौ + जडात्मकौ
कृषा निर्व्याजभाविन्या वृषभाविव पुङ्गवः ॥
चार्वाकः - नात प्रस्थातव्यमिति निष्क्रान्तः) Q
(ततः प्रविशतः दिगम्बरौ)
काकः - मुधा अस्मावकुण्ठन संभावितोत्कर्ष

कुक्षिंभर भैक्षव प्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

P36

नात्मा २९ | म - कथं, वामा ...... योध्य कथमपि कूष्माण्ड दास्यं म

कष्ठ भक्षकः इत्याक्षिपसि । (तदद्य)

वा, तादृशा | कृतपरुषया पाण्याकृपाण्यावपि केवलं । तादृशौ

भवत, णा | तव प्राणिन हरिष्यामो बाह बाहिरणे वयम् ॥

मृत्स्ना, न्य माम | अन्यः ÷ अरे मृत्साधारणपूतं मान्य किं ममापि मन्य

र, ष्यं, मदिरापा | वाराणसी सकाशादागतं जगदेकपावन भस्माव-?

-कुण्ठन दीर्घष्यन्दिरापा इति भवान् । निरस्यति

शृणु रे ÷

हा | अवतातृणकल्पेन बाहु बाहिरणः कुतः । बाहु

तः, हे स्मृतः | अभिमन्तण(तां) प्राणानां हरिष्यामहो वयम् ॥

(इत्युभौ स्पन्दतः)

भक्षुकः ÷ परितां पाहि परितां पाहि ।

(छाया- परित्रायस्वेति (भिक्षुमुपसर्पति)

९९ | कुक्षिंभरः ÷ (भ्रूसंज्ञया (शिष्यं) चोदयति)

जम्बूकः ÷ भो भो विरमतां मुहु साहसात् ।

नावमर्हन्तो ह्या सद्मापयन्ति । द्वयमेव नूनं

इह मुक्तिकारणं मदिराकष्ठ इति मार्ग-

बोध | भेदतः । परमार्थ भेद परिहासनेन मे

परहिंसन प्रणतमस्तु नो मनः ॥

दिगम्बरौ ÷ तथास्तु (इति निष्क्रान्तौ)

आश्राव्येति (आश्रावयामि इत्युपक्रम्येति)
ततः प्रविशतः वैदेशिकौ विटौ ।

कुक्षिंभर भिक्षावपद्हसनम् - प्रथमोऽङ्कः P 38

भल्लूकः - दिट्ठि आ उप्पाद सन्ति
(छाया - दिष्ट्या उत्पादशान्तिः)

कुक्षिंभरः - (पक्षौ प्रसार्य) तावेतौ श्रिमवोल्लुञ्च - न व्यापृत करौ अभीति कर पुरुष पादावागच्छन्तः। वादाव -

जम्बूकः - वै देकावेतौ।

भल्लूकः - आआसेमि (छाया - आश्वासयामि)
(इति उपसर्पति)
(ततः प्रविशतः वै दंशिकौ) -

प्राकः - अरे, आत्म परस्त्रीसुरतमपि विसहृक्षौ वयसि।

अकृतवानुराग श्रीरकृत व्रणपीडनः।

परमप्रीतये मास्तु परस्त्री सङ्गमः कृतः॥

अन्यः - गृहीत आय्यामनवाप्त नीविकं
मणितान मति साध्वसाकुलं।
विरह कृतं समय वीक्षण क्रमात्
सुरतं धिगस्तु परसुन्दरी कृतम्॥

प्रथमः - अरे नीरस हृदय, किं मन्यसे, स्त्रीणाति स्वमश्रमम्।

त्पात
क, अन्योन्य
तृ, अति भीमिन, प
वौ, तः
शि,
तिट
मं
वा
अ, य्य, पारत
भिड,
दली
म

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

अ- अके मुक्तो। करिवन्ति हरिरूपा: करिण पन्तातु गा
भ अवके अं वि हवि आदि आदावदि०
पणावन्यो विमहिं। शेपण वाद्दा कुवण
आदि जतदिको। चिण्ठमदेपा। कीको। रूपणा।
काधाण वाङ्कवणि। वणि।

कुक्षिंभर भैक्षव प्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

-10-1983

आमुन्दं कक्यन्ति मुग्ध(वचसा) हसितान्यकिङ्गनादि विभ्रमैः
या पूर्यमित कामप्रियभिनयैः कृष्यबित्तं ततः। रमभाव्यभिनयैः
आदेषादपसार्य शूर्पककर्कशताद्य मातृबलात्
आतन्वन्त्यति मात्र शुष्कमदितान्ध्य आगतानां पुरः॥
किञ्च :
पणकाहुन्द स्फकान्त कणुनाथादिप्रख्यतं।
अनुबोधित कोधीमानपि वारवधूरतम्॥
(इत्यन्योन्यं अभिताडयतः)
कुक्षिंभरः :- (उपसृत्य) अलं अलं वृथा वाक्कलहेन।
गुणदावावकरव्यताम्।
अमानस्य प्रस्मरणं कुसुमायुधस्य कीलायितानि
गणिकासुकित स्खलन्ते। स्वदन्ते
अज्ञातकैतवकवानि पराङ्गनानामानन्दवर्धनि
स्खलन्ति विचेष्टितानि॥
अतो गुह्यमेव उपदिशामः।
पण्यस्त्रीति परस्त्रीति पञ्चथाकावं परं द्विधा।
परमार्थविदां तत परानन्दः प्रयोजनम्॥
भल्लूकः :- अले मुर्ख खनिति हरिणोंकारिणं
पन्तातुमंभ आवं तेहिं बि-अबि आगिपदापरिणं।

भ- महद्दि फांव दिव स्थुल्लं मणो रसंजहि
तंलो नेकुंव. णादिवंस भजदिं रन्वि विहंडण
मंरवुणाणमस्स अणाणिन्यादि णमेहणं ।
अद्दोतक्कोमि रसंवहो। कक्कोणि जति ।

कुक्षिंभरु भैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

प्र/ ततः प्रातरेव परमार्थतः सुखास्पदं भवति ।

जम्बूकः - सत्यमेव प्रातः ।

बिटौ - (सहर्षं) तथा कुर्वन्तः । (इति निष्क्रान्तौ) प्रविश्य

कुक्षिंभरः - (ऊर्ध्वमवलोक्य) कथं आवर्तते

मध्याह्न समयः ।

तथाहि -

प्रौढा तपोत्कटपटल्यतिपङ्क्तिभीताः

पान्था विशाल तरुमूलतलं श्रयन्ते ।

आदाय तत्र सुतरां तण्डुलवस्त्र भस्त्रीः

आतन्वते वनभुवा इङ्गुदकर्दमानि ॥

जम्बूकः -

यद्भूदतिसान्द्र चन्द्रिकाया

मणिहर्म्येषु मनोऽभिमज्ञ भाजाम् ।

तदभूदिह हन्त कोकयूनां

अहनि प्रौढतरातपेऽवन्या ॥

भल्लूकः - महर्षिर्द्वावं प्रविविशुः मणौ

अंशैः कृते

खंजि इव । ते च वैखानसविषयः भणितिरूप

दिविष्ठ भावम् । पापकुलानामपि आप्नुवन्ति

दिनमिहरणे । अथोऽहं खे अभ्यस्ये ? वहेकर्माणि

(छाया - मामपि पावमेव दिवास्फुरते -

भ- फाडं वरिदि तोपदिकानां फादि इ अं अंरस।
मक्लिणिवदनिं प्रविन्दिभाषां पहेहि पयिरोदि
गबिमपुओ उपओवपा इह अङ्गं उपइ रुंवपमि
उपाणं पडि उपाइं उपाणिं ।

कुक्षिंभर वैद्यप्रहसनम् – प्रथमोऽङ्कः

31-10-1980

मनस्सुजाते । तैलापेक्षा न दीपस्य भगो
दृश्यते द्वीति च स्फुटम् । नमत्कुणा नमक्षिका
न निद्रा न मैथुने ॥)

अतः तर्कयामि सर्वदाकरणीयमिति ।

कुक्षिंभरः – वत्स युक्तं भवता । अतः
प्रावोक्तं भगवद्भिः आलङ्कारिकैः ।
दिवसे क्रियमाणं यद्विनोत्य खलु देवताः ।
राक्षसाः खलु गृह्णन्ति रात्रौ तत्क्रियते जनैः ॥

कुक्षिंभरः – इदमन्यं नयनरसायनम् ।

कुसुमेषु गच्छन्ति पद्मिनीनां
मकरन्द इव निर्झराः प्रकामं ।
रुधिरप्रसरा इवाबलानां
कुसुमेषु प्रथमतु भागिनीनाम् ॥

भल्लूकः – णादं अदिमेत्तं रोचदि आढ़ह अ अंग ।
मलिणं वअणं दहादि वाहू पवट्टेदि ईपं पुरोविदं
पूरो । आणुगाइ आ अंग आइसंबं वट्टि
आणि पडिहादि इन्दियाणम् ।

(छाया – जातदाति मात्रं रोच्यते हृदयाय मलिनं वदनम् ।
कथयति बाधा प्रविष्टाति प्रचुरोहाति घर्मपूरः ॥
॥ आलस्यानि आङ्गानि सर्वे पथिकानां प्रतिभाति क्षीणाम् ॥

(margin notes: ज, दृश्यते, वि, ङा, दि, था, उक्त, स्मृतिः, रिव, यू, वा, धो, ष, जा)

कुक्षिंभरः -
मध्याह्न पूजोत्सव झंसतोयं
कुद्दालये झल्लरिता निनादः ।
आतन्वते यत्र्भुवर्णन कीडास्
डोफास्यमुजृम्भण मङ्गलानि ॥

जम्बूकः - यावदमन्द्यातपः तनोभिवति तावदत्र
कुद्दायतन (वने) मदन वाद्यायोधूयमानानि
अङ्गकानि निर्वापयन्तु तत्रभवन्तः ।

कुक्षिंभरः - यथा रोचते प्रियान्तेवासिनः ।

विदूषकः - (पुरोभूत्वा) इदो इदो
(छाया - इतइतः ।
(इति सर्वे वन प्रवेशं नाटयन्ति)

जम्बूकः -
कुसुम परागविभूति व्यतिषिक्ताः
किमपि किमपि जल्पन्ताः ।
मधुकरयति नोद्ध्यते मधुवान्
अभिषेण माधुकर वृत्तिम् ॥

अपि च -
मन्दंमन्दमुदं न्त्र प्रान्मानसमपहरति पोतपवनोयम् ।
यस्य किल गन्धकलय परिधावत्या तप शाहायस्य ॥

४- स्रत्रं फदें महाविगरैविप स्पुन्लं
स्वोदन्नपवेण त्थिराबिटो गहे वक्ताइदो।

७- फारवो पुक्कमं वीं स्पुकन्नी आविल्लमोकेन्दामु
रसट इविले रवबण दस्पणादोपिक्तो आस्रि
सञ्भद उवरिंकिमिविधं स रपुणिविट
पोवे ददेंवि।

कुक्षिंभर भिक्षुप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः 114

3-11-1980

भल्लूकः — सच्चं जाइं मइ पुरिमिव सुत्तं मपोदं
अपवणे खिग्गपिण्डोग्गहपअ इदो ।

सत्यमेव, (छाया — इतो मेतन्ममापि गृहे प्रसुप्तस्य पवनेन पूतस्य
चिरात् प्रविष्टो गाढं प्रकायितः)

कुक्षिंभरः — (अनाकर्णितकेन) आः कथं मन्दपवनोऽपि अति-
मात्रमाविष्कृत चण्डिमा सन्तापयसि गात्राणि ।
स्तम्भं करोति मकरो मधुरोपि मिलिन्दवाचो ।
क्रुद्धं यथा गृहपतिं कवयद्वचांसि ॥
कष्टं किशोरपवनोऽपि यदङ्गकानां
श्राष्ट्रतापित कुलित्थ दशां प्रसूते ॥

(इति स्तब्धतां अभिनयति)

जम्बूकः — (हस्तमाकृष्य वटमूले निवेशयति)

भल्लूकः — जा स्सोपुडमं जांव कामकळङ्क विरहेण
तंसुं तावंट डविग्गिं सयावणदं सयाकोळतो अवि
संजं जादं उवक्तिमितिंधां स स्सुगिविठाणं
णिव्वदि वेति ।

(छाया — याव प्रथममेव कामकलिकाविरहेण वदनशतोल्लान
तामयनुवर्तते विशेषतः वनदर्शतः क्लान्त
आसीत् । परिक्रमितस्य शुनीविष्ठा निपातितोऽसि ।

जम्बूकः — (भ्रूसंज्ञया वारयति)

कुक्षिंभरः — (चक्षुषी उन्मील्य) हा प्रिये (इत्याकाशं आलिङ्गति)

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

भ- कोणु आणेपडि आरोभ अवधि इहाइ्ढाद
स्वधरिपहावे आदरेण ।

भ- किणु जाणादि फादंजो इणि ।

भ- तइजदि उआ अद्दन्तोत्ति तंकोमि
~~सव~~ णो हावकं कम्प कुरेंकुरि स्याकुदेशो
दरं कुरतणंरयम)

जम्बूकः – (विदूषकं प्रत्युवाच) किं कुर्मः वयम्।
मर्कट इव गृहे गृहीतोऽपि कानाविर्भावयति यातः।

भल्लूकः – कोण अं अणोपदि अगोभ अयव आदो
णाहं धावादंगधं पहाणं अंदरेण।

(छाया – कोन्वन्यः प्रतीकारो भगवत्या
हस्तस्य दण्डस्य प्रहारमन्तरेण। हा।

जम्बूकः – यद्भावतातं प्रतिस्पन्दते रलाप्रभृति
देहस्यैव स्पन्दः। किमुत विरहस्य। किमुत वीरस्य

भल्लूकः – किं ण जाणादि पादंबो इणं
(छाया – किं नु जानाति पातद्रोगिनी। पाव.

जम्बूकः – (सं वम्)
यथा सुगन्धैः पिहितोपि तूर्णं
पलाण्डु गन्धः प्रसरीति रसीति।
तथा बहिर्गच्छति (रहः धर्मा) गूढवार्ता
विरुद्ध धर्माश्रयणां जनानाम्॥

भल्लूकः – तहं जादि आ अदेवं तितकीमि
सो हवन्तं क स्या कुर्करी। स्या खु
वेसंदरं कूरंतणं स।

(छाया – तथा यद्यागतः पाषेते तर्कयामि।
स्वभाव कर्कशा कुर्कुरी। सा खलु वेषान्तरं
क्रूरत्वस्य।

कुक्षिम्भर भैक्षवृत्त हसनम् - प्रथमोऽङ्कः

11-1981

कुक्षिंभरः - (उत्थाय) हा प्रिये ! (इति तां आलिङ्गति)
(ततः प्रविशति पिचण्डिलः उपदिश्यमाना कुर्कुरी)
कुर्कुरी - अपि नाम परमार्थतो स्यादेतस्य वृत्तान्तस्य ।
पिचण्डिलः - कः सन्देहः नोद्धपूर्वं खलु मां प्रति अनृतं वक्रदन्तेन । अधुना भगवत्यै निवेदयाति प्रणयलिङ्गमेतस्य । कुर्कुरी कोऽसौ
कुर्कुरी - (परामर्श) इदानींतु (कुत्र) वर्तते । भिक्षुवराकः
वासिका
पिचण्डिलः - श्रुतं मया मठदासि(का) सकाशात् ! वासिका
जम्बूकभल्लूकाभ्यां सह बुद्धायतनं(वनं) प्रति प्रस्थितः इति । तदिदं आगच्छतु भगवती ।
कुर्कुरी - (पुरोऽवलोक्य) कथं अयं लतामालिङ्ग्य प्रार्थयमानः इवास्ते ।
भवतु विटपान्तरिता भाव पश्यावः ।
(इति तथा कुर्वतः)
~~कुक्षिंभरः~~
कुक्षिंभरः - हा सुन्दरी लग्नासि भुजपञ्जरे इदानीं क्वा गन्तुमीषे भवति । (इति दृढतरमालिङ्गति)

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

अ- महाविद्यायां पांच गोमुखे देवताभेदादि
स्पष्टीकरणम्

जम्बूकः :- महान् खलु अस्य मदनोन्मादः ।

भल्लूकः :- मुहँवि पाँवं पाँव गोहुँहा

उवाह पाता भ हादि सरीरँस्स ।

(छाया :- ममापि पाव गोधूमापूपभावे

तापो भवति शरीरस्य)

जम्बूकः :-

मदयति तरुणानमदिरा मकरन्द दधाति संहितं लेह्यं ।
मदयति हि कामकलिकामदन गृहस्मरण मधुरी लहरी ॥

पिचण्डिलः :- श्रुतं भगवती श्रोतव्यम् ।

कुर्कुरी :- (सशिरःकम्पम्) अहो चिरेण

बहिश्शिनीतः प्रणयपरिपाकेन यतिवराकेन

तथा तथा विप्रलब्धास्मि । तथा हि :-

जपति विजने भूयः पूजां तनोति जनस्य च
प्रथयति फलं नैवेह्यं तद्ग्रसत्यति भक्तितः । ?
इति बहिरहो मन्यन्त्वन्ये परं त्वमन्तरा त्वम्
मदनकदनं व्यापारैर्मां क्षिणोति दिवा निशम् ॥

पाति स्तुत धनहीना बाल्यपार्वषपन
मामुचित पवनपोरश्क दण्ड प्रहारैः । हन्त
अद्य कुचविमर्दैः मर्दन इत्वाधुना चेत
अतिचरति विधास्ये जीर्णशूर्प प्रहारान् ॥

थ्रा मा ग्ग
रत्यं
रामन्यन्त
नै
नां
तूदू वतन
उपर्धयित्वा

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

अ- जावं जाव अइ अं विपुवेंजुम उजा
मकिनीक्ति मुखूकं उजाछंड्डि अ उपमितेण
भड्डामिपदि वधों हि

5-11-1980.

तवैव (अपि पिशुनिकाः) (एवमेव तादृशी) तादृशा एव उपायः।
कुर्कुरी:- यद्यसौ कामिनीकायामनुरक्तः
दृष्ट्वा। स्यस्य तदीय कामुकस्य शृगालकपित्थानस्य रूपं
आपद्य तादृशाव्यापारात् अपगतांशां करिष्यामि।
मा। पिशुनिकाः निपुणं मन्त्रितं भगवत्या। अहमपि
तदनुचरस्य बिडालकस्य भूमिकामादाय
आगच्छामि।

(इति विटपान्तरितौ तिष्ठतः)

कुक्षिंभरः:- (कृतान्यवनं रूपयित्वा) हा कष्टं
वञ्चितोऽस्मि प्रियया।

जम्बूकः:- अर्हन् प्रिया कुत्र वर्तते।
ननु इयं वनलता।

भल्लूकः:- एवं एव अहं पि पुव्वं ज्जेव महा घरिणीत्ति कुम्भं आलिंगिअ उवरि पडन्तो तेण तेण भग्गसंधिबंधो म्हि।

(छाया:- एवमेव अहमपि पूर्वेद्युः मम गृहिणीति कुसूलमालिङ्ग्य उपरिपतता तेन भग्नसन्धिः बन्धोऽस्मि।

(इति व्रणकिणानि दर्शयति)

कुक्षिंभरः:- कथं अद्यापि न आनीयते
वक्रदन्तेन। नहि उपकृतार्थविव-

पात्र

अ- हूणहद अ उपहृंवयभ्रुज अंपंजलें
मिलेगोणित डैमि ।

अ - द्विविणणा उन्तती हुरिण अद फा
उओरवेवाणि, बिजुन्त दणडनं कमिअरपदि
फांव ।

→ आगच्छति कश्चिदपि ।

भल्लूकः — हूणहदअं अज्जुभपञ्जर मिति ओतिक्तं केमि ।

(छाया — हूणहतकस्य भुजपञ्जरे कमः इति तर्कयामि ।

कुक्षिंभरः — दास्याः पुत्रस्य दण्डप्रहारपाव दण्डः ।

भल्लूकः — जदि विण्णाद वुत्तन्तो हूणहदओ सव्वेसाणं पि चुक्कदण्डणं करिस्सदि ज्जेव ।

(छाया — यदि विज्ञातवृत्तान्तो हूणहतकः सर्वेषामपि चुक्कदण्डनं करिष्यत्येव ।)

कुर्कुरी — उचितः खल्वेष समयो भीषयितुं नान्यानम् । तद्भूमिका साधनस्य आहर ।

पिच्चण्डः — तथा । (इति निर्गत्य पुनः प्रविश्य) कृष्ण भगवति हूणलिङ्गधारिणी भव कुर्कुरी नाट्येन गृहीत्वा परिष्करोति ।

पिच्चण्डलः —

साचर्मखण्डकृतमूर्धपिधानभङ्गी सौवर्णमण्डलपदद्वय भक्तिकाञ्च ।
सा नीलकञ्चुकभृतिस्सह च केशबन्धो हा हन्त तादृगभवस्त्वमहो स्वभाव ॥ नील भवत्तमहैव

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

अ— - काहिं आलिदो पाँव हृणहियओ
कौग आईकण्णमाखाणं

अछे कीईस मिंखुअ पाछे उणमहाले
अंखपछिड़ः ड़ड़ः स्वाढुं पठन्ते ।

-किन्तु तादृशीभावा कुतो लभ्यते।
कुर्कुरी ÷ मैवम्। प्रतिवेशिन्या हूणगृहिण्या सर्वमभ्यस्तपूर्वमेव।
पिचण्डिलः ÷ मयापि फावमेवेति बिडालक-भूमिका आदत्ते।
(उभौ भिक्षुमुपसर्पतः)
भल्लूकः ÷ (दृष्ट्वा सभयम्)
(जम्बूकः ÷ (प्रतिजनान्तिकम्) ÷ किं इं अग अदो
कथं हूणहतकागतिः णागाणाम
(छाया ÷ कथमागतः फाव हूणहतकः
का गतिः कर्णनासस्य। नू णंस विद्रायामिति
जम्बूकः ÷ (सोद्वेगम्) (सत्यं) स फावायं
(इति भिक्षुमुपसर्पति)
कुक्षिंभरः ÷ चक्षुषी प्रक्षिप्य (स्वगतम्)
किं कर्तव्यं इदानीं। भवतु तपः कुर्वन्निव स्थास्यामि। (इति चक्षुषी निमील्य ध्यानं नाटयति)
(जम्बूकभल्लूकौ कृतहस्तस्वस्तिकौ तिष्ठतः)
पिचण्डिलः ÷ (भल्लूकं केशेषु गृहीत्वा) ओ जहुणमेहा
अरे कहं स्थविरं खु फाम पुणमेहा।

कु- ताडेहिणि वळा श्री

कु- पाश कुळंडुं भिंरवुवळां क्षं यंमहाण
हाळडेवि अङाहो कहिं पळा पादि ।

कु- अंळ मुकुडु भिरवु क्षुदय अमपहाणंवळेइं
कामकलि अन्चिते रिप ·

कुक्षिंभरु भैक्षवप्रहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

(पृष्ठ) :

सपयपलिडुं हिरिणि।

अरे वक्ष्डि हत्थ तव हिंदप उत्ता।

कः यः (छाया ÷ अरे कुतोऽयं भिक्षुः एष पुनर्महाराजस्य
ही परिग्रहं गृहीतुं प्रवृत्तः।

भल्लूकः ÷ (सकम्पम्) हं किंवि ण जाणामि।

म (छाया - अहं किमपि न जानामि।

देवकः ÷ सपर्या पुष्पानयनार्थं वनं आगतः

र निर्दिशति एष जानाति (सर्वमपि) (इति जम्बुकं दर्शयति)
ना

कुर्कुरी ÷ ताडेहि णं वराअं।

(छाया ÷ ताडयेनं वराकम्। इति जम्बुकं

दिश निर्दिशति। (दर्शयति)

पिच्छिलः बिडालकः ÷ (कक्षाप्रहारं नाटयति)

न जम्बूकः ÷ न जानामि किमपि एते भगवन्त
न्ति एव जानाति। (इति भिक्षुं दर्शयति)। हा

कुर्कुरी ÷ एसो क्खु लग्गो भिक्खुवराओ कामहो
णआसअड्डो अह्ह्हो कहिं पलाअदि।

(छाया ÷ एष खलु लग्नो भिक्षुवराको
य शशक महानस्य लग्न इव शशः कुत्र पलायते।

कुक्षिंभरः ÷ (उपजानन् इव अधरस्पन्दं नाटयति)

२, स्वं, कुर्कुरी ÷ (भिक्षुमुपसृत्य) अरे मुण्डखभि
-क्ख, हं अम्हे पणावेदु काम कडि उतिणि-
-ग्गि।

कु - उपेछ मुछुक महद्दणोब्भु उपंगं
वंकदन्तं पुंछेहि ।

कि - एपंखं कहेदु

१०-११-१९८०

प्रियाँ

(छाया÷ अरे मूर्ख भिक्षुहतक। मम प्राणवल्लभां कामकलिकां चिन्तयसि। (इति पदा ताडयति)

कुक्षिंभरः÷ (सभयकम्पमुत्थाय) (काकहस्तेन प्रणम्य) अयमज्ञातसंसारवासनानां अस्माकं उपकण्ठे कस्याः कस्यचिदङ्गनाया वृत्तान्त इव श्रूयते।

कुर्कुरी÷ अरे मूढ खतु हमादुणोबु अंगं वक्रदंतं पुंछेहि।

(छाया÷ अरे! मूर्ख तवमातुर्भुजङ्गं वक्रदन्तं पृच्छ।

कुक्षिंभरः÷ (स्वगतम्) अविदित वृत्तान्तः अयम्। दूणहतकः। वक्रदन्तस्तु हत पाव। वयं वयमपि तथा हतप्राय पाव किं कुर्मः। (प्रकाशम्) वक्रदन्तः इति कश्चित् अस्मत् मद्दमेव उन्मूलयितुं आशंसते। तेन केनचित् मार्गान्तरेण विडम्बं स्यात्।

(पियँडिलः) बिडालकः÷ सच्चं जं कहि अह

(छाया - सत्यं कथ्यतां। इति जम्बूकभल्लूकौ प्रहरति)

उभौ÷ अब्रह्मण्यं अब्रह्मण्यं। (इति पादयोः पततः)

कु- किंणुणु फाधि हिं बाकेये हिं वः कुवहे जड़ें
हि उपछेडां वं कहेहि

कु- कहेहिं

कुर्कुरी ÷ किं ण पादेहिं बाहिडीहिं भिक्खुवरअं बन्धिय वहिओ सव्वं होदि ।

(छाया ÷ किन्नु पादाभ्यां भिक्षुवराकं बन्धय पादः सर्वमपि कथयति ।

पिचण्डिकः ÷ (चर्मरज्जुमादाय तथा कर्तुं उद्युङ्क्ते)

कुक्षिंभरः ÷ बुद्ध बुद्ध मैवम् । सत्यमेव कथयिष्ये ।

कुर्कुरी ÷ कहेहि कहेहि ॥

(छाया ÷ कथय कथय (इति दण्डार्थं ददाति)

कुक्षिंभरः ÷ (स्मरणमभिनीय (स्वगतम्))

करस्पर्शः कृतपूर्वः परपद्मारोपि । कृतपरिचयमपि वचनं कुकुर्या इव तनोति कुतुकं नः । (प्रकाशम्)

मुष्टमापनीतं वा मुक्तेर्मूलं वदामि ते
बुद्धातचिन्तिरेणैव बुद्धसायुज्यमाप्नुहि ।

(इति तामालिङ्गति) (इति ददाति)

÷ नेपथ्ये ÷

स्पदेश खेट कान्तारस्थका खेट कृतपथि ।
स्मृगाल कपित्थानस्मभीति स बिडालकः ॥

(सर्वे विस्मयं आकर्णयन्ति)

बाहिडाभ्यां धर्म परिचितपूर्वः कु मवि मेव खेट व क रप व पा

कु - उपेछ्यिंरवुवक्ता अमुयेहि

कहुं स्पे पोछवछ्ता दा .

बी - कहे काबे मह्ावेशां वोहिण
उप उपा उपदे डाछ.

थ - उपंहि हि स्पोपांदृ पहारीं मं विपारि श्रोदि

14-10-1980

कुर्कुरी ÷ अरे भिक्खुवआ अम्हुच्चेह मुञ्च हि।
(छाया ÷ अरे भिक्षुवराक मुञ्च मुञ्च।
जम्बुकः ÷ अरे भल्लूक त्वामपि दानं बिडालक
वेषधारिणं गृहीत्वा तिष्ठ। अहं दानं
वृत्तान्तं तस्मै निवेद्य दातयोः चोरहतकयोः
अनुरूपं कारयिष्यामीति। (निष्क्रान्तः)
ततः प्रविशति उत्खातखड्गः सृगालः कपित्थानां
जम्बुकस्य। कहिं मे चोळवळाका।
(छाया ÷ कुत्र स चोरवराकः।) इत्युद्धृतं
परिक्रामति)
जम्बुकः ÷ दास विभीषयतुं आगतो
वेषभृत-(इति दर्शयति)
बिडालकः ÷ कहं दास वेसं गहिअ आ
अदेन्ति इति
(छाया ÷ कथं दास मम वेषं गृहीत्वा
आगतः। (इति पिच्छण्डिकं पदा ताडयति)
भल्लूकः ÷ अहं हो पादं पहरोमं विपरिवेदि।
(छाया ÷ अहो पादप्रहारो मामपि स्पृशति।
इति पलायमानो वृक्षारोहणं नाटयति)
दास पाषाण कठिन सन्धिबन्धः अस्माकं तपोवनो-
पयोग्यं चीकीर्षतीति कुर्कुरीं गच्छ हस्तिकया सृगालः

[Margin notes: हृः बिडालो; (पुरोभूत्वा); पिच्छण्डिकं; मामपि; कुर्कुरीमः - का]

अले वेसधालि हदक कुदो आअदोसि
(अपरे वेषधारि हतक कस्मादागतोऽसि)
(इति पदत्राणेन ताडयति)

* अरे वेषधारिहतक कस्मादागतोऽसि इति पदत्राणेन ताडयति

णादाणिं दु विणिदाणि अणुवापं कण्णिदअं
अ'तयों

कपित्थानस्यान्तिके क्षिपति । (प्रवृत्ताणेन ताडयति) पिचण्डिलमाकृष्य बिडालको दूरे क्षिपति उभौ गृहीत्वा

जम्बूकः – अधुनामधुना तावेतौ ममापि बाधयितुम् उद्युञ्जाते । तदद्यैव पलायमुचितमापि स्वयमपि

(वृक्षाधिरोहणं नाटयति) (poem)

कुक्कुभरः – (सहर्षं) शिरः पर्यन्तसिक्तस्य

चिराद्विमुखेन नः । विधिना खलु सञ्जातं

विषस्य विषमौषधम् ॥

(इति दूरतः उपविश्य ध्यानं नाटयति)

सृगालः कपित्थानबिडालकाः । कुक्कुटीपिचण्डिला-

वाह्वाय) पातयोः दुर्विनीतयोः अनुरूपं करणीयम् ।

(छाया – पातयोः दुर्विनीतयोः अनुरूपं करणीयम् ।

इत्याकर्षयन्तौ पाव निष्क्रान्तौ ।

जम्बूकअल्लूकौ – हर्षं नाटयतः ।

नैपथ्ये – हन्त हन्त ! अत्याहृतम्

श्रीवयितुं उपक्रान्तौ श्रीतिमेव उपगतौ स्वः ।

यदेष हूणहतकः । परुषपरुषैः उरुदण्ड

प्रहारैः मां खेदयति । (सर्वे साश्चर्यम्)

तस्याः पातत ।

पुनर्नैपथ्ये – हा कष्टं दुष्टायाः कुक्कुरी-

हतकायाः सहवासेन मम पिचण्डिलस्य

बिडालकः उरुदण्डपातजर्जरं पश्चिमद्वारम् ।

अ- ङांवं सै हाटु विंफलंभपठं गुछेरयु

अ- अपालवळा अमहविपाण विमपंभणि कच्छिन्दुं
उपकेंदेविषि तम

कुर्दिंभरभैक्षवप्रहसनम् – प्रथमोऽङ्कः

?11-1980

– अये प्राणिहिंसा पराङ्मुखयति। प्रमुखविस्मृत्या- वयोः पंरार्धं मोचयावाम्। यत्सखिज्योऽस्मि।

कुर्दिंभरः – कथमियं कुर्कुरी। कथमियं पियपिङ्गः कथमिह पवितातव्याविति विकटं परिक्रामति। नाटयति

भल्लूकः – (सहर्षं हासम्) एवं होदु विप्पलंभफलं गुरुस्सु।

(छाया – एवं भवतु विप्रलम्भफलं गुरुषु।

जम्बूकः – अर्हन्! मया हि मधुमलस्य सकाशं हुणहतकस्य सखल्वध्य कङ्कणिति यानीति इत्युक्त्वा कोशयति।

पुनर्नेपथ्ये – कः! मदीयस्य कौमारे अर्हन्- दादारनिर्विशेषपोषणव्यापारकृताः तद्विधस्य दुर्दशा।

कामयतु काम कलितां कामपि वा यभतु बालरण्डां वा। नोपालभ्यो हि भवान् पाशादस्माद्विमोचयत्वा वाम्॥

कुर्दिंभरः – भिक्षुः – हा प्रिये अहमनुपदमागत एव।

(इति निष्क्रान्तः)

जम्बूकः – (भल्लूकं प्रति) अहो महान् प्रमादः। किमेष्यति वराकः। चिकीर्षति स्वभाव कठिणेषु हुणहतकेषु तदावामनुगच्छावः।

भल्लूकः – अच्छवच्छा अम्हदि पाणिगिंजणं

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

स द्रुछ्मुछ्मंहे छ्ड़ॄं वि अमि उकोणु
पछिन्ता ५ावि गुछु अज्ञ ५ान हेन्ध
पादवेवदि

उछ मिछुवछा उपकहे म होवि ङायाण
कपित्थाक्षां पाणिपियं कामकलिकामेक्षि उछ
विडाळं आनन्धाय काक्षीङाण्ण ५ांवभेहि।

भ - उछ वाक्षि ५ा फुन्त उपतुण्याक्षिं पिंलजदि
रस्तुणादि रची उहंचि उ हे णपंवि ५ांवं
काकिंरजदि ५ां वं कहिं कोणमोयन्यि [illegible]

उपक्कन्तोसि
कडिं कुड्डवं वत्तवोसि तुमं ।
(छाया÷ अरे वराक ममापि प्राणविसर्जनं
कर्तुं उपक्रान्तोऽसि त्वम् ।)

सद्दूल मुहलग्गं विअ अंकोणं पणं
णा कादि गुडं अज्ज पाव हत्थ पादा
वेवंदि ।

(छाया÷ शार्दूलमुखलग्नमिव मृगं कोनुगुरुं
परित्रायते अद्यैव हस्तपादं वेपते । इति वृक्षशाखायां पद्यावावेव
शाखया आत्मानं बृहतीकया बध्नाति ।

– नेपथ्ये –

अरे भिक्खुवसा अकहं मह वि अ आक्क
विद्धोणीद्धा पाणंपि अंकामणि अंकामेसि ।
अरे बिडाल अत्तं उज्झिअ अबाबिछोणं पाव
अण्णे हि ।

(छाया÷ अरे भिक्षुवराक ! कथं ममापि
सृगालकपित्यानस्य प्राणप्रियां कामकलिकां
कामयासि ? अरे बिडालक तमुत्सृत्य तं बालिपं उज्झित्य
मेन पानं बालिशामेव यभस्व ।

जम्बूकः÷ (सखेदम्) अहो अत्याहितं
अत्याहतम् । यदेता गुरुभ्योऽपि ताडितः ताडितः
भल्लूकः÷ अरे दाणि पावन्त अतुणिं विण्ह

श्र - अर्छ मुछुजतः तिह्रा उपाछि उपवहुमाणा।
दांव दुपविंखपदि

कुन्दमाला भ्रान्तसाहसनम् - प्रथमोऽङ्कः

13-11-1980

जदि सुणादि सो उआ अज्जि अ अ इदि फांवकादि
अवि फांवत हि कोणु मो अदि

अरे अरे (छाया :- दास्याः पुत्रक तूष्णीं तिष्ठ। यदि श्रुणोति स आगत्य आवामप्येवं करिष्य- करिष्यत्येव तस्मात् कोऽनुमोचयति।
(इति दन्तान् कटकटापयति)

:- पुनर्नेपथ्ये :-

बुद्ध बुद्ध कथं पापबिडाल हतकः पिच्चण्डिलमुत्सृज्य अस्मानेवयष्ट्या उपक्रामति।
अरे जम्बूक! तदेव अनुभूयते अस्माभिः यत्सदृशं तव चैलोल्लंघनस्य मोचयतां उभौ आगत्य अस्मान आचार्यबहुमानेन। गन्तव्यं आवाभ्यां गुरोः परित्राणायेति जिगमिष्यति)

भल्लूकः :- अरे मुक्ख तवि उआ अज्जि
अबहुमाणो पाव हविस्सदि।
(छाया:- अरे मूर्ख तवापि आचार्य बहुमान पाव भविष्यति। (इति निवारयति)

:- पुनर्नेपथ्ये :-

अहो। पिच्चण्डिलोऽपि मृग इव पलायितः
पाव मम कृते पापाय गुरूणामप्येवं अवस्था।

२T-

मू- - अर्हन् सर्वथ क्षणमात्रं ऊरुदण्डप्रहारान्.
छ अस्माद् दाक्षिण्येन ।
जम्बूकः ÷ दाव भगवत्या सानुक्रोशो
वाग्व्यापारः । हन्त । हन्त ।
उचिता दारशय्यार्थैः उपचारशतैरपि ।
रुन्धुरम्पु भिक्षुरन्दरवत्तुष्टो बिडालकवशो गतः ॥ मुखं
(इत्यश्रूणि मुञ्चति) भो, दि दास
भल्लूकः ÷ अह मा भैः हा जहे उत्तं तह कडि
अग्गुरुं उद्दिस अपदीं दा णगदीं ह्ना उअगदो
हूणवल्ला ज ।
सम्व (छाया ÷ मा भैषीः यथोक्तं कथा कृत्वा
गुरुमुद्दिश्य भगवतीं दाव गृहीत्वागतो
हूणवराकः ।
ततः प्रविशति ऊरुदण्डप्रहारमभिनयन्नासनं
उपं स्पृशन् कुक्षिंभरः ।
कुक्षिंभरः ÷ हा प्रिये । (poem) यामभ्येत्य प्रेयसीं
शान्त तां किशोरीं द्विस्मृत्याहं हन्त सन्यासदुःखम् ।
स्मृति मुक्ते स्वारथ्यं चापि लुब्धीकरोमि
काव त्यक्त्वा तामप्येव जीवामि हा धिक् ॥ धीर
(जम्बूकभल्लूकौ ÷ उपसर्पतः)

भ- म अणायम्हं पह्ाळेण फाँव तापा अणा
उपसेणामां कमोड़ायहं विखिविदकिवि
अपाणाण अलिहूं ताणं फाँव अमेल
अंपाके खिओदें वळाखाण)

15-11-1987

निमी नों (आनर्ज)

जम्बूकः÷ अर्हन् अनिदं प्रथमावस्तुषु पराधीनता नाम ।

संग्रहणाः

करसंग्रहिणः पुरा कयचित्कटकावासजुषा विधाय लुण्ठाम् ।

पि न/ अशिरवतिशिखादयोऽकस्मात् प्रसंगं जानी पदाङ्कनायमन्ते ।।

तदिदं प्रायश्चित्तेन परिशुध्यति ।

भल्लूकः÷ ण हु पढमं पेढ्हेण फंवता ण अणा आरेण सो मम्मं ग्वा होदि । किं दुणि अजाणं ताणं अरिहन्ताणं फ्जेव आदेनंतंन अंपाकिलिशिदो वडा फण ।

(छाया- मदनदण्डप्रहारेणैव तस्या अनायासेन सास्य मोक्षः भवतः । (किन्तु किमप्यजानतां अर्हतामेव अतिमातं आत्माक्लेशितो बरकेन))

मोक्खो भविस्सदि

जम्बूकः÷ तपश्शिलाधिरोहणमेव आसन्न शुद्धिं करोमि ।

भल्लूकः÷ (जम्बूकमपवार्य) पुढमं फ्जेव बिडाल अवसा उअस्स ऊरुदण्डं दण्डं पहारेण । किंदवणं सन्तंतशिलारोहणां हणेण मोक्खो फ्जेव हविं स्सदि ।

(छाया÷ प्रथममेव बिडालकबकाकस्य ऊरुदण्ड→

अ— णं वं वदंस्स दस्सो क्विदि हाणि णं वं किदवन्तो
णासो केणेदं रिपंक्किदं त्ति न जाणामि

तपृ Q -प्रहारेण कृतव्रणस्य शिलाधिरोहणेन मोद्धय-
पाव भविष्यति।

कुक्षिंभरः:- हा: कथं हूणहतक गृहीतायाः
प्रायश्चित्त विधिः।

जम्बूकः:- श्रुतं खलु। (कर्णाकर्णिकया।)
तामुत्थानमधोनिपात्यत छायायाः स्यापराधात्
वधूंनाभीक्ष्यस्यकराग्रमकाचरणा बधाय योनामपि। व
निक्षिप्यासन् श्रीमनिस्वमुखतः ताम्बूलमुच्छेषितम्
शुद्धाभूदिति चेद्ध वत्यलमिदं दोषाय तोन्मार्जनं॥ यन। पावं इस्न्तो

भल्लूकः:- [illegible]।

(छाया:- पावमेव पातत। अतश्चोऽपि स्त्रीणां
पावं कृतवान पापकेन इदं शिक्षितमिति
न जानामि।

जम्बूकः:- कथं आपादितं इदमपि।
पुरा पुरत्केश मुखा मुनीन्द्राः
प्रपूज्य सर्वेश्वरमादिदेवम्।
विधिं निषेधं च विमुच्य पुण्यं
मतं वितेनुः मदिराविभोग्यम्॥

कुक्षिंभरः:- अना कर्णीत केन।

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

प्र - तह रुइरं हरेण वक्केण रुइदि अविरुइहि

प्र- विक्करुइरं करेण वक्केण अविरुइदि
(छाया) -

विरवस्साहादि टिदेवणाकालिसविधिसह
अभिमुणं सवहणिस्सु आक्कोवणणा
अविकिदुं कामकलि अन्नाम कुक्कमक्कु
सकमन्दिपणा किदेवं कटुलो गुन्धायपण,
वणुन्दे रुंमणि स्सन्दिपन्ति ।

17-11-1980

ननु परिचयपूर्वो नर्मकेलीषु भृत्यैः
उचित इव ममास्याः कण्ठ प्रहारः। २ः

परमहतु निकारः प्रापितोऽनेनयेन
प्रसभमधिमुखं तन्नोन्यस्तमेव स्वलिङ्गम्।

जम्बुकः ÷ कष्टं कष्टम्। विलक्षण

भल्लूकः ÷ तद् [illegible] सुवर्णं व अणं
[illegible]।

छाया ÷ तथा यदि कञ्चुन भक्षणे न वदन
शुद्धिर्भविष्यतीति।

जम्बुकः ÷ गुद मैथुनं तु शुभमेव।
यदुक्तं प्राचीनैः।

। पशुकनक समृद्धिः पश्चिमद्वार शुद्धिरिति।

कुक्षिंभरः + तथा यदि समाश्वस्तोऽस्मि।

जम्बुकः ÷ आयाति च समधिगतकामकलिका-
-पगमशुभोदन्ते। वक्रदन्ते मनोरथलाभमुदितेन
मनसा सर्वमनार्यमपि स्मर्यते। द्विदैण

भल्लूकः ÷ [illegible] हार्दिकं [illegible],
[illegible] अणं [illegible]
[illegible] इं काम [illegible]
कुक्षिंभरं [illegible] मंदिणो [illegible]
[illegible] अणिं [illegible]।

भ– अच्छि हन्त विटकिद्धयतोऽस्मि उपाधि
अस्थिवलरसं

स्या तस्य (छाया÷ श्रुतं मया वृक्षशाखाधिष्ठितेन कन्यापि पिशाच मिथुनस्य वचनं सृगालकपिस्थानस्य परिग्रहं कामकलिकां नाम कुक्षिंभरस्य कर्मन्दिनः कृते वक्रदन्तो बुद्धायन बनोद्देशमानेष्यतीति ।

÷ नेपथ्ये ÷

यावदयं क्षुद्‌द्यन्त्रणबाधादोद्‌धूयमान हृत्कारः । कौ; आपतितौ पतितौ स्या तावत्पुरतोऽस्य निम्बफलं गुच्छः ।

जम्बूकः ÷ कन्यापि वनपालस्यैतत ।

कुक्षिंभरः ÷ अनया सुरवोपश्रुत्या किञ्चियाश्वस्तोऽस्मि ।

थल्लूकः ÷ अहि हं ताविदरं दुभ अवंदो पारितोसि अवि अपि ग्गेज्झ ।

(छाया÷ अर्हन्तो वितरन्तु भगवन्तः पारितोषकं प्रियशिष्याय ।

जम्बूकः ÷ किमन्यदाशिषमन्तरेण ।

सानुरागं कुक्षिंभरः ÷ ( )

जंभारिस्फुरभा रम्भाद्रंभारंभोग स्वंभ्रमात ।

रमणीय्य मतीवर्वं रण्डालिङ्गनमाप्नुहि ॥

(इति हस्तेन मस्तकं योजयति)

भ - अणुगीयद्दीं अ। अवन्तीहिं

धअंदृ दोपधि दै फाँव मन्तणउमरर्कं
अन्वाछ अमन्य औं दैस

भ - पेरवं मउपवन्दो अदिमेतं को
दिकाणं पडेछ फा उपंन्वा आरभों जाण
पछदोंणां विहुछाजो मतियो विक्वन्धिनाछ
अाणि, अरा ।

18-11-1980

भल्लूकः÷ अणु गुहिदो हि भअवन्तेहिं ।
(छाया÷ अनुगृहीतोऽस्मि भगवद्भिः)
(ऊर्ध्वमवलोक्य) अहो हे पत्थिदं मत्तंड मंडलम् । अत्थाचलमत्थअं देखम् ।
(छाया÷ अहो प्रस्थितमेव मार्तण्डमण्डलं अस्ताचलमस्तकोद्देशम् ।
जम्बूकः÷ सत्यमेव मातुल ।
विधायवारुणी सेवां विसृष्टाम्बर सङ्गतिः ।
अरुणः पतती वाब्जावप स्मृति वशं गतः ॥
विराजते हरितविशद्विधमेवविकसूति । स्वते
प्रदोष शतक प्रायः पतितेत्य सुरागिणी ॥
भल्लूकः÷ पेक्खन्तु भअवन्तो मादं । अदिमत्तं बुक्खिदाणं पडली मा अंध आरभूदाणं बखिकिण्णाह्वि अल्ला अनापहि कोदिसंदिताल आण अरा ।
(छाया÷ पश्यन्तु भगवन्तो मातुल । अतिमात्रं क्षुधितानां पटल्या अन्धकारभूतानां परिकृत्ता इव लाभौ परितः दृश्यन्ते तारका नितराः ।
जम्बूकः÷ (प्राचीमवलोक्य)

अ - अं हे अं अयो [illegible]ंवा मिळणीयोळ
पलिवेष्टिदा [illegible] कुळुंकिती वकुदेता।

यमडन०

प्राची पाण्डिमभ्रान्तिर्व्यतिविक्त तनोरन हस्योयमिन० ।
स्फटिकमय चिन्द्रपातं स्फुटमद्यविद्युप्रथामुद्दात्त ॥
कुक्षिंभरः÷ (काकविधून्वन) अहो चिरपरिचितोऽपि
चन्द्रिकापूरः परिशोषयत्यात्मानम् । श्रीमस्तु । देवायतन
अरुणारुणता किरणेष्वतु त्वबिन्दोरिति प्रतीमद्य ।
विरहितनुतापहेतोर्विज्वलंदनलानुबद्धिता जाता ॥
(दक्षिणतो दत्तदृष्टिः । श्रुतिमभिनीय ।)
सविमर्शं वत्स मूर्के पदशब्द इव श्रूयते ।
भल्लूकः÷ कंस विपिना अवैतितं केनि ।
(छाया÷ कस्यापि पिशाचस्येति तर्कयामि ।
जम्बूकः÷ अरे मूर्ख कुतो देवादेवायतन
वने तस्य प्रसक्तिः । कृतकार्यस्य
वक्रदन्तस्येति तर्कयामि ।
भल्लूकः÷ (निपुणं निरूप्य) अहं हा
अपा अयो पां वर्णिवाह्व वाण्ठदाविता पावि
पुरुकि दोवब्द वन्तो ।
(छाया÷ अहो आगत एव नीलनिचोल
परिवेष्टितयापि पुरस्कृतो वक्रदन्तः ।
जम्बूकः÷ अहो मूर्ख कामकलिकयवेति
वक्तव्यम् ।

अ- महवि पांवं पडिहादि जंमिळ कामंकिळ
हंसणागहि अमुंकं मग्नणळंगकिळिणि
ह्वाणि वि उपवरणि ळदि

का·क- उंह है क्षाणं वि उंहारपु अणुराजन्ति
उपग्रवि ळंप अग्नवि उं॥

20-11-1980

कुक्षिंभरः÷ सत्यमेव पातत।
इयं इङ्गित मार्जारिग[illegible] किङ्किणिका[illegible]नः।
प्रीतिमानन्दमुपादत्ते पदनूपुर निस्वनः॥

भल्लूकः÷ महं वि दावं पडि (आ) हादि। जं किल कस्सवि कस्स णाअरिअ गिहीदमुक्कस्स चलणालग्ग किङ्किणि धणी वि अणुणी अदि।

(छाया÷ ममापि तावं प्रतिभाति। यत्किल कस्यापि कस्य नागरीक गृहीतमुक्तस्य चरणलग्न किङ्किणी ध्वनिरिव श्रूयते।

जम्बूकः÷ युक्तं मुक्तं भवता।

(ततः प्रविशति वक्रदन्तोपदिश्यमान-सरणिः कामकुलिका)

कामुकी÷ अहं हो भिक्खुणं वि अहं स्सु अणुराअन्ति अच्चरिअं। अच्चरिअं

(छाया÷ अहो भिक्षूणामप्यस्मास्वनुरागः इत्याश्चर्यम्। आश्चर्यम्! मवस्थाः

वक्रदन्तः÷ अइ सुन्दरि तावं मा मवस्थाः। मा[illegible]ताः

अखिलानपि दातुमेव शक्ताः हयगोभूमि हिरण्यवस्त्र मुख्यान्।
अपि दाश्रमणार्पितान् पदार्थान् कथमात्मार्पण पुण्यतौल्यमेषाम्॥

मेतत्
वरु
वैरं
का
का
Q.
वॉ.म

-11-1980

सां, म्म	अत एव स्पाराद्यः स्वात्मार्पणं एव सम्मान्यन्ते।
परि, तु,	तदेहि मदन, तत्प्रान्यङ्कानि निर्विप्य, भगवतः।
मकलिका	कामुकी: अंगो अदि। (यद्योचित इति उभौ उपसर्पतः)
	जम्बूकः: अर्हन् एषा किल कामकलिका
	तत्र भवतां आनन्द जननी।
(विहस्य)	भल्लूकः: अहो एवं विशेषा दोगीति गुडूणतं था।
	(छाया - अत एव विशेषतः शक्तिः गुरूणां।
	तत्र।
विचिन्त्य	कुक्षिंभरः: (सानन्दं विलोक्य) अहो!
	फलवान् अस्मदीयः मनोरथः।
	यदेषा पतिता पुंसां नयनाह्लादचन्द्रिका।
ति	इत्युत्तिष्ठ।
	वक्रदन्तः: पुरो भूत्वा इतः इतः।
कलिका	कामुकी: भिक्षुमुपसृत्य पादयोः पतति।
कुक्षिंभरः	भिक्षुः:
प्रि, द्वि, O	ज्ञानादयो (यद्गुणा) दशाध्वुरीणाः
	प्रपञ्चजन्म प्रभवं यमाहुः।
स्व	महानस्वैर्मदन ध्वजस्ते
को, कोस	विवाहजालं विवरीवरीतु॥

का-क- (स्पकञ्ज) स्पोहायीकं सँकोणायेक
६ 5। विग्युक्ष्ठल्ल क्षिकोहुणिति

भ- तै॰ क्कं पसबिमद्दो स्पजाँति भणिदं वं

जम्बूकः- अनुगृहीतास्मि त्वमर्द्धिः यदेव मां सीविंषयता।
भल्लूकः÷ सहितु अमहबण मन्दिलं दीहं मसोदु ('सखी! तव मदन मन्दिरं दीर्घायुर्भवतु) अहं औदु

22-11-19..

जम्बूकः÷ सखे। पुन्हं उक्तम्।
कृत्वाश्वमेध शतमामरमेत्य पीठमालोक्य मञ्जुल-भग्नमरी जनानां।
आठाम्पया पुनरकंध्य बहून स्वकार्यनासोकस्मां पतिव्रपीति खतं भगेन।

गा

रं.जि

वक्रदन्तः÷ अतिमात्रं अनुगृहीतास्मि
(कामकलिके।)
कामकलिका÷ (सके अं)। सोहं ओगु
गुरूणं अंबिलच्छहू पाविगुरुत्तणा सो
पणन्ति। (सलज्जम्)
(छाया÷ स्वभावः खलु गुरूणां (यत्किल) लघुत्वापि गुरुत्वारोपणमिति।
कुक्षिंभरः÷ न खलु इयमर्थवादः।
विरहांबुनिधानमव्यपारं विफुलायल्लकपीपिका-निकाद्दम्।
कमकांक्षी तवावलम्बितेन स्तन तुंबी युगलेन कुम्बी सन्तरीयम्॥

गु. यल्ल' न्यू. उप
दान
म्बी
निस्तर
वी

जम्बूकः÷ अयं खलु नयनोत्सवः अस्माकम्।
यद्गुरूणामभिलाषसिद्धिः।
भल्लूकः÷ तेलोकं अतिमहं संवेन्ति भणिदव्वम्।
(छाया- त्रैलोक्यस्यापि महोत्सवः इति भणितव्यम्।

श- तुडावछ डाछ्यिणछं रिवंल(भरियन्न)
मरगत स्वंवदणं स्पतिणीङ्कमण मङ्कीयरिक्षयां।

का-क- तन्धा भवंती डांवणि उ.णामियाण
वलिं उअंरप)

 69

24-11-1981

वक्रदन्तः- सर्वमपि सुधरितम् ÷
लब्ध्वा दूणद्रष्टान्त पञ्जरगता लावण्य धन्या वधूः।
यद्धि स्थानमपि व्यतानि विजनः कुत्सोक्ता मञ्जुलः।
अस्तोकानि समाहृतानि मया वस्तूनि कौलिकृते
शास्तोऽयं समयश्च चन्द्रसुषुमा विस्तारिता शान्तः।
(तद्विलम्बेन यथोचितमाचरणीयम्)

जम्बूकः÷ प्रियतम, प्रियतम ।
~~(छाया÷~~

भल्लूकः ÷ (वक्रदन्तं प्रत्यवार्य) तु लावण्य
प्राणानि ऋणि रिंत मठगद सं वर्धणं
स्वणिपाश मणम झो हमि दो ।
(छाया÷ त्वया वराकेन चिरनिहितं मठगत-
-सर्वधनस्यापि निर्गमन मार्गो दर्शितः ।
वक्रदन्तः÷ (भल्लूकं प्रत्यवार्य) पात्रविशेषार्पणेन
सफलता जातेति वक्तव्यम् ।
कुक्षिंभरः÷ अयि सुन्दरि परिगृह्यतां
आसन्न - इति हस्तेन आकर्षति ।
कामकलिका (शृङ्गार लक्ष्मीं निरूप्य) तन्थी भवंतो
कारेण प्रणा आसन्न लक्षिंगंप ।
(छाया÷ तत् भवन्तं पाव निपुणासन परिगृहस्य
(इति समीपे उपविशति)



25-11-1980

कुक्षिंभरः – (सहर्षं स्पर्शसुखमभिनीय)
अये वक्रदन्त । "त्वयैव प्रियशिष्येण
स्वयमानीय वल्लभाम् ।
परितोषयता नूनं प्रार्थिता गुरुदक्षिणा ॥

वक्रदन्तः – सर्वमपि भगवत्प्रसादेन तात ।

कुक्षिंभरः – कृतोपकारिणः तव मठाधिपत्यमेव वितीर्णम् । (इतरौ विहस्य) पुज्यत तात तात ।

कुक्षिंभरः – किन्ते भूयः प्रियमुपहरामि । तथापि इदमस्तु भरतवाक्यम् ।

सरसानां सभाभूयात् साहिती रसबन्धुरा ।
प्रभुर्भवतु लोकस्य प्रार्थना कल्पकल्पकः ॥

अस्मिन्नेव अखण्डितरमासाम्राज्यधौरन्धुर्य-श्रीयं प्राप्याखिलशास्त्रभुजस्वभूजन्वती व्रतं साहिती । यस्सर्वज्ञशिरोमणि विरुदश्रीवेङ्कटार्यभिदः तस्यैतस्य जयत्विदं प्रहसनः श्रीरूपकं रूपकम् ॥

। इति कुक्षिंभर-प्रहसनं सम्पूर्णम् ।

भैक्षावं नाम रूपकं समाप्तम् ॥

॥ श्री कृष्णार्पणमस्तु ॥

४४ कमलमिवमिळिन्दायं भजन्ते कवीन्द्रा
विधुमिवविमलं यं वीत ताळ्याव लक्ष्मीः ।
पतिमिव कुलजाया प्रीततः प्राभृताङ्घ्री
स्सकिल सकल विद्यासान्द्र धी वेङ्कयेन्द्रः ॥

४५ श्रीमद्वेङ्कय राजशेखर भवत्साहित्य सौधापगा
वीचीस्संसदि सत्कवीन्द्र निवह मज्जन्ति यत्संप्रतं ।
श्यामा वल्माज्ययावमर्शन विधैः यत्सात्विकैः कामिवत
सेव्यन्ते यदमीति विस्मयतया चित्ते च
मत्कार्यते ॥

श्री, श्री, श्री, श्री, श्री, श्री, श्री, श्री श्री

। इति मङ्गलम् ।

Funding: Tattva Heritage and IKS-MoE. Digitization: eGangotri.

कुक्षिंभर भैक्षव प्रहसनम् प्रथमोऽङ्कः

प्रथमोऽङ्कः

7-10-1980

काकोमद्गुपिककीरखरकुञ्जराः कुक्षिंभरस्य यमिन-
श्चरितं च वर्ण्यम् ।
सामाजिकाश्च परिहासरसैकतानं काव्यं
महाद्भुतममी नहि न प्रवीणाः ॥

नटी — याणामि अं अआणामि अं अ । किंदु
अंदर निहिदमणा मए विसुमरिअ आपुच्छिदोसि ।
(छाया ÷ जानामि आजानामि आर्य ! किंतु
विषयान्तर निहितमनसा मया विस्मृत्य पृष्टोऽसि ।
सूत्रधारः ÷ तस्मादेतत । नटी ÷ (तुहं जा-
मादा करहओ धम्मगिहिणिं गिद्धमुहिं उंघ अत्तो अणोट्ठि
अइपमत्त हि अअ वट्टि इ)
(छाया ÷ तव खलु जामाता करभकः धर्मगृहिणीं
गृध्रमुखीं अज्झित्य योगीव प्रमत्त हृदयो वर्तते ।
सूत्रधारः ÷ मैवं । कुत्रापि असुलभे वस्तुनि
न्यस्त हृदयतया वियोगी वर्तत इति मन्ये ।
तथा हि ÷

अनिमिलनमथाश्रुपातनं स्तब्धिता विकृतयः
परास्समाः ।
पश्यतां हृदिमसन्तमुज्वकं योगिनामपि
वियोगिनामपि ॥

(नेपथ्ये) साधु रे साधु ! यदस्म-
-द्गुरोः कुक्षिंभर यमिनोऽप्येवमवस्थापरत्वं हतकेन ।

engaged in love sport, are some of them. Hasya is the ~~sitting~~ ruling sentiment in the drama.

Bibliography :-

1 History of Sanskrit poetics
S.K. Dey.
Volume No. 1.

2. R. Narasimha Charya
Karnata Kavi Charite

3 Quarter journal mythic Society
published by the mythic Society
July. 1940 volume XXXI

260-00
18-9-85 17-00
243-00